

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

М. І. КАРПЕНКО, Н. П. ФЕРЬЄВА

ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО
ЩОДО НАЧАЛЬНИКА ЗА
СТАТТЕЮ 405
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВИЙ І
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

МОНОГРАФІЯ

м. КИЇВ - 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

КАРПЕНКО М. І., ФЕРЬЄВА Н. П.

**ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА
ЗА СТАТТЕЮ 405 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ І КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ**

Монографія

КИЇВ - 2024

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету оборони України
(протокол № 3 від 27 лютого 2024 року)

Рецензенти:

Курилюк Ю.Б. - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік Національної академії наук вищої освіти України, начальник управління адміністративної юрисдикції Адміністрації Державної прикордонної служби України, полковник;

Матвійчук В.К. - доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, академік Національної академії наук вищої освіти України, професор кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету “Одеська юридична академія”;

Прохоренко М.М. - кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри військового права та правоохоронної діяльності інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, полковник юстиції;

Тимошенко В.А. - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри військового права та правоохоронної діяльності інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України;

Шкута О.О. - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Карпенко М.І., Ферьєва Н.П. **Погроза або насильство щодо начальника за статтею 405 Кримінального кодексу України: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти** : монографія / за заг. ред. М.І. Карпенка. Київ : Національний університет оборони України, 2024. 261 с.

ISBN 978-617-8268-23-7

Зміст монографії розкриває кримінально-правові і кримінологічні питання військового кримінального правопорушення за статтею 405 Кримінального кодексу України.

Розглянуті витоки кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо командира / начальника, суспільна небезпечність зазначеного військового кримінального правопорушення, здійснено юридичний аналіз складу вказаного військового злочину, проаналізовані його спеціальні питання кримінальної відповідальності. Досліджені заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до військовослужбовців, які порушили відносини підлеглості, застосовавши погрозу або насильство щодо командира або начальника. Розглянуті питання кримінологічної характеристики, запобігання вказаного військового кримінального правопорушення та протидія його вчиненню.

Видання розраховане для всіх, хто вивчає кримінальне право, кримінологію, застосовує їх та цікавиться проблематикою військових правопорушень.

Чинне законодавство зі змінами станом на 1 січня 2024 року.

УДК 344.13 (043.5)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ПОПЕРЕДНЄ СЛОВО	6
ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1	
ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ	16
1.1. Витоки та генеза кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо начальника	16
1.2. Поняття та суспільна небезпечність злочину - погроза або насильство щодо начальника	23
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2	
ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 405 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	34
2.1. Об'єкт і об'єктивна сторона складу злочину - погроза або насильство щодо начальника	34
2.2. Суб'єктивна сторона і суб'єкт складу злочину - погроза або насильство щодо начальника	53
Висновки до розділу 2	70
РОЗДІЛ 3	
СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА	73
3.1. Кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ст. 405 Кримінального кодексу України	73
3.2. Розмежування злочину, передбаченого ст. 405 Кримінального кодексу України, з іншими суміжними злочинами та військовими адміністративними правопорушеннями.....	84

3.3. Порівняльно–правова характеристика злочину погроза або насильство щодо начальника за Кримінальним кодексом України та кримінальним законодавством окремих зарубіжних держав	96
--	----

Висновки до розділу 3	106
-----------------------------	-----

РОЗДІЛ 4

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО–ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИН - ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА	109
---	------------

4.1. Призначення покарання за вчинення військового злочину – погроза або насильство щодо начальника	109
---	-----

4.2. Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину – погроза або насильство щодо начальника	134
--	-----

4.3. Звільнення від покарання та його відбування за вчинення військового злочину – погроза або насильство щодо начальника.....	142
--	-----

Висновки до розділу 4	148
-----------------------------	-----

РОЗДІЛ 5

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО НАЧАЛЬНИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ / ПРОТИДІЯ ЗАЗНАЧЕНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННЮ.....	150
---	------------

5.1. Кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо військового начальника	150
---	-----

5.2. Причини, умови та запобігання / протидія військовому кримінальному правопорушенню – погроза або насильство щодо начальника	173
---	-----

Висновки до розділу 5	183
-----------------------------	-----

ВИСНОВКИ.....	187
----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
--	------------

ДОДАТКИ.....	225
---------------------	------------

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

абз. – абзац;

арт. – артикул;

ВКП – військове кримінальне правопорушення;

в/ч – військова частина;

ДБР – Державне бюро розслідувань;

СКВЮ – Єдиний кодекс військової юстиції;

ЗС України – Збройні Сили України;

КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України;

КК – Кримінальний кодекс;

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України;

НГУ – Національна гвардія України;

НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

п. – пункт;

ст. – стаття;

СРСР (Союз РСР) – Союз Радянських Соціалістичних Республік;

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка;

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка;

ч. – частина.

ПОПЕРЕДНЄ СЛОВО

Шановний Читачу ! Ви тримаєте в руках результат наукового дослідження, автори якого здійснили спробу всебічно розкрити питання кримінально-правової і кримінологічної характеристики військового кримінального правопорушення, передбаченого статтею 405 Кримінального кодексу України, спрямованого проти командирів і начальників всіх рівнів, а також проти інших осіб, які виконують їх повноваження у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби. Диспозиція зазначеної правової норми формально юридично передбачає захист лише особи начальника. Тому в дослідженні акцентувалась увага на необхідності її доповнення терміном “командир”, оскільки чинне законодавство та інші літературні джерела свідчать про різне тлумачення термінів “командир” і “начальник”. Разом з тим, судова практика такого розрізнення не передбачає, тому обвинувальні вироки судами проголошувались і тоді, коли погроза або насильство здійснювались проти командира.

З огляду на збільшення протягом 2014-2023 рр. кількості вчинених військових злочинів за статтею 405 КК України порівняно з 2013 роком та виявлення причин їх збільшення, автори наукового дослідження з позицій об'єктивності, неупередженості, достовірності намагались встановити і дослідити як елементи і ознаки складу цього злочину, так і його кримінологічну характеристику, проблемні питання кваліфікації злочину, кримінально-правову політику судів щодо тих військовослужбовців, які посягнули на принцип єдиначальності, як основоположний у побудові і функціонуванні військових підрозділів і військових частин.

Аналіз всіх обвинувальних вироків, винесених судами України протягом 2011-2023 рр. за ст. 405 КК України, виявлених авторами в Єдиному реєстрі судових рішень України, дав можливість зробити достовірні висновки щодо тих завдань, які були поставлені як мета проведеного наукового дослідження і сформулювати пропозиції та рекомендації, що спрямовані на удосконалення

кримінального законодавства в цій сфері, практики його застосування, криминологічної характеристики та запобігання / протидії погрозі або насильству щодо військового начальника.

Одним із результатів дослідження встановлено, що з початком у 2014 р. російської агресії проти України і її продовженням до цього часу, достатньо гостро позначилась проблема погіршення стану військової дисципліни серед частини військовослужбовців, призваних на військову службу під час мобілізації. Результатом цього збільшилась кількість погроз і насильства проти командирів і начальників зі сторони недисциплінованих військовослужбовців, суб'єктами вчинення яких у 95 % були військовослужбовці, призвані на військову службу під час мобілізації. Більшість потерпілих від таких посягань були особами офіцерського складу, що є одним із небезпечних факторів для військового правопорядку. Встановлено, що умисні насильницькі дії щодо командирів і начальників були обумовлені в першу чергу знаходженням правопорушників у стані алкогольного сп'яніння (53,31 %). Характерною особливістю військової дисципліни є беззаперечність покірності підлеглих військовослужбовців командирам і начальникам, підвищена відповідальність за порушення чинного законодавства в порівнянні з відповідальністю за службову провину інших громадян. Разом з тим, більшість винних осіб (58,44 %) у вчиненні злочину за ст. 405 КК були звільнені судами від відбування покарання – позбавлення волі на 5 років на підставі ст. 75 КК з випробуванням протягом іспитового строку. На нашу думку, враховуючи, що посягання здійснювалося на базовий принцип діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України – єдиноначальність, свідчить про недотримання принципу співмірності між суспільною небезпекою цього військового злочину, вчиненого під час дії у державі особливого періоду, і винесеними покараннями більшості засуджених військовослужбовців, що не сприяє запобіганню та протидії іншим військовим кримінальним правопорушенням.

Із всієї кількості проаналізованих обвинувальних вироків за ст. 405 КК України, лише у двох випадках офіцери початково допустили некоректні дії, результатом яких підлегли вчинили проти них злочин за ст. 405 КК України. У свою чергу командир / начальник як єдиноначальники, інші військові посадові / службові особи органів військового управління і військового командування зобов'язані беззастережно дотримуватись законів, діяти в межах повноважень, якими вони наділені.

Сподіваємося, що здійснене наукове дослідження сприятиме подальшому розвитку кримінального права і кримінології у військовій сфері та надасть додатковий імпульс для вирішення практичних проблем даного напрямку.

Автори висловлюють повагу і щире вдячність шановним рецензентам рукопису монографії за конструктивні пропозиції і зауваження, що сприяли поліпшенню змісту цього видання, іншим колегам хто сприяв у виданні монографії.

Окремо висловлюємо слова співчуття та скорботи близьким і рідним доктора юридичних наук, професора, заслуженого працівника народної освіти України, академіка Національної академії наук вищої освіти України Валерія Костянтиновича Матвійчука, який 25 березня 2024 року передчасно помер. Вічна пам'ять йому і щира вдячність за його людяність та відданість юридичній науці.

СЛАВА УКРАЇНІ !!!

ВСТУП

Національне законодавства України передбачає, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. З цією метою громадяни проходять військову службу відповідно до закону.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки відповідно до ст. 17 Конституції України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України [95].

Надзвичайно актуалізувалися зазначені аспекти з початком агресії Російської Федерації проти України у 2014 році і особливо після 24 лютого 2022 р., коли вона розпочала широкомасштабну агресивну війну проти нашої держави, яка продовжується до цього часу. Лише завдячуючи патріотичності, стійкості співвітчизників, бажанню бачити свою Батьківщину суверенною і незалежною, військовослужбовці Збройних Сил України разом з військовослужбовцями інших військових формувань, добровольцями і волонтерами, громадянами продовжують героїчно відстоювати нашу державу. Важливою складовою зміцнення обороноздатності України є сумлінне і чесне виконання кожним військовослужбовцем свого військового обов'язку, наказів командирів і начальників, виявляти до них повагу, сприяти у підтриманні порядку і дисципліни, виконувати інші вимоги статутів Збройних Сил України. Разом з тим судова статистика, яка ведеться Державною судовою адміністрацією України, свідчить, що з початком ведення в 2014 р. бойових дій на Сході України, рівень військової злочинності суттєво збільшився, порівнюючи, зокрема, з попереднім періодом (2013 р.).

У системі військових кримінальних правопорушень, поруч з іншими за ступенем суспільної небезпеки для військового правопорядку, виділяються військові злочини проти порядку підлеглості (ст. 402-405 КК України).

Зокрема, привертає увагу злочин - погроза або насильство щодо начальника за ст. 405 КК, за вчинення якого протягом 2011-2023 рр. засуджено 252 військовослужбовців, що свідчить про незадовільний рівень військової дисципліни серед окремої категорії особового складу (військовослужбовців), злочинні правопорушення яких спрямовані на недотримання принципу єдиначальності, як одного з основоположних у побудові військового формування.

Характер завдань, які стоять перед військовими підрозділами, вимагає виключної централізації управління військами і силами, підпорядкування поведінки підлеглих військовослужбовців волі командирів / начальників всіх рівнів, з тим щоб забезпечити злагодженість і єдність дій всіх ланок військової організації.

У виконанні завдань військами і силами виключна роль належить командирам і начальникам, які відповідно до ст. 58 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України є єдиначальниками і особисто відповідають перед державою за бойову та мобілізаційну готовність довірених їм військових частин, корабля (підрозділу) за бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан, збереження життя і зміцнення здоров'я особового складу, за інші напрями їх забезпечення і діяльності, за додержання принципів соціальної справедливості. Тому погрози і насильство підлеглих військовослужбовців, будучи незадоволеними правомірними діями командирів і начальників, намагання залякати і негативно вплинути на їхню службову діяльність є надзвичайно небезпечними.

Разом з тим, аналіз змісту ст. 405 КК засвідчує, що під захистом цієї правової норми знаходиться лише особа начальника, а такі важливі ознаки кримінального правопорушення, які підвищують суспільну небезпеку цього злочину (спричинення тяжких наслідків, повторність, застосування при його вчиненні, крім зброї, інших предметів як то боеприпасів чи інших небезпечних предметів, що обтяжують кримінальну відповідальність), не містяться в диспозиціях цієї статті.

Крім того, існують проблеми у питаннях кваліфікації вказаного злочину в разі його вчинення щодо військовослужбовців Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, інших представників військових формувань з правоохоронними функціями, повторно. Потребують аналізу і питання, пов'язані із застосуванням до засуджених військовослужбовців окремих видів покарань, а також судової практики у разі погрози або насильства щодо начальника, вчинених в особливий період, у бойовій обстановці.

Не отримала належного висвітлення у наукових публікаціях і генеза кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо начальника, періодизація розвитку вказаної правової норми, оскільки не досліджувались. Залишаються поза увагою і питання компаративістського аналізу цього злочину із військовим кримінальним законодавством інших держав.

Для обґрунтування теоретичних положень у дослідженні були використані наукові праці українських та зарубіжних учених, як то: Г.М. Анісімова, Х.М. Ахметшина, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, Я.М. Брайніна, Л.П. Брича, Н.В. Васильєва, Р.В. Вереші, П.А. Вороб'я, Т.А. Денисової, Ю.П. Дзюби, О.О. Дудорова, С.І. Дячука, Я.Н. Єрмоловича, М.І. Карпенка, В.А. Клименка, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, В.І. Курляндського, В.К. Матвійчука, П.С. Матишевського, В.А. Мисливого, І.І. Митрофанова, А.А. Музики, В.О. Навроцького, Б.С. Нікіфорова, Т.Б. Ніколаєнко, М.І. Панова, О.О. Пашенка, А.А. Піонтковського, Є.О. Письменського, О.Р. Полегенько, Є.В. Прокоповича, А.В. Савченка, О.М. Сарнавського, С.А. Тарарухіна, В.Я. Тація, М.С. Туркота, М.І. Хавронюка, Г.І. Чангулі, В.М. Чхіквдзе, Ю.С. Шемшученка, Н.М. Ярмиш та інших.

Окремі аспекти кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо начальника розроблялися і висвітлювались в юридичній літературі (у підручниках і навчальних посібниках з кримінального права, коментарях до розділу XIX Особливої частини КК), але не відображають всього спектру проблем і шляхи їх вирішення, які є в наявності.

Беручи до уваги вищезазначене, є очевидним, що їх вирішення

потребувало комплексного дослідження питань, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за погрозу або насильство щодо начальника / командира, його запобігання та протидії цьому небезпечному військовому злочину.

У розділі 1 монографії досліджені витoki кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо начальника, передбаченої ст. 405 КК України, суспільна небезпечність зазначеного військового кримінального правопорушення, його поняття та сучасний стан проблеми.

У розділі 2 розглянуті об'єктивні та суб'єктивні ознаки військового злочину - погроза або насильство щодо начальника за ст. 405 КК України.

У розділі 3 досліджені кваліфікуючі ознаки військового злочину погроза або насильство щодо начальника, проведено його розмежування від суміжних кримінальних правопорушень, здійснено порівняльно-правове дослідження військового злочину, передбаченого ст. 405 КК, за кримінальним законодавством України і аналогічного кримінального правопорушення за кримінальним законодавством окремих зарубіжних держав.

У розділі 4 проаналізовані заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до військовослужбовців, які вчинили погрозу або насильство щодо начальника, як то: призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування.

У розділі 5 монографії розглянута кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо начальника, його запобігання як тяжкого злочину, що посягає на військовий правопорядок, який у розумінні законодавця (ст. 401 КК) передбачає встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби, зі сторони суб'єктів військових злочинів, передбачених ст. 405 КК України, та протидія йому.

Наукова новизна відображених у монографії результатів полягає у тому, що вона (монографія) за характером і змістом досліджених питань є першою в Україні комплексною і системною науково-дослідною працею, присвяченою кримінально-правовим та кримінологічним аспектам військового кримінального правопорушення - погроза або насильство щодо начальника за

ст. 405 КК України, його запобігання та протидії цьому правопорушенню. Дослідження містить теоретичні положення та науково обгрунтовані результати в галузі кримінального права України та кримінології, що розв'язують важливе наукове та науково-прикладне завдання – здійснити аналіз кримінально-правових та кримінологічних питань військового кримінального правопорушення – погроза або насильство щодо начальника.

На підставі отриманих результатів сформульовано ряд положень, висновків і пропозицій, нових у концептуальному плані й важливих для юридичної науки, зокрема:

вперше:

– на основі існуючої історіографії, яка ґрунтується на історико-правових джерелах, визначено періодизацію розвитку правової норми про кримінальну відповідальність за військовий злочин – погроза або насильство щодо начальника на території України, яка бере свій початок ще з часів Київської Русі і в своєму розвитку пройшла тривалий період, починаючи з III періоду, який охоплює X-XIV ст., коли українські землі були під управлінням князів і характеризуються «започаткуванням окремих норм права за окремі незаконні дії воїв»;

– обґрунтовано, що структурними елементами суспільних відносин безпосереднього об'єкта військового злочину – погроза або насильство щодо начальника є *суб'єкти (носії) цих відносин*. З одного боку – це військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, які відповідно до ст. 29-30 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України є підлеглими, а також особи, визначені законом і інші особи не зазначені конкретно законодавцем за співучасть у цьому злочині як організатори, підбурювачі чи пособники. З іншого боку – начальники і командири всіх рівнів, які є єдиноначальниками у відповідних підрозділах органів військового управління і військового командування стосовно підлеглих їм військовослужбовців, наділених безпосередніми (конкретними)

повноваженнями згідно відповідних положень статутів Збройних Сил України, інших актів законодавства.

Предметом відносин військового кримінального правопорушення – погроза або насильство щодо начальника є відносини (умови), які забезпечують недоторканність особи командира, начальника зі сторони підлеглих у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби. І в цьому, зокрема, проявляється *соціальний зв'язок* (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин, важливою ознакою якого є обов'язок правомірної поведінки суб'єктів відносин;

– запропоновано диспозицію ч. 4 ст. 405 КК доповнити особливо кваліфікуючими ознаками “повторно”, “із застосуванням боєприпасів чи інших предметів”, “що спричинили тяжкі наслідки”;

- обгрунтовано, що у разі вчинення погрози або насильства щодо начальника, коли такою особою є начальник у статусі військовослужбовця Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, має місце дія, яка посягає на суспільні відносини, які мають ознаки двох безпосередній об'єктів, характерних злочинам за ст. 345 “Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”) і ст. 405 КК;

- доведено, що у разі, коли образа або наклеп підлеглого щодо командира або начальника здійснюється словами, жестами, письмово або іншими діями з метою спричинити шкоду його військовій честі або гідності, вчинене має передбачати адміністративну відповідальність як за вчинення військового адміністративного правопорушення;

- запропоновано підвищити мінімальну межу покарання у виді позбавлення волі на певний строк за ч. 4 ст. 405 КК України з 5-ти до 6-ти років за вчинення погрози або насильства щодо начальника, вчинені групою осіб, або повторно, або із застосуванням зброї, боєприпасів чи інших предметів, або спричинили тяжкі наслідки, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці;

- розроблено кримінологічну характеристику погрози або насильства щодо

військового начальника;

удосконалено:

- поняття суспільної небезпечності військового злочину “погроза або насильство щодо начальника” за ст. 405 КК України, яка характеризується високим рівнем небезпеки не тільки для військового правопорядку, але і для воєнної безпеки держави в цілому, оскільки посягає на порушення принципу єдиноначальності як одного із основоположних у побудові і функціонуванні військових формувань, утворених відповідно до законів України;

- зміст поняття “суб’єкт військового злочину” - погроза або насильство щодо начальника за ст. 405 КК України, якими можуть бути за умови їх вчинення, громадяни України (військовослужбовці, військовозобов’язані та резервісти під час проходження зборів), а в окремих випадках, визначених чинним законодавством, іноземці та особи без громадянства, придатні за станом здоров’я і віком до військової служби, а також інші особи, визначені законом, у разі порушення відносин підлеглості, які є одним із базових принципів будівництва і керівництва Збройними Силами України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

дістали подальшого розвитку:

- пропозиції доповнити назву ст. 405 КК і диспозиції ч. 1-2 цієї правової норми положенням про охорону особи командира від погрози або насильства зі сторони підлеглих, оскільки зміст термінів “начальник” і “командир” мають різне тлумачення;

- базові положення щодо поняття, суті та змісту кримінально-правової політики при винесенні покарань за вчинення військових кримінальних правопорушень (погрози або насильства щодо начальника). З цією метою необхідно реанімувати систему і структуру органів військової юстиції (військова прокуратура, військові суди), створення військової поліції як інститутів військово-кримінальної політики в Україні;

- характеристика причин, умов та протидія / запобігання військового злочину – погроза або насильство щодо начальника за ст. 405 КК України.

ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

1.1. Витоки та генеза кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо начальника

Історія становлення правової норми, що передбачає нині кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо начальника (ст. 405 КК України) розпочалася з того часу, як виникло військо, обов'язковими елементами функціонування якого були підлеглі і начальники. На теренах сучасної України письмовими пам'ятками, які збереглися і посприяють у дослідженні, є акти Київської Русі: “Руська Правда”, “Правда Ярославичів”, “Розширена руська правда” [141, с. 10-11], а також пізніші юридичні збірники “Мірило праведне”, списки “Кормчої книги” [190, с. 8-9] та ін. Разом з тим у зазначених актах мова велась про зброю як право власності у разі його пошкодження і менше як знаряддя насильства.

Так, “Русская правда. Краткая редакция” (по академічному списку) передбачала в ст. 13 “Аще поиметь кто ... любо оружие, ... то взяти ему свое, а 3 гривне за обиду”, у ст. 18 “А иже зломить копьё, либо щит ..., то скотом ему заплатити ...” [186, с. 7-8].

У наступному стародавньому акті “Русская правда. Пространная редакция” (текст по троїцькому списку), як мінімум у ст. 23, 24, 26 йшла мова про зброю і відповідальність за її неправомірне використання.

Зокрема, зазначені статті передбачали: ст. 23 – “Аже кто ударить мечемь не вынез его, или рукоятию, то 12 гривен продажи за обиду”; ст. 24 – “Ажели вынез меч, а не утнеть, то гривна кун”; ст. 27 – “Аче ли утнеть руку, и отпадеть рука или усохнеть, или нога, или око, или не утнеть, то полувирье 20 гривен, а тому за век 10 гривен” [186, с. 13].

У подальшому протягом кількох століть кримінальне законодавство на території України формувалось під впливом актів законодавства держав, до території яких відносились українські землі, зокрема, Великого князівства Литовського, Королівства Польського та Московського, а пізніше Російської імперії [79, с. 18].

Литовський статут 1529 року у ст. 6 “Как должен быть наказан тот, кто оскорбил великокняжеского владника или посланца” передбачав: “Также если бы над нашим земским владником или посланцем при выполнении ими нашего земского поручения кто-либо из наших подданных совершил насилие, ранил его или побил, тот должен быть приговорен к смертной казни, как если бы оскорбил наше великокняжеское достоинство” [186, с. 58].

Як зазначає О.В. Макаренко “джерелами кримінального ... права даного часу були: звичаєве право, церковне право, Магдебурзьке право, Литовські статuti, гетьманське законодавство, російське право” [117, с. 12].

Особливий інтерес для нас представляє козацьке звичаєве право, що сформувалось на Запорізькій Січі, яке за своїм змістом поділялось на публічне і приватне. Як вказує О.В. Макаренко, на Запорізькій Січі з військових злочинів були поширені “... із злочинів проти особи – вбивства, нанесення побоїв” [117, с. 13].

М.І. Хавронюк зазначає, що у 1743 р. був підготовлений збірник під назвою “Права по котрым судится малороссийский народ”, який не отримав законодавчого затвердження, але цікавий як проект збірника законів, який був складений на основі кодифікації чинних на Україні джерел писаного права, із змісту якого можна зрозуміти, “які злочини на початку XVIII століття на Запоріжжі фактично вважалися військовими ...” [231, с. 14-15].

Зокрема, кримінальну відповідальність могли тягнути дії за “...вбивство чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень одним військовослужбовцем другому, ... за поранення, удари та образи, за виклик на дуель у поході, для призвідника кулачної бійки, за вбивство в кулачній бійці чи на поединку (артикул 15)” [231, с. 14-15].

У подальшому певний внесок у розвиток російського військового законодавства вніс Петро I, який був автором “Воинского устава” 1716 р. [239, с. 61]. Зокрема, “Артикул воинский с кратким толкованием” від 26.04.1715 р., який був частиною II “Воинского устава” і представляв собою військово–кримінальний кодекс, в статтях 24-26 “гл. III – О команде, предпочтении и почитании и о послушании рядовых» передбачав відповідальність за: “а) образу фельдмаршала або генерала; б) напад на фельдмаршала або генерала; в) образу штаб-офіцера; г) образу унтер-офіцера; д) образу особи, яка виконує обов’язки з вартової служби; е) образу посадових осіб суду, комісарів і провіантних службовців”.

Згідно статтів 25-26: “Арт. 25. Равномерное же право, како о фелт маршалах упомянуто, имеют полковники, подполковники, маеоры и все протчие полковые офицеры, и подлежат каждому своего начальника должным образом почитать, и от подчиненнаго своего возиметь оное почтение.

Арт. 26. Есть ли рядовой грозит будет своего сержанта, фуриера, каптенармуса, или капрала бить, или браня узвзвить оного, или оному противитися будет, когда ему что повелять к службу его величества управлять, и случится сие в походе против неприятеля, или в лагере, в котором караулы розставлены: тогда оный лишен будет живота. А ежели вне помянутых случаев приключится, надлежит жестоким наказанием наказать, и именно шпицрутенами” [4, с. 291; 239, с. 63].

У подальшому злочин, що аналізується за ст. 405 КК України, був передбачений у різних варіантах главами 1 “О нарушениях воинского чинопочитания и подчиненности”, 2 “Об оскорблении и насильственных действиях против караула и должностных лиц военного звания” розділу другого “Воинского устава о наказаниях” 1867-1868 рр. [189, с. 29-39].

У період українського державотворення 1917-1921 рр. положення норм щодо “воинского чинопочитания и подчиненности”, “об оскорблении и насильственных действия ...” розділу другого “Воинского устава о наказаниях” 1867-1868 рр. суттєво не змінились. Більше того, вони були перекладені на

українську мову і містилися у Військовому карному статуті, який був підготовлений у липні 1919 р. законодавчим відділом Головної військової судової управи (м. Кам'янець на Поділлі) [27, 180 с.]. Зокрема, ст. 96-112 була передбачена кримінальна відповідальність за порушення військової пошани рангів та підлеглості, а ст. 113-123 – за образу військової сторожі та урядових осіб військової статі та про насильницькі проти них дії.

Наступним етапом криміналізації дій у виді “погрози або насильства щодо начальника” стало прийняття 23 серпня 1922 р. Кримінального кодексу УСРР, введеного в дію з 15 вересня 1922 р., ст. 201 якого передбачала кримінальну відповідальність за: “образу підлеглим військовослужбовцем свого начальника при виконанні останнім службових обов’язків, якщо образа нанесена насильницькими діями (ч. 1); якщо ж образа була нанесена тільки на словах або ненасильницькими діями (ч. 2)” [216, с. 490], то це був інший злочин, який відрізнявся від попереднього за ч. 1 способом його вчинення як ознакою об’єктивної сторони.

Положення про військові злочини від 31 жовтня 1924 р. залишило без змін ч. 1-2 ст. 201 КК УСРР 1922 р. [239, с. 98]. У подальшому при прийнятті Положення про військові злочини від 27 липня 1927 р. вищезазначені діяння у ст. 5 передбачали, що:

“а) Образа насильницькими діями підлеглим начальника або молодшим старшого, при виконанні хоча би одним із них обов’язків з військової служби, тягне за собою позбавлення волі без суворої ізоляції на термін не нижче 6 місяців.

б) Образа, нанесена за тих же умов на словах або ненасильницькими діями, тягне за собою позбавлення волі без суворої ізоляції на термін до 6 місяців” [219, с. 29].

Як зазначав Н.А. Філін, “попередня редакція цієї статті передбачала на увазі нанесення образи тільки начальником підлеглому і навпаки, відносячи образу військовослужбовцем або військовозобов’язаним “старшого” чи “старшим” першого до числа злочинів, передбачених загально цивільним

кримінальним кодексом. Діюча редакція не залишила більше сумнівів у даному питанні, чітко вказуючи на образу старшого або старшим як на злочинне діяння, передбачене ст. 5 Положення про військові злочини.

Також точно з вичерпною чіткістю визначені ознаки військової образи при виконанні ображувачем або ображеним обов'язків з військової служби” [219, с. 30].

Військові злочини, передбачені Положенням про військові злочини від 27.07.1927 р., без змін були включені до КК УСРР у редакції 1927 р., який набрав чинності з 1 липня 1927 р. [106, с. 270], а ст. 5 Положення про військові злочини була передбачена в статті 206-5 КК УСРР.

У подальшому на підставі Указу Президії Верховної Ради колишнього СРСР від 15.02.1957 р. Положення про військові злочини 1927 р. було доповнено раніше не відомим чинному законодавству складом, що установив кримінальну відповідальність за погрозу начальнику [22], що нині передбачений ч. 1 ст. 405 КК України.

Завершилась кодифікація військових злочинів прийняттям Верховною Радою колишнього Союзу РСР 25 грудня 1958 р. Закону про кримінальну відповідальність за військові злочини [73, с. 10-23], який окремою главою XI “Військові злочини” був включений до КК УРСР, прийнятого 4-ю сесією Верховною Радою УРСР п'ятого скликання 28 грудня 1960 р. і введений у дію з 1 квітня 1961 р. [105].

Ст. 5-6 зазначеного Закону (ст. 235 КК УРСР “Погроза начальникові”, ст. 236 “Насильницькі дії щодо начальника”) передбачали кримінальну відповідальність:

“а) Погроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень або нанесенням побоїв начальникові в зв'язку з виконанням ним обов'язків по військовій службі, -

карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до трьох років.

б) Те саме діяння при пом'якшуючих обставинах, -

тягне застосування правил Дисциплінарного статуту Збройних Сил ...

в) Діяння, передбачене пунктом “а” цієї статті, вчинене у воєнний час або в бойовій обстановці, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

Стаття 236. Насильницькі дії щодо начальника

а) Нанесення тілесних ушкоджень або побоїв начальникові в зв'язку з виконанням ним обов'язків по військовій службі, -

карається позбавленням волі на строк від двох до десяти років.

б) Ті самі діяння, вчинені у воєнний час або в бойовій обстановці, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються смертною карою або позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років” [74, с. 403-404].

Крім того, ст. 237 “Образа підлеглим начальника і начальником підлеглого” КК УРСР передбачала покарання за:

“а) Образа на словах або насильницькою дією підлеглим начальника чи молодшим старшого, а так само начальником підлеглого чи старшим молодшого при виконанні хоча б одним з них обов'язків по військовій службі, - карається позбавленням волі на строк від трьох до шести місяців.

б) Ті самі діяння при пом'якшуючих обставинах, -

тягнуть застосування правил Дисциплінарного статуту Збройних Сил ...

в) Образа насильницькою дією, нанесена при умовах, зазначених у пункті “а” цієї статті, -

карається позбавленням волі на строк від шести місяців до п'яти років” [74, с. 404].

У подальшому на підставі Указу Президії Верховної Ради УРСР від 29 лютого 1984 р. до ст. 237 КК були внесені зміни, згідно яких ця стаття набула наступного змісту:

“Стаття 237. Образа підлеглим начальника або начальником підлеглого

Образа насильницькою дією підлеглим начальника, а так само начальником підлеглого, -

карається позбавленням волі на строк від шести місяців до п'яти років” [103, с. 127].

У подальшому при прийнятті КК України 5 квітня 2001 р. зазначені злочини “Погроза начальникові” і “Насильницькі дії щодо начальника” були об'єднані у ст. 405 КК [104]. У ч. 1 цієї статті законодавцем була додатково криміналізована погроза начальникові “знищенням чи пошкодженням його майна”, а у ч. 2 “насильство щодо начальника” – “вчинення інших насильницьких дій”.

Дії у виді образи насильницькою дією підлеглим начальника, а так само начальником підлеглого за ст. 237 КК були декриміналізовані при прийнятті КК України 05.04.2001 р., а щодо “образи підлеглим начальника або начальником підлеглого” на словах або ненасильницькими діями декриміналізовані ще раніше на підставі Указу Президії Верховної Ради УРСР від 29.02.1984 р. [26].

Зміст ст. 405 (“Погроза або насильство щодо начальника”) КК України від 05.04.2001 р. з наступними змінами і був предметом нашого дослідження.

Беручи до уваги періодизацію військових злочинів, запропоновану М. Карпенком [80, с. 129–133], яка ґрунтується на достовірних джерелах, можемо констатувати, що витоки правових норм, що передбачають кримінальну відповідальність за ст. 405 КК, беруть свої начала, починаючи з III періоду, який охоплює X–XIV ст., “коли українські землі були під управлінням князів” і характеризуються “започаткуванням окремих норм права за окремі незаконні дії воїв” [80, с. 129–133]. У подальшому, аж до 2001 р. норми кримінального законодавства за погрозу або насильство щодо начальника неодноразово змінювалися у залежності від способів їх вчинення і трактування законодавцем, але і надалі є суспільно небезпечними діями для військового правопорядку, як об'єкта кримінально–правової охорони.

1.2. Поняття та суспільна небезпечність злочину - погроза або насильство щодо начальника

Основою існування правової держави є функціонування системи законів та норм права, які у свою чергу забезпечують суспільну безпеку у державі по всіх напрямках її діяльності виключно в інтересах людини. У свою чергу суспільна небезпечність виявляється у спричиненні або створенні небезпеки спричинення шкоди суспільним відносинам, зокрема, інтересам особи, суспільства, держави, які охороняються законом про кримінальну відповідальність. У кримінальних правопорушеннях проти встановленого порядку несення військової служби за ними стоять інтереси більш високого рівня - воєнна безпека держави, а саме стан захищеності країни від озброєної агресії.

Зокрема, воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей [179].

Зміст ч. 1 ст. 401, назва розділу XIX Особливої частини КК України свідчить про те, що законодавець розглядає соціальну цінність охоронюваних суспільних відносин із порядком несення або проходження військової служби, яка органічно пов'язана із обороноздатністю України, оскільки розглядається військовим законодавством як засіб забезпечення виконання військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, оборонної функції держави. Тому “аналіз діянь, що вчиняються у військовій сфері, на предмет визначення характеру та ступеня їх суспільної небезпечності має здійснюватися через призму того, чи спричиняється шкода обороноздатності держави або чи створюється реальна загроза її спричинення. Шкода є однією із об'єктивних ознак злочинного діяння та однією із визначальних для його суспільної небезпечності. У ній проявляється антисоціальна властивість злочину (нині кримінального правопорушення – Н.Ф.)” [188, с. 19].

Військові кримінальні правопорушення підривають боездатність військових підрозділів і як наслідок спричиняють шкоду військовому правопорядку. Тобто суспільна небезпечність кримінальних правопорушень проти військової служби виражається у спричиненні або в створенні загрози спричинення шкоди інтересам воєнної безпеки держави. Тому суспільна небезпечність військового злочину – погроза або насильство щодо начальника, передбаченого ст. 405 КК України, є очевидною, оскільки вчинення зазначеного злочину є посяганням на командирів і начальників, які відповідно до ст. 58 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, затвердженого Законом України від 24.03.1999 р. № 548-XIV [164], є єдиначальниками у відповідних органах військового управління, військового командування, підрозділах і особисто відповідають перед державою за бойову та мобілізаційну підготовку довіреної їм військової частини, корабля, підрозділу; за забезпечення охорони державної таємниці; за бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан особового складу; за внутрішній порядок, стан і збереження озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, пального і матеріальних засобів; за всебічне забезпечення військової частини, корабля, підрозділу; за додержання принципів соціальної справедливості. Тому успішне виконання ними своїх службових обов'язків є необхідною умовою забезпечення належної військової дисципліни і одночасно гарантує недоторканність, як їх особи, так і їхньої честі та гідності.

Разом з тим судова статистика свідчить про протилежне. За період дії чинного КК України протягом 2001-2023 рр. за вчинення злочину, передбаченого ст. 405 КК, було засуджено 315 військовослужбовців, із них після початку агресії Російської Федерації проти України, тобто за 2014-2022 рр. за цей злочин засуджено 212 військовослужбовців [86, с. 258]. У переважній більшості потерпілими були командири і начальники молодшої і середньої ланки, які пліч опліч виконують свої обов'язки з особовим складом.

Крім того, суспільна небезпечність обох злочинів “погроза або насильство щодо начальника” є загрозою для військового правопорядку, оскільки посягає

на його (начальника) можливість у будь-яких умовах виконувати свої обов'язки і рішуче керувати діями підлеглих в інтересах військової дисципліни, під якою розуміється “бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України” [163].

Крім того, військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця:

додержуватися Конституції та законів України, Військової присяги, неухильно виконувати вимоги статутів Збройних Сил України, накази командирів;

додержуватися визначених статутами Збройних Сил України правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військове товариство;

виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету;

поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків.

Кожний військовослужбовець зобов'язаний сприяти командирові у відновленні та постійному підтриманні порядку й дисципліни.

Командир, який не забезпечив додержання військової дисципліни та не вжив заходів для її відновлення, несе встановлену законом відповідальність [163].

Свого часу М.Й. Коржанський зазначав, що суспільна обумовленість кримінально-правової заборони визначається, головним чином, суспільною цінністю об'єкта охорони, економічними чинниками та ефективністю правової регламентації. Обираючи об'єкти кримінально-правової охорони, встановлюючи кримінально-правові заборони, законодавець повинен у першу чергу враховувати суспільну цінність тих чи інших благ – об'єктів злочинного посягання [98, с. 62].

У свою чергу насильницькі дії щодо начальника, якому підлеглий, згідно статутів Збройних Сил України, повинен виявляти повагу і якого повинен захищати в бою, є надзвичайно грубою формою порушення військової

дисципліни і утруднює виконання начальником / командиром своїх обов'язків з військової служби та спричиняє шкоду їх здоров'ю.

Недоторканність командира і начальника є тим маркером, який свідчить про стан військового правопорядку, під яким розуміється система суспільних відносин, яка складається у збройних силах на основі норм загального і військового законодавства, статутів, наказів командирів і начальників, який визначається суспільно-політичним устроєм держави, призначенням його збройних сил і характеризується реальним використанням воїнами широких прав і свобод і виконанням обов'язків, передбачених Конституцією, військовим законодавством [57, с. 584].

Поняття “суспільна небезпечність діяння” (або “ступінь суспільної небезпечності діяння”), як зазначає О.О. Пащенко [145, с. 168], не може характеризувати соціальну обумовленість кримінально-правових норм інших видів (не охоронних) і тому не має універсального характеру.

В.В. Сташис, М.І. Бажанов та інші науковці, вказували на ту обставину, що ознака суспільної небезпечності – це підстава для криміналізації діяння [216, с. 119; 80, с. 82]. І дійсно етапом криміналізації дій у вигляді “погрози або насильства щодо начальника” стало прийняття 23 серпня 1922 р. Кримінального кодексу УСРР, уведеного в дію 15 вересня 1922 р., ст. 201 якого передбачала кримінальну відповідальність за “образу підлеглим військовослужбовцем свого начальника при виконанні останнім службових обов'язків, якщо образа нанесена насильницькими діями (ч. 1); якщо ж образа була нанесена тільки на словах або ненасильницькими діями (ч. 2)” [216, с. 490], то це був інший злочин, який відрізнявся від попереднього за ч. 1 способом його вчинення як ознакою об'єктивної сторони.

У подальшому при прийнятті КК УСРР 1960 р. ст. 235 КК (“Погроза начальникові”) передбачала кримінальну відповідальність за пунктом “а) Погрозу вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень або нанесенням побоїв начальникові в зв'язку з виконанням ним обов'язків по військовій службі”, а пункт а) ст. 236 (“Насильницькі дії щодо начальника”) встановив

кримінальну відповідальність за “а) Нанесення тілесних ушкоджень або побоїв начальникові в зв’язку з виконанням ним обов’язків по військовій службі”.

Крім того, пункт в) ст. 237 КК (“Образа підлеглим начальника і начальником підлеглого”) передбачав покарання у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до п’яти років за образу насильницькими діями, нанесеними при умовах, зазначених у пункті “а” цієї статті, тобто за “образу на словах або насильницькою дією підлеглим начальника чи молодшим старшого, а так само начальником підлеглого чи старшим молодшого при виконанні хоча б одним з них обов’язків по військовій службі” [74, с. 403-404]. Надалі, у КК України від 5 квітня 2001 р. зазначені злочини “Погроза начальникові” і “Насильницькі дії щодо начальника” були об’єднані у ст. 405 КК [104]. У ч. 1 цієї статті законодавцем була додатково криміналізована погроза начальникові “знищенням чи пошкодженням його майна”, а у ч. 2 “насильство щодо начальника” – “вчинення інших насильницьких дій”. Дії за ст. 237 КК УРСР 1960 р. (“Образа підлеглим начальника або начальником підлеглого”) на словах або ненасильницькими діями були декриміналізовані ще раніше на підставі Указу Президії Верховної Ради УРСР від 29 лютого 1984 р. [26].

Суспільна небезпечність обох злочинів “погроза або насильство щодо начальника” посягає на його можливість у будь-яких умовах виконувати свої обов’язки і рішуче керувати діями підлеглих в інтересах військового правопорядку. У свою чергу, насильницькі дії щодо начальника, до якого підлеглий, згідно зі статутами Збройних Сил України, повинен виявляти повагу і якого повинен захищати в бою, є надзвичайно грубою формою порушення військової дисципліни й утруднює виконання начальником / командиром своїх обов’язків з військової служби та спричиняє шкоду їхньому здоров’ю.

Прикладом такої ситуації може слугувати засудження прапорщика ОСОБА_1, який 19.08.2015 р., будучи призначеним до складу прикордонного наряду в якості старшого, в районі населеного пункту на території Бердянського району Запорізької області разом з підлеглими ужили спиртні напитки. Факт порушення порядку несення прикордонної служби прапорщиком ОСОБА_1 і його двома підлеглими був виявлений трьома офіцерами Бердянського прикордонного загону, які відповідно до своїх функціональних обов’язків здійснювали перевірку порядку несення прикордонним нарядом служби. “Діючи умисно та усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно-небезпечних наслідків та бажаючи їх настання, прапорщик ОСОБА_1 висловив

майору ОСОБА_2, майору ОСОБА_3 та старшому лейтенанту ОСОБА_4, які для ОСОБА_1 являються начальниками за військовим званням, погрозу вбивством. Одразу після висловлених погроз вбивством ОСОБА_1 перевів запобіжник автомату ..., який був при ньому у положення автоматичного вогню, зарядив його шляхом досилання патрону у патронник та, направивши ствол автомату у бік майора ОСОБА_2, майора ОСОБА_3 та старшого лейтенанта ОСОБА_4, знову висловив їм погрозу вбивством із застосуванням зброї” [30]. Лише завдяки своєчасним діям інших військовослужбовців у прапорщика ОСОБА_1 автомат, заряджений патроном калібру 5,45 мм та готовий для стрільби, був відібраний.

За вчинення військового злочину, передбаченого ч. 4 ст. 405 КК України, який за строком покарання є тяжким злочином, прапорщика ОСОБА_1 суд визнав винним у вчиненні зазначеного злочину і призначив йому покарання на підставі ч. 1 ст. 69 КК України у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців на строк один рік.

Не піддаючи сумніву вірність кваліфікації вчиненого злочину, разом з тим вважаємо, що суд ступінь суспільної небезпеки, яка мала місце, недооцінив. Підтвердженням зазначеного може бути той факт, що погроза вбивством 3-м начальникам у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, пов'язаної з охороною державного кордону України, відбувалась в період дії в державі особливого періоду, крім воєнного стану, а також особою, яка в момент вчинення злочину перебувала у стані алкогольного сп'яніння.

Аргументом на підтримку вищезазначеного може бути і думка О.О. Пашенка, який зазначає, що “загальновизнаним у кримінально-правовій доктрині є розуміння суспільної небезпечності як соціальної, якісної ознаки, що віддзеркалює матеріальну сутність злочину і полягає в тому, що діяння заподіює чи створює загрозу заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Вона має значення не лише для визнання діяння злочином, але й для караності останнього. Тобто для охоронних кримінально-правових норм суспільна небезпечність діянь, відповідальність за які ними передбачена, має братися до уваги також під час аналізу санкцій, а не лише диспозицій” [145, с. 173].

Аналіз санкцій ч. 2-4 ст. 405 КК і судова практика їх застосування в період 2014-2021 рр. засвідчила про наступне. За ч. 2 цієї статті санкція передбачає

покарання “позбавленням волі на строк від двох до семи років”. Ч. 3 ст. 405, яка містить кваліфікуючу ознаку вчинення цього злочину “в умовах особливого періоду, крім воєнного стану” передбачає покарання “позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років”. За ч. 4 ст. 405 цей злочин, що може бути вчинений за особливо кваліфікуючих ознак – “групою осіб, або із застосуванням зброї, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці” погроза або насильство щодо начальника “караються позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років”.

Разом з тим, судді, які розглядали за цією категорією злочинів кримінальні провадження, в багатьох випадках виносили покарання у виді позбавлення волі на строк п’ять років, при цьому, звільняючи засуджених від покарання з випробуванням, не роблячи розрізнення, що мова йшла про злочини, передбачені ч. 3-4 ст. 405, які мають різний ступінь (рівень) суспільної небезпеки для військової сфери.

Так, протягом 2014-2021 рр. за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 405 КК, було засуджено 100 військовослужбовців, із яких до 68 винесено покарання на строк 5 років позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК. Із 43 осіб, засуджених протягом 2015-2021 рр. за вчинення злочину за ч. 4 ст. 405 КК, 23 особам було винесено покарання на строк 5 років позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК.

За реальним застосуванням покарання у виді позбавлення волі на певний строк, то за вказаний період 10 військовослужбовців були засуджені за ч. 3 ст. 405 на терміни від 1 до 6 років [с. 228-234].

Суспільна небезпечність конкретної правової норми Особливої частини КК співвідноситься із соціальною обумовленістю кримінально-правових норм як частина і ціле. Тому ведучи мову про суспільну небезпечність військових злочинів у цілому, варто підтримати позицію С.О. Харитонова у тому, що соціальна обумовленість передбачити кримінальну відповідальність за військові злочини визначається різними факторами (підставами), серед яких основними, на його думку, є:

“1) підвищений ступінь суспільної небезпечності злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, що створює загрозу боєздатності військових частин і підрозділів;

2) поширеність цих злочинів у військовому середовищі;

3) особливий характер військової служби, що спрямована на забезпечення воєнної безпеки держави від зовнішніх і внутрішніх загроз з використанням зброї, яка пов’язана з небезпекою для життя і яка має пріоритет перед іншими видами державної служби та іншою діяльністю;

4) особливий правовий статус військовослужбовців, пов’язаний зі специфікою завдань, які вони виконують;

5) виокремлення у кримінальному законодавстві питання захисту інтересів військової служби в самостійний розділ” [237, с. 57].

Окремі із зазначених факторів суспільної небезпечності військових злочинів конкретизує М.І. Карпенко, який з цього приводу зазначає, що “змістом основних чинників соціально-правової обумовленості заборони військових злочинів, передбачених ст. 402–435 КК, є: 1) соціально-кримінологічний – полягає в небезпеці завдання шкоди суспільним відносинам, що становлять зміст військового правопорядку як родового об’єкта кримінально-правової охорони; у наявності в діяннях достатньо високого рівня суспільної небезпеки; у відносній їх поширеності; 2) нормативно-правовий – свідчить, що ця заборона повинна відповідати нормам Конституції України; внутрішній логічній несуперечливості заборони, передбаченої ст. 402–435 КК, іншим нормативно-правовим актам, що стосуються військової сфери; 3) культурно-історичний – свідчить, що заборона розглядається як продукт історії і культури та відповідає розвитку українського суспільства; 4) етичний – вказує, що заборона відповідає моральним нормам; 5) міжнародно-правовий – ця заборона ґрунтується на стандартах норм з прав військовослужбовців, інших осіб та їх безпеки під час несення та проходження військової служби” [92, с. 24].

Так, за період дії чинного КК України протягом 2001-2021 рр. за вчинення військових кримінальних правопорушень за даними Міністерства юстиції України, а потім Державної судової адміністрації України було засуджено 22547 військовослужбовців [86, с. 258-262].

Крім того, протягом 2022 року в ході широкомасштабної війни Російської Федерації проти України за військові злочини засуджено 1490 військовослужбовців, з них 31 особа за ст. 405 КК України (3 військовослужбовці за вчинення злочину за ч. 3 ст. 405 і 28 – за ч. 4 цієї статті) [230].

У своїй сукупності зазначені обставини належним чином зумовлюють необхідність встановлення, збереження та подальшого удосконалення кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення. Більше того, враховуючи їх зростаючу суспільну небезпечність не лише для військового правопорядку, а і для воєнної безпеки України, М.І. Карпенко запропонував “передбачити розділ XIX Особливої частини КК у новій редакції, змінивши йому не лише назву на (“Кримінальні правопорушення проти воєнної безпеки України”), але і зміст, розмістивши на початку оновленої Особливої частини КК після розділів “Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку” і “Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України”. Зокрема, *глава 1* цього розділу повинна передбачати кримінальну відповідальність за “*Кримінальні правопорушення проти порядку комплектування сектору безпеки і оборони України*”. До цієї глави мають бути включені правопорушення за: 1) ухилення від призову на військову службу у мирний час; 2) ухилення від призову на військову службу за мобілізацією; 3) ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації; 4) ухилення від військового обліку або спеціальних зборів, вилучивши ці злочини з розділу XIV Особливої частини КК. *Глава 2 “Військові кримінальні правопорушення”* повинна передбачати відповідальність за злочини, що нині передбачені ст. 402–421, 425–432 КК, а також за кримінальні проступки. *Глава 3 “Кримінальні*

правопорушення проти порядку забезпечення режиму особливого періоду” має передбачати кримінальну відповідальність за: ухилення від направлення на роботи на посадах цивільного персоналу, передбачених штатами воєнного часу; невиконання воєнно-транспортного обов’язку у період мобілізації і у воєнний час; невиконання повинностей в особливий період і у воєнний час; невиконання організаціями обов’язків в особливий період і у воєнний час, результатом яких спричинено істотну шкоду або тяжкі наслідки” [93, с. 392-393].

Підтримується позиція М. Карпенка щодо вищезазначеного і стосовно змісту Особливої частини нової редакції Кримінального кодексу України та передбачення в ній розділу “Кримінальні правопорушення проти воєнної безпеки України” [90, с. 491].

Як зазначає О.М. Сарнавський, оптимізація механізму кримінально-правового регулювання суспільних відносин у військовій сфері є нагальною потребою сьогодення. Розширення меж кримінально-правового регулювання шляхом криміналізації суспільно небезпечних діянь, що вчиняються у військовій сфері, має бути орієнтоване на забезпечення належних умов для ефективного виконання державою оборонної функції. При цьому, при нинішній військово-політичній обстановці в Україні, враховуючи посилення загроз її територіальній цілісності, чинник своєчасності здійснення законодавцем соціально обумовлених криміналізаційних процесів має надзвичайно важливе значення [188, с. 19].

Суспільна небезпечність злочину “погроза або насильство щодо начальника” за ст. 405 КК України, як і в цілому військові злочини, передбачені нині ст. 402-422, 425-435 КК, характеризуються високим рівнем безпеки, як для військового середовища, так і для держави в цілому, що має бути визначальним для посилення боротьби кримінально-правовими засобами із військовою злочинністю. При цьому питання суспільної небезпечності не втрачають своєї актуальності і спонукають на необхідність пошуку подальших шляхів вдосконалення як їх змісту, так і практики застосування [228, с. 259].

Події, що відбулися після 24 лютого 2022 року з початком повномасштабного вторгнення і агресії збройних сил Російської Федерації проти України наочно підтвердили необхідність належного забезпечення, як воєнної безпеки нашої держави, так і наявності у Кримінальному кодексі України відповідних правових норм.

Висновки до розділу 1

1. Витоки військового злочину – погроза або насильство щодо начальника, передбаченого нині ст. 405 КК України, на теренах нашої держави беруть свій початок ще з часів Київської Русі і в своєму розвитку пройшли тривалий період. Зміст цих правових норм неодноразово змінювався, беручи свої начала, починаючи з III періоду, який охоплює X-XIV ст., коли українські землі були під управлінням князів і характеризуються “започаткуванням окремих норм права за окремі незаконні дії воїв”. У подальшому вони змінювались в залежності від суспільно-політичного устрою влади, способів їх вчинення і трактування законодавцем, але і до цього часу залишаються суспільно небезпечними діями для військової дисципліни, для якої відносини підлеглості разом з іншими принципами військового будівництва є базовими для військового правопорядку, як об’єкта кримінально–правової охорони [201, с. 122-125].

2. Суспільна небезпечність військового злочину “погроза або насильство щодо начальника” за ст. 405 КК України, як і в цілому військові кримінальні правопорушення, що передбачені нині ст. 402-422, 425 – 435-1 КК, характеризуються підвищеним рівнем небезпеки, як для військової сфери, так і для воєнної безпеки України, що має посилити боротьбу кримінально-правовими засобами із злочинністю серед військовослужбовців. При цьому питання їх суспільної небезпечності залишаються актуальними і спонукають шукати шляхи вдосконалення як їх змісту, так і судової практики.

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 405 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Об'єкт і об'єктивна сторона складу злочину - погроза або насильство щодо начальника

Об'єкт (з лат. Objectum – річ, предмет) – це те, що протистоїть суб'єкту, тобто свідомості, внутрішньому світу, як частина зовнішнього світу, як реальний об'єкт [220, с. 313]. Вчення про об'єкт злочину, як і про склад злочину є одним з центральних. Незважаючи на достатню кількість публікацій, що присвячені проблемі об'єкта кримінально-правової охорони [135, с. 29-121; 16, с. 70; 147, с. 111-112; 61, с. 128; 97, с. 86-94; 200, с. 24-25, 31, 35-36; 123, с. 123-129; 127, с. 34-35; 120, с. 322-323] та інші, єдиної думки в розумінні цього питання немає і воно зазнає постійних змін.

Об'єкт злочину – благо, якому злочином (нині передбачено, що і кримінальним проступком – Н.Ф.) завдається шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди. Традиційно під об'єктом злочину розуміються суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певного закону про кримінальну відповідальність і яким злочином завдається шкода або створюється загроза заподіяння шкоди. Однак існують й інші підходи до визначення об'єкта злочину. Зокрема об'єктом злочину пропонується визнавати людину або її суб'єктивні права, соціальні цінності, правові блага, інтереси, правовідносини, сфери життєдіяльності людей, соціальну безпеку як відповідний результат функціонування суспільних відносин тощо [199, с. 627].

Беручи до уваги велику кількість різних поглядів на проблему об'єкта злочину, В.Я. Тацій робить висновок, що “проблема об'єкта злочину, дійсно, є актуальною, а наявний плюралізм підходів до її розв'язання, безумовно, збагачує загальне вчення про об'єкт злочину” [200, с. 42]. Ним зроблено висновок, з яким ми погоджуємось, що “на цьому етапі розвитку доктрини

кримінального права концепція об'єкта злочину як суспільних відносин виглядає найбільш переконливою та універсальною”, переконливо аргументуючи, що “*по-перше*, вона дозволяє з'ясувати сутність соціальних відносин, що забезпечуються суспільними відносинами та перебувають під охороною закону про кримінальну відповідальність, суб'єктів, які безпосередньо заінтересовані в їх охороні, та соціального зв'язку між особами, що є учасниками таких відносин, і в такий спосіб розкрити механізм завдання шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. *По-друге*, завдяки цій теорії кримінально-правова доктрина збагатилася вченнями про суспільну небезпечність тих чи інших діянь, що визнаються злочинними. *По-третє*, поняття суспільних відносин допомогло визначити сутність взаємозв'язку об'єкта з іншими елементами складу злочину” [200, с. 45].

Суспільні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони представляє собою відповідні зв'язки між людьми, що складаються у процесі їх спільної матеріальної та духовної діяльності. Тому у структурі суспільних відносин вирізняють такі елементи, як: предмет, із приводу якого існують ці відносини; носії (суб'єкти) відносин; соціальний зв'язок між ними як зміст відносин. Зазначені структурні елементи суспільних відносин нерозривно пов'язані між собою, оскільки соціальний зв'язок не може існувати без предмета відносин і завжди має предметний характер. А на зміст цього зв'язку впливають суб'єкти суспільних відносин, бо він є певною формою їх взаємодії і взаємозв'язку. Визначення структури суспільних відносин дає можливість установити механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину, що може бути різноманітним, в залежності від того, в якій сфері людської діяльності відбулось порушення кримінального закону [199, с. 627].

До недавнього часу в науці кримінального права переважала думка про триступеневу класифікацію об'єктів злочинів “за вертикаллю” (загальний, родовий і безпосередній). Щодо військових злочинів (тепер військових кримінальних правопорушень – Н.Ф.), то нині запропонована їх чотиричленна класифікація, як така, що більш змістовно розкриває їх спрямованість

посягання на суспільні відносини у військовій сфері, пов'язаній із порядком несення або проходження військової служби [84, с. 64, 67, 72, 78, 84, 91-92, 96, 102-103, 109, 116; 188, с. 66-67; 237, с. 90].

Перш ніж розпочати аналіз об'єктивних ознак військового злочину – погроза або насильство щодо начальника, що є одним із задач нашого дослідження, в короткому викладі зазначимо окремі аспекти родового об'єкта військових кримінальних правопорушень.

На даний час у науковій літературі незалежної України є достатньо визначень родового об'єкта кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України. Їх проаналізував М.І. Карпенко [93, с. 138-152], який зазначає, що “родовим об'єктом військових злочинів є сукупність суспільних відносин у військовій сфері з приводу умов (стосунків), що забезпечують захист військового правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони у військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, для зміцнення їх боєздатності і боєготовності на належному рівні з метою забезпечення воєнної безпеки України” [92, с. 7].

У свою чергу В.О. Навроцький наголошує, що “родовим об'єктом військових злочинів є встановлений порядок несення військової служби, який становить сукупність суспільних відносин (виникають у процесі проходження служби різними категоріями військовослужбовців, під час їхньої службової і бойової діяльності, регламентованих нормами права, підзаконними нормативними актами, звичаями, які побутують у військовому середовищі, правилами співжиття в армійських колективах)” [131, с. 678].

М.С. Туркот, підтримуючи М.І. Карпенка, акцентує увагу на тому, що “родовим об'єктом військових кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків) виступають суспільні відносини, які виникають у зв'язку з регулюванням порядку несення або проходження військової служби із забезпечення воєнної безпеки України” [203, с. 16].

Висвітленню сутності об'єктивних ознак військового злочину погроза або насильство щодо начальника у радянський період приділяли увагу у своїх працях Х.М. Ахметшін [7, с. 35-41], Н.В. Васильєв [21, с. 101-115], С.В. Прокопович [172, с. 145-160], В.М. Чхіквадзе [240, с. 482-485] та ін. вчені.

У незалежній Україні об'єктивні ознаки військового злочину – “Погроза або насильство щодо начальника” досліджували Г.М. Анісімов [2, с. 42-47], С.І. Дячук [68, с. 464-467], М.І. Карпенко [82, с. 72-78; 79, с. 226-229], О.В. Ободовський [138, с. 134-143], М.І. Хавронюк [235, с. 112 - 119].

Крім того, питання кримінально-правової характеристики зазначеного злочину висвітлювались іншими фахівцями кримінального права у підручниках, навчальних посібниках, коментарях до ст. 405 КК України, які у переважній більшості містять інформацію загального характеру [102, с. 717-718; 131, с. 678-679, 693-694, 703; 133, с. 1142-1144 та ін.]. Тому не всі питання об'єкта, об'єктивної сторони складу злочину за ст. 405 КК України дістали належне наукове висвітлення.

У кримінальному праві об'єктивні ознаки складу злочину передбачають наявність об'єкта і об'єктивної сторони складу злочину. З приводу поняття об'єкта злочину, то в даний час його визначення серед науковців різняться, про що вже зазначалось. Тому наше завдання полягає у здійсненні аналізу об'єкта, що характеризує конкретне військове кримінальне правопорушення. У цьому плані законодавець у ч. 1 ст. 401 КК зазначив, що “військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом (розділ XIX Особливої частини КК – Н.Ф.) кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів” [104]. Зазначене визначення характеризує зміст родового об'єкта військових кримінальних правопорушень, які передбачені розділом XIX Особливої частини КК. Наше завдання полягає в аналізі безпосереднього об'єкта злочину за ст. 405 КК, зміст якого більш конкретно можна розкрити через видовий об'єкт, який характерний для групи

тотожних злочинів (військових кримінальних правопорушень), що містяться у ст. 402-405 КК.

На думку М.І. Карпенка, “видовим об’єктом злочинів проти порядку підлеглості, передбачених ст. 402-405 КК, є та частина суспільних відносин порядку несення або проходження військової служби, посягання на які передбачає порушення принципу єдиноначальності командирів і начальників всіх рівнів, що за ступенем суспільної небезпеки для військового правопорядку є тяжкими або особливо тяжкими злочинами і за своїм спрямуванням посягають на кілька об’єктів “за горизонталлю” (основні і додаткові обов’язкові / факультативні безпосередні об’єкти)” [79, с. 60].

Як зазначають науковці, під додатковим безпосереднім об’єктом злочину слід розуміти такі суспільні відносини, які, заслуговуючи самостійної охорони, захищаються законом про кримінальну відповідальність лише побічно, тобто у тому разі, коли їм неминуче загрожує небезпека заподіяння шкоди при вчиненні посягання на основний безпосередній об’єкт злочину. Наявність додаткового безпосереднього об’єкта значною мірою впливає на ступінь суспільної небезпечності злочину і особи, яка його вчинила [188, с. 62].

С.О. Харитонов стверджує, що “видовий об’єкт відіграє роль, так би мовити, перехідного містка між родовим об’єктом – порядком несення (проходження) військової служби й об’єктами безпосередніми, тими конкретними суспільними відносинами, проти яких прямо й безпосередньо спрямовано злочинне діяння і які внаслідок цього спеціально беруться під охорону кримінального закону” [237, с. 107].

Ведучи мову про безпосередній об’єкт злочину, передбаченого ст. 405 КК, необхідно зазначити, що до 01 вересня 2001 р. у кримінальному законодавстві України була передбачена відповідальність за ст. 235 КК УРСР (“Погроза начальникові”) і за ст. 236 КК УРСР (“Насильницькі дії щодо начальника”) [134, с. 1055-1057; 221, с. 198].

Розкриваючи зміст безпосередніх об’єктів злочинів за ст. 235-236 КК УРСР (ст. 5-6 Закону про кримінальну відповідальність за військові злочини

колишнього СРСР в редакції від 25.12.1958 р.), Х.М. Ахметшін зазначав, що безпосереднім об'єктом зазначених злочинів є відповідно:

- за ст. 5 “Погроза начальнику” встановлений у Збройних Силах порядок військової підлеглості, який забезпечує нормальну службову діяльність командирів (начальників) і їх особистість;

- за ст. 6 “Насильницькі дії щодо начальника” встановлений порядок військової підпорядкованості і особа начальника, його здоров'я. Посягаючи на особу начальника, підлеглий грубо порушує відносини підлеглості, закріплені у військових статутах. Характер цього злочину як військового визначається посяганням на відносини підлеглості, яке здійснюється шляхом спричинення шкоди здоров'ю начальника [72, с. 35, 38].

З приводу безпосереднього об'єкта злочину, що досліджується, Г.М. Анісімов зазначає, що його змістом “є порядок беззастережного підкорення начальнику, що встановлений у Збройних Силах і забезпечує йому можливість керувати діяльністю своїх підлеглих в інтересах військової служби. Додатковим об'єктом є життя, здоров'я та особиста недоторканність начальника” [2, с. 43]. У свою чергу С.І. Дячук вказує, що “об'єктом злочину є встановлений порядок підлеглості, а його додатковим безпосереднім об'єктом можуть також виступати безпека особи, її здоров'я та життя, громадський порядок” [68, с. 464]. Схожої позиції дотримується і М.І. Хавронюк, який висловлює думку, що “основним безпосереднім об'єктом злочину є порядок підлеглості та військової честі, а його додатковим обов'язковим об'єктом – життя і здоров'я особи” [235, с. 112].

Більш змістовне визначення об'єкта злочину за ст. 405 КК з урахуванням останніх змін до цієї статті, на нашу думку, запропоновано М. Карпенком, який зазначає, що “основним безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, які захищають порядок підлеглості, а його додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом – життя і здоров'я особи. Додатковий факультативний безпосередній об'єкт при погрозі або насильстві щодо начальника може мати місце ... в разі вчинення цього злочину в умовах особливого періоду (крім

воєнного стану), воєнного стану чи в бойовій обстановці, оскільки при цьому не виключається посягання на основі національної безпеки України, пов'язаної з її державною незалежністю, територіальною цілісністю” [83, с. 74].

Аналізуючи зміст диспозицій ч. 1-2 ст. 405 КК, на нашу думку, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом, крім життя і здоров'я особи начальника, є його честь, гідність як фізичної особи в разі погрози психологічного чи фізичного посягання на нього, а також статус військовослужбовця, який зобов'язує його бути захисником суспільних інтересів, а не потерпілим від злочинного посягання із-за неможливості належним чином протистояти і припинити злочин.

Іншими словами додатковим безпосереднім об'єктом є тільки ті суспільні відносини, яким паралельно із основним об'єктом завдається чи виникає загроза нанесення шкоди за умови, що вони (суспільні відносини) визначені як такий об'єкт законодавцем у змісті диспозиції правової норми.

Структурними елементами суспільних відносин безпосереднього об'єкта військового злочину – погроза або насильство щодо начальника є *суб'єкти (носії) цих відносин*. Це військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, які відповідно до ст. 29-30 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України є підлеглими, а також особи, визначені законом і інші особи не зазначені конкретно законодавцем за співучасть у цьому злочині як організатори, підбурювачі чи пособники. З іншого боку – начальники і командири всіх рівнів, які є єдиноначальниками у відповідних підрозділах органів військового управління і військового командування стосовно підлеглих їм військовослужбовців, наділених безпосередніми (конкретними) повноваженнями згідно відповідних положень статутів Збройних Сил України, інших актів законодавства. *Предметом відносин* військового кримінального правопорушення – погроза або насильство щодо начальника, який досліджується, є стосунки (умови), які забезпечують недоторканність особи командира, начальника зі сторони підлеглих у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби. І в цьому, зокрема, проявляється *соціальний*

зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин, важливою ознакою якого є обов'язок правомірної поведінки суб'єктів відносин.

Начальник – це особа, якій постійно чи тимчасово підпорядковані інші військовослужбовці. Розрізняють начальників за службовим становищем та за військовим званням (ст. 32–33 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України).

Інакше кажучи, військовий начальник – військовослужбовець (військовозобов'язаний, резервіст під час проходження зборів), громадянин України, який має підлеглих за посадою або за військовим званням, наділений правом пред'явити до них обов'язкові для виконання вимоги, пов'язані з проходженням або несенням військової служби, а також застосовувати передбачені чинним законодавством заходи заохочення та стягнення.

Характерними ознаками, властивими військовому начальнику, є:

наявність підлеглих;

право віддавати підлеглим обов'язкові для виконання накази (вказівки, розпорядження);

право давати оцінку діяльності своїх підлеглих;

право вимагати від підлеглих надання оперативної та іншої інформації;

право приймати рішення по суті заявлених підлеглими клопотань, заяв, пропозицій, скарг тощо;

право застосовувати до підлеглих заходи дисциплінарного заохочення та стягнення.

Перелік військових начальників за посадою міститься у: статутах Збройних Сил України; законах України, які встановлюють статус, регламентують повноваження та функції військових формувань, створених відповідно до законодавства України, тощо; Бойовому статуті сухопутних військ.

Статутами (ст. 268–325, 332–341 Статуту внутрішньої служби ЗС України, ст. 31–69 Статуту гарнізонної та вартової служб ЗС України) передбачено ще одну категорію начальників за посадою, які виконують свої обов'язки

винятково під час несення ними спеціальних (внутрішньої, вартової, вахтової, прикордонної) служб, бойового чергування тощо, тобто тимчасово. Зокрема, такими начальниками є черговий (оперативний черговий) військової частини, начальник варти (у гарнізоні, крім того, ще черговий варт), начальник патруля, черговий підрозділу, парку, їдальні тощо.

Згідно зі ст. 34 Статуту внутрішньої служби ЗС України у разі спільного виконання службових обов'язків військовослужбовцями, що не підпорядковані один одному, якщо їх службові відносини не визначені командиром (начальником), начальником є старший із них за посадою, а за рівних посад – старший за військовим званням» [154, с. 81-82].

В енциклопедичній літературі статус начальника (військового) розглядається як: 1) посадова особа, яка має певні права і обов'язки по відношенню до підлеглих. Можуть бути: прямі начальники, яким військовослужбовці підпорядковані по службі хоча б і тимчасово, і безпосередні начальники – найближчі до підлеглих прямі начальники. Обов'язки, права і відповідальність начальників визначаються статутами Збройних Сил, керівництвами, інструкціями; 2) особа, яка очолює спеціальні війська, службу, військово-навчальні заклади, установи і ін. [57, с. 482].

Додатково такими можуть бути: начальник варти, начальник військової адміністрації, начальник військового ешелону (команди), начальник гарнізону, начальник гауптвахти Служби правопорядку, начальник органу управління Служби правопорядку в зоні відповідальності, начальник чергової зміни на гауптвахті та ін. [152, с. 116-120].

Командир – посадова особа у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України. Здійснює керівництво підрозділом, військовою частиною (кораблем), з'єднанням тощо. Його діяльність регулюється статутами Збройних Сил України.

Згідно зі ст. 58 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України командир є єдиначальником і особисто відповідає перед державою за бойову та мобілізаційну готовність довіреної йому військової частини, корабля

(підрозділу); за забезпечення охорони державної таємниці; за бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан особового складу; за внутрішній порядок, стан і збереження озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, пального і матеріальних засобів; за всебічне забезпечення військової частини, корабля (підрозділу); за додержання принципів соціальної справедливості [181].

Командирами військових частин або підрозділів призначаються особи офіцерського, старшинського або сержантського складу в залежності від їх підготовки в атестаційному порядку.

На певну невідповідність понять термінів “начальник” і “командир” звернули увагу і респонденти при опитуванні.

Так більшість опитаних військовослужбовців ЗС України (51,32 %) з цього приводу зазначили, що відмінність між зазначеними поняттями витікає із їх повноважень, які пов’язані у “повноті обов’язків та відповідальності”, що “командир приймає рішення, а начальник організує його виконання” [226, с. 218-221]. Військовослужбовці НГ України при анкетуванні теж звертали увагу на наявні відмінності в зазначених поняттях, у відповідях яких більшості не було ні на перше, ні на друге питання [226, с. 222-228]. Не одностайними у своїх відповідях були і проанкетовані судді у кількості 23 осіб. Разом з тим більшість з них (52,63 %) відповіли, що “різниця в цих поняттях є і потребує уточнення” [226, с. 229-231].

Другою складовою об’єктивних ознак складу злочину є об’єктивна сторона, що розглядається як сукупність передбачених законом ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об’єкти кримінально – правової охорони, а також об’єктивні умови, пов’язані з цим посяганням [140, с. 64]. З приводу поняття об’єктивної сторони складу злочину, її складових і змісту в юридичній літературі, як відмічає В.К. Матвійчук, відсутня єдність поглядів [120, с. 201].

В.М. Чхіквдзе зазначав, що “з об’єктивної сторони військовий злочин характеризується дією або бездіяльністю, небезпечною для військової

дисципліни і військового правопорядку” [240, с. 464]. У свою чергу Ф.С. Бражник стверджував про те, що “об’єктивна сторона військового злочину близько зв’язана з його об’єктом. Вона відображає спосіб, а у деяких випадках обсяг і розмір шкоди, яка спричиняється захищеним кримінально – правовою нормою суспільним відносинам. Об’єктивна сторона у значній мірі відображає суспільну небезпеку військового злочину” [195, с. 49].

З об’єктивної сторони злочин за ст. 405 КК вчиняється дією і може мати наступні форми: 1) погроза вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв начальникові, або знищенням чи пошкодженням його майна у зв’язку з виконанням ним обов’язків з військової служби (ч. 1 ст. 405 КК); 2) заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій щодо начальника у зв’язку з виконанням ним обов’язків з військової служби (ч. 2 ст. 405 КК).

Погроза передбачає залякування командира або начальника нанесенням йому фізичної шкоди, а саме: “вбивством його, заподіянням йому тілесних ушкоджень будь-якого характеру і ступеня тяжкості, завданням побоїв або знищенням чи пошкодженням його майна. Інші види погрози (скажімо, погроза розголосити відомості, які ганьблять начальника або близьких йому осіб, погроза дати ляпаса, погроза посягання на його статеву свободу або статеву недоторканість, а також погроза, висловлена в невиразній формі (“ти у мене побачиш”, “дочекаєшся” тощо)” [7, с. 35], не становлять злочину, передбаченого ст. 405 КК. А як кваліфікувати зазначені дії, коли подібна погроза здійснюється щодо командира? Командир (від лат. *commandare* - наказувати) – посадова особа у Збройних Силах України. Здійснює керівництво підрозділом, військовою частиною (кораблем), з’єднанням тощо [154, с. 91]. Натомість начальник – це особа, якій постійно чи тимчасово підпорядковані інші військовослужбовці. Згідно ст. 32-33 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України розрізняють начальників за службовим становищем і за військовим званням [181].

Системний аналіз відповідних положень статутів Збройних Сил України дає підстави стверджувати, що командир і начальник як військові посадові / службові особи мають між собою певні відмінності, що дає нам підстави стверджувати про необхідність внесення відповідних доповнень як до назви цієї статті, так і до диспозицій ч. 1 і 2 ст. 405 КК.

Вищезазначена теза підтверджується і додатковими роз'ясненнями термінів “командир”, “начальник”, що дані у Законі України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права” № 1461-IX, прийнятого 20.05.2021 р., в якому роз'яснено, що:

“під військовим командиром ... слід розуміти особу, яка на правових підставах уповноважена здійснювати командування та контроль над однією, декількома чи багатьма підлеглими особами, які беруть участь у бойових діях та належать до збройних сил держави;

під іншою особою, яка фактично діє як військовий командир ... слід розуміти особу, під владою та контролем якої у зв'язку з веденням бойових дій перебувають одна, декілька чи багато підлеглих осіб, які беруть участь у бойових діях та не належать до збройних сил держави;

під начальником ... слід розуміти особу, не зазначену у пунктах 1 і 2 примітки до ... статті, яка обіймає посаду чи перебуває у становищі, що надають владні повноваження (владу) та контроль над однією, декількома чи багатьма підлеглими особами” [159].

Погроза має бути реальною, тобто передбачати об'єктивну здатність залякати начальника. Реальна погроза визначається фактичною можливістю її реалізації зразу чи у найближчому майбутньому; тому не можна вважати реальною, наприклад, погрозу, яка не може бути здійснена.

Погроза начальнику за ч. 1 ст. 405 КК здійснюється у зв'язку з його службовою діяльністю. Але це не означає, що погроза має бути висловлена тільки тоді, коли начальник виконує будь-які обов'язки з військової служби, перебуває при виконанні цих обов'язків. Погроза начальнику становить склад

злочину, якщо висловлена на підставі його службової діяльності. Вона може мати місце у розташуванні чи за межами розташуванням військової частини, під час несення військової служби чи у вільний від неї час, висловлена начальнику безпосередньо або передана йому через інших осіб.

Можливі випадки, коли залякування начальника не обмежується тільки висловленням погрози вбивства, заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв, але й супроводжується тими чи іншими діями, наприклад, замахуванням на начальника кулаком, спрямуванням на нього вогнепальної зброї тощо.

Типовим прикладом такої ситуації є обставини кримінального провадження, зазначені в обвинувальному вирокі Комінтернівського районного суду Одеської області від 4 серпня 2014 року.

Приклад. “10.04.2014 року о 15 год ОСОБА_3, знаходячись на шикунні на плацу ... в/ч А2800, розташованого за адресою: Одеська область Комінтернівський район ..., в порушення вимог ст. 9, 11, 49, 50 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, згідно якого останній зобов'язаний з повагою ставитися до військових начальників, беззастережно виконувати накази командирів, додержуватись правил військової ввічливості, поважати чужу гідність, не допускати негідних вчинків самому та утримувати від їх вчинення інших, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, на зауваження щодо неналежного виконання ним службових обов'язків і перебування в стані алкогольного сп'яніння, погрожував вбивством та заподіянням тілесних ушкоджень начальнику - заступнику командира з виховної роботи зенітно-ракетного дивізіону в/ч А2800 старшому лейтенанту ОСОБА_2, у зв'язку з виконанням останнім обов'язків з військової служби.

Крім того, 10.04.2014 року о 15 год 20 хв, старший солдат ОСОБА_3, знаходячись на території наметового містечка ... в/ч А2800, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, на зауваження щодо неналежного виконання ним службових обов'язків і перебування в стані алкогольного сп'яніння, діставши з кишені карману форменого одягу ніж та розмахуючи ним, висловлював погрозу вбивством та погрозу щодо застосування тілесних ушкоджень по відношенню до начальника командира зенітно-ракетного дивізіону в/ч А2800 підполковника ОСОБА_1, у зв'язку з виконанням останнім обов'язків з військової служби.

Продовжуючи свої протиправні дії, 10.04.2014 року о 16 год, старший солдат ОСОБА_3, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, у присутності інших співслужбовців, знаходячись біля входу у службовий кабінет, розташованого у казармі ... в/ч А2800, де знаходився начальник - заступник командира з виховної роботи старший лейтенант ОСОБА_2, у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби неодноразово погрожував останньому вбивством та заподіянням тілесних ушкоджень, при цьому намагався проникнути до зазначеного кабінету, демонструючи серйозність своїх намірів” [41]. За вчинення вказаних протиправних дій суд ухвалив “ОСОБА_3 визнати винним у скоєнні кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ч. 1 ст. 405 КК України та призначити йому покарання у виді позбавлення волі строком на 1 (один) рік.

Застосувати ст. 75 КК України і звільнити обвинуваченого ОСОБА_3 від покарання, призначеного судом за даним вироким з випробуванням. Не приводити вирок у виконання, якщо протягом 1 (одного) року випробувального терміну ОСОБА_3 не вчинить нового кримінального правопорушення (злочину)” [41].

Крім того, диспозиція ч. 1 ст. 405 КК передбачає вчинення цього злочину шляхом погрози начальникові знищенням чи пошкодженням його майна у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується дією у виді погрози з боку правопорушника знищити чи пошкодити майно шляхом підпалу, вибуху або іншим способом, яке належить його начальникові у зв'язку з виконанням останнім обов'язків з військової служби. Погроза може бути виражена різними способами – усно, письмова, жестами, демонстрацією відповідних засобів, за допомогою яких може бути знищено чи пошкоджено майно. При цьому, злочин вважатиметься закінченим, як при інших погрозах вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв, у момент сприйняття відповідної погрози потерпілим як реальної, що встановлюється в кожному конкретному випадку з урахуванням сукупності об'єктивного і суб'єктивного факторів. Правдоподібними підставами здійснення погрози слід вважати реальність намірів підлеглого (з використанням зброї, гранати чи інших небезпечних предметів), їх демонстрування з наміром використати, наполегливість і тривалість протиправних дій порушника військової дисципліни, його знаходження у стані алкогольного сп'яніння.

При цьому, ні в одному із 10 обвинувальних вироків за ч. 1 ст. 405 КК, нами проаналізованих, не було відображено погроз начальникові знищенням або пошкодженням його майна у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

За ч. 2 ст. 405 КК підлягають кваліфікації насильницькі дії щодо начальника за службовим становищем чи за військовим званням. Зазначені дії щодо старших, молодших і рівних за військовим званням за відсутності між ними відносин підлеглості, але у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби мають бути кваліфіковані за ст. 406 КК (“Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості”).

Прикладом подібної ситуації слугують обставини кримінального провадження, зазначені в обвинувальному вирокі Новопокровського районного суду Луганської області від 5 грудня 2014 року.

Приклад. “25.10.2014 близько 19 год 00 хв рядовий ОСОБА_2, будучи військовослужбовцем військової частини ... В4742, у порушення вимог ... законодавства, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, перебуваючи у спальному приміщенні мінометної батареї військової частини ...В4742 ..., будучи незадоволеним розмовою зі своїм співслужбовцем - солдатом ОСОБА_3 щодо обставин проходження останнім військової служби, завдав солдату ОСОБА_3 один удар правою рукою в обличчя, заподіявши йому легке тілесне ушкодження у вигляді синця повік лівого ока.

У подальшому, з метою припинення вище вказаного конфлікту до рядового ОСОБА_2 підійшов капітан ОСОБА_4. Проте рядовий ОСОБА_2 безпричинно завдав капітану ОСОБА_4 три удари правою рукою в обличчя, заподіявши останньому легке тілесне ушкодження у вигляді синця повік правого та лівого ока, спинки носа.

Таким чином, ОСОБА_2 обвинувачується в тому, що 25.10.2014 р. близько 19 год у спальному приміщенні мінометної батареї ...військової частини ... В4742 ..., у порушення вимог ст. 11, 16 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, ст. 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, будучи незадоволеним розмовою зі своїм співслужбовцем - солдатом ОСОБА_3 щодо обставин проходження останнім військової служби, умисно, завдав солдату ОСОБА_3 один удар правою рукою в обличчя, заподіявши йому легке тілесне ушкодження у вигляді синця повік лівого ока, тобто вчинив порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, що заподіяло легкі тілесні ушкодження, злочин, передбачений ч. 2 ст. 406 КК України.

Він же, 25.10.2014 близько 19 год у спальному приміщенні ... військової частини ... В4742 ..., у порушення вимог ст. 11, 16 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, ст. 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, умисно, завдав капітану ОСОБА_4, який намагався припинити його протиправні дії, три удари правою рукою в обличчя, заподіявши останньому легке тілесне ушкодження у вигляді синця повік правого та лівого ока, спинки носа, тобто вчинив заподіяння тілесних ушкоджень начальнику у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, злочин, передбачений ч. 2 ст. 405 КК України” [47].

Під тілесним ушкодженням в аспекті змісту диспозиції ч. 2 ст. 405 КК розуміють порушення анатомічної цілісності чи фізіологічної функції органів і тканин, що виникли внаслідок впливу факторів зовнішнього середовища. Побоями визнають численні (два і більше) удари, що супроводжуються заподіянням потерпілому фізичного болю.

Поняття насильницьких дій щодо начальника охоплює заподіяння йому легкого, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження і нанесення побоїв. При цьому тілесні ушкодження, за винятком умисного тяжкого тілесного ушкодження за обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 121 КК,

охоплюються ч. 2 ст. 405 КК і додаткової кваліфікації за статтями КК про злочини проти життя та здоров'я особи не передбачають.

Завдання начальника одиничного удару, внаслідок якого не було нанесено тілесних ушкоджень, може розглядатися як замах на насильство щодо начальника. Разом з тим, Новгородівський міський суд Донецької області у вироку від 06.08.2015 р. вказані дії підлеглого у виді нанесення своєму начальникові одного удару кулаком лівої руки в область обличчя кваліфікував за ч. 2 ст. 405 КК.

Приклад. Зокрема, суд зазначив: “ОСОБА_1 обвинувачується у тому, що він, проходячи військову службу у військовій частині - польова пошта В0105, на посаді водія ... військової частини - польова пошта В0105 у військовому званні “солдат”, 24 травня 2015 року, близько 12 год 30 хв, перебуваючи біля медичного пункту 1 гаубичного артилерійського дивізіону, що розташований в м. Новгородівка Донецької області, вчинив насильницькі дії щодо начальника - командира 2 взводу, ... військової частини - польова пошта В0105 лейтенанта ОСОБА_2 у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

Своїми діями ОСОБА_1 вчинив діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, а саме ч. 2 ст. 405 КК України, тобто - заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або інших насильницьких дій щодо начальника, у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби” [46].

На нашу думку, суд у вироку мав би конкретно зазначити, які негативні наслідки були спричинені потерпілому, а не цитувати диспозицію ч. 2 ст. 405 КК. Відсутність у вироку нанесених наслідків вчиненого злочину, не сприяла відображенню достовірності змісту об'єктивної сторони цього складу злочину і можливості здійснити вірну кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення. Більше того, оскільки вказаний злочин було вчинено 24.05.2015 р., то при кваліфікації дій ОСОБА_1 необхідно було застосовувати положення ст. 405 КК в редакції Закону України № 194-VIII від 12.02.2015 р., який набрав чинності з 05.03.2015 р., враховуючи, що посягання на здоров'я начальника мало місце під час дії особливого періоду. На час вчинення цього злочину ОСОБА_1 це являлось кваліфікуючою ознакою і вимагало кваліфікації його дій за більш тяжким злочином, зокрема, за ч. 3 ст. 405 КК України.

Щодо інших насильницьких дій щодо начальника, то, на думку М.І. Хавронюка, це “заподіяння мук – дії, спрямовані на тривале позбавлення

потерпілого їжі, пиття чи тепла, залишення його в шкідливих для здоров'я умовах тощо; мордування – дії, що полягають в багаторазовому або тривалому спричиненні болю ...; незаконне позбавлення волі або викрадення, незаконне введення в його організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів ... тощо. При цьому ці діяння, вчинені без кваліфікуючих обставин, повністю охоплюються ч. 2 ст. 405 КК ...)" [235, с. 117].

Нанесення начальнику тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, на підставі ч. 2 ст. 33 КК треба кваліфікувати за сукупністю злочинів – відповідна частина ст. 405 і ч. 2 ст. 121 КК, оскільки поняття насильницьких дій щодо начальника не охоплюється заподіянням йому смерті. У разі умисного вбивства начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, не поєднане з опором начальнику чи примушуванням його до порушення обов'язків з військової служби, кваліфікувати за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК [235, с. 117] і додаткова кваліфікація злочину за ст. 405 КК не вимагається.

Як і у випадку вчинення погрози щодо командира або начальника, військовим кримінальним правопорушенням визнають насильницькі дії щодо них, здійснені у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, тобто на ґрунті їх службової діяльності. Місцем вчинення цього військового злочину може бути розташування військової частини чи за її межами, під час виконання начальником службових обов'язків чи у вільний від військової служби час.

Важливим аспектом, що зазначено вище, для характеристики об'єктивної сторони складу злочину - погроза або насильство щодо начальника, крім злочинної дії, її негативних наслідків, причинного зв'язку між ними відіграють інші ознаки об'єктивної сторони - місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення військового злочину, який нами аналізується і досліджується.

Зокрема, обстановка вчинення цього злочину – це конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється погроза або насильство щодо командира або начальника, яка (обстановка) істотно підвищує ступінь суспільної

небезпеки вчиненої дії і виступає як кваліфікуюча, особливо кваліфікуюча ознака відповідно за ч. 3-4 ст. 405 КК.

Як зазначає М.І. Панов, спосіб вчинення злочину – ознака об'єктивної сторони, що характеризує певний порядок, метод, послідовність рухів та прийомів, що застосовує особа при вчиненні умисних злочинів, поєднаних із вибіркоким використанням засобів вчинення злочину. Із найбільш поширених способів вчинення злочинів, що знаходять відображення і закріплення в нормах кримінального закону, він виділяє фізичне насильство (нанесення ударів, побоїв, спричинення тілесних ушкоджень), психічне насильство (погроза застосування фізичного насильства, вчинення інших протиправних насильницьких дій, шантаж), загально небезпечний, жорстокий чи особливо жорстокий спосіб та ін. [144, с. 907]. При цьому спосіб перебуває в тісній єдності із засобами та знаряддями вчинення злочину, які правопорушник вибірково, в залежності від конкретної обстановки злочину, застосовує при його вчиненні. Такими засобами та знаряддями, характерними для погрози або насильства щодо начальника можуть бути вогнепальна, холодна зброя, бойові припаси, вибухові речовини та ін.

Прикладом використання знаряддя для нанесення тілесних ушкоджень начальнику явилось його використання у виді гарячої води (кип'ятку), коли "старший солдат ОСОБА_1, являючись військовослужбовцем військової служби за контрактом, обіймаючи посаду старшого оператора ..., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись у спальному приміщенні для відпочинку військовослужбовців військової частини А0501, ..., діючи в умовах особливого періоду, з прямим умислом, у порушення вимог ст. 6, 9, 11, 16, 28, 30, 49, 127, 128 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, ..., та ст. 1, 3, 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, ..., реалізуючи свій злочинний умисел, прагнучи покарати молодшого сержанта ОСОБА_2, продемонструвати останньому свою уявну перевагу над ним та фізичну силу, виражаючи явну зневагу до військового колективу, порушуючи встановлений у військовому підрозділі розпорядок, взяв рукою дужку оцинкованого відра ... з гарячою водою, яке знаходилось на розтопленій печі і, підійшовши до молодшого сержанта ОСОБА_2, який лежав на ліжку, вилив вміст відра, а саме окріп, на тіло молодшого сержанта ОСОБА_2, який за своїм військовим званням згідно з вимогами ст. 29, 32 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, ..., є прямим начальником для нього, заподіявши останньому тілесні ушкодження, а саме термічні опіки гарячою рідиною 1-2 А ст. шкіри обличчя, шиї, грудної клітини, лівого плеча, лівого стегна загальною площею 10 % поверхні тіла, які відносяться до легких тілесних ушкоджень, з короткочасним розладом здоров'я, згідно з висновком експерта № 107 від 20.02.2020 р." [35].

Насильницькі дії підлягають кваліфікації за ст. 405 КК, коли вони не пов'язані з опором командирів або начальників або примушуванням їх до

порушення обов'язків з військової служби. Це можуть бути випадки насильства щодо командира або начальника у зв'язку з їх діями з військової служби, що мали місце у минулому, або безпосередньо у відповідь на зауваження, зроблене підлеглому в даний момент.

Якщо підлеглий у відповідь на зауваження командира або начальника у зв'язку з порушенням ним військової дисципліни б'є їх і спричиняє побої, його дії слід кваліфікувати за ст. 405, а якщо ж він робить спробу перешкодити виконанню застосованого до нього дисциплінарного покарання або чинить опір – у його діях наявні ознаки злочину за ст. 404 КК.

За змістом і конструкцією диспозицій погроза або насильство щодо начальника різняться. Ч. 1 ст. 405 побудована як злочин з усіченим складом, ч. 2 – злочин з матеріальним складом і буде закінченим злочином з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, що встановлюється за допомогою наявного між ними причинного зв'язку.

Аналіз 184 обвинувальних вироків, винесених судами України протягом 2011-2021 рр. щодо засуджених військовослужбовців за вчинення злочинів за ст. 405 КК, свідчить про те, що в окремих випадках мало місце вчинення цього злочину повторно, але як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака це законодавцем у ст. 405 КК не передбачено.

Прикладом зазначеного слугують обставини кримінального провадження, викладені у вирокі Володарського районного суду Донецької області від 25.02.2015 р. згідно з яким: “Обвинувачений ОСОБА_1, 03 січня 2015 року, близько 12 години, за місцем тимчасової дислокації військової частини польова пошта В1252 ... старший сержант ОСОБА_1, будучи військовослужбовцем військової частини польова пошта В1252, усвідомлюючи, що командир 3 танкової роти капітан ОСОБА_2 являється для нього прямим начальником за посадою та військовим званням та виконує обов'язки військової служби, діючи умисно, всупереч вимог ст. 11, 16, 127, 128, 130 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та ст. 4, 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, будучи невдоволеним діями капітана ОСОБА_2, направленими на припинення порушення дисципліни, висловив реальну погрозу вбивством останньому шляхом використання зброї (автомату АК-74), маючи при цьому реальну можливість її отримати. Він же, продовжуючи свою протиправну діяльність, цього ж дня, близько 12 годин, за місцем тимчасової дислокації військової частини польова пошта В1252 ... усвідомлюючи, що командир 1 взводу 3 танкової роти військової частини польова пошта В1252 старший лейтенант ОСОБА_3 являється для нього безпосереднім начальником за посадою та військовим званням, а також виконує обов'язки військової служби, будучи невдоволеним діями старшого лейтенанта ОСОБА_3 щодо надання йому зауважень, повторно висловив реальну погрозу вбивством останньому шляхом використання зброї (автомату АК-74), маючи при цьому реальну можливість її отримати.

Таким чином ОСОБА_1 вчинив погрозу вбивством начальникові у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, тобто кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 405 КК України" [31].

Разом з тим вчинення погрози або насильства щодо начальника повторно посилює суспільну небезпечність таких дій і має передбачати підвищену кримінальну відповідальність, а також сприяти правильній кваліфікації вказаних дій без посилання на відповідні положення Загальної частини КК. На вказану обставину звертає увагу і М. Карпенко, який зазначає, що повторність вчинення військових злочинів має місце і щодо погрози або насильства щодо начальника [85, с. 41].

2.2. Суб'єкт і суб'єктивна сторона складу злочину - погроза або насильство щодо начальника

Дослідженню питань стосовно окремих аспектів суб'єктивних ознак складу військового злочину за ст. 405 КК України приділили увагу у своїх наукових працях: Г.М. Анісімов [2, с. 46], В.П. Бодаєвський [13, с. 714-715], В.О. Бугаєв [20, с. 12-14], М.І. Карпенко [89, с. 247-251], В.О. Навроцький [131, с. 679-681, 693], О.В. Ободовський [138, с. 143-144], О.Р. Полегенька [150, с. 1-20], О.М. Сарнавський [188, с. 126-150], Н.П. Ферьєва [225, с. 84-88], М.І. Хавронюк [232, с. 79-86; 233, с. 9-17], С.О. Харитонов [236, с. 1-11] та інші вчені.

Крім того, ці питання аналізувались фахівцями у коментарях до ст. 405 КК, інших публікаціях, судових рішеннях по конкретних кримінальних провадженнях (кримінальних справах) за цим військовим кримінальним правопорушенням (злочином). Разом з тим, залишається ряд питань, які потребують подальшого всебічного аналізу і висвітлення.

Суб'єкт складу злочину, передбаченого ст. 405 КК

Ознаки загального суб'єкта кримінального правопорушення визначені в ч. 1 ст. 18 КК, в якій зазначено, що ним є "фізична осудна особа, яка вчинила

кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність” [104].

Ознаки ж спеціального суб'єкта витікають із змісту ч. 2-4 ст. 18 КК, щодо яких А.С. Осадча зазначає, що це є “осудна, фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності за певний злочин і наділена однією чи кількома додатковими юридичними ознаками, що передбачені у кримінальному законі або прямо випливають із його змісту та обмежують коло осіб, які можуть нести відповідальність за цей злочин” [139, с. 7-8].

На переконання О.Р. Полегенько суб'єктом військових злочинів є “фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, безпосередня постійна або тимчасова діяльність якої пов'язана зі здійсненням військових функцій, котрі певним чином обумовили вчинення нею суспільно небезпечного діяння, що порушило встановлений порядок проходження (несення) військової служби” [150, с. 13].

Законодавче визначення ознак і перелік суб'єктів військових кримінальних правопорушень вказані у ст. 401 КК та інших актах законодавства. Відповідно до ч. 1 цієї статті суб'єктами військових кримінальних правопорушень можуть бути військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів. Зазначена теза в повній мірі стосується і військового злочину за ст. 405 КК, оскільки диспозиція ч. 1 цієї норми не звертає уваги на той факт, що це мають бути лише військовослужбовці. Головне, що зазначено законодавцем у ст. 405 КК, щоб потерпілий був начальником по відношенню до особи (військовослужбовця, а також військовозобов'язаного та резервіста під час проходження зборів), яка вчинила щодо нього погрозу або насильство у зв'язку з виконанням цим начальником обов'язків з військової служби. Такої думки щодо вказаного вище дотримується і М.І. Карпенко, який зазначає, що “в окремих диспозиціях ... як суб'єкти цих злочинів зазначаються лише військовослужбовці. Це міститься ... у ст. 406-410, 425-435 КК” [79, с. 140]. Тому у вказаному ним переліку кримінальних правопорушень військовий злочин за ст. 405 КК відсутній.

За військові кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, несуть відповідальність, як це зазначено у ч. 2 ст. 401 КК, військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби, Національної гвардії України, Управління державної охорони України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

Поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 КК [104].

Розглянемо більш детально ознаки, за якими фізична осудна особа, що досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, буде суб'єктом злочину за ст. 405 КК, за умови його вчинення.

Згідно ст. 1 Закону України “Про військовий обов'язок і військову службу” військовослужбовцями є особи, які проходять військову службу.

До категорії військовослужбовців прирівнюються іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону проходять військову службу в Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України [157].

Ч. 9 ст. 1 вказаного Закону України передбачає, що “військовозобов'язані - особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави;

резервісти - особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період” [157].

Ч. 6 ст. 2 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” передбачені наступні види військової служби:

строкова військова служба;

військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період;

військова служба за контрактом осіб рядового складу;

військова служба за контрактом осіб сержантського і старшинського складу;

військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів та закладів вищої освіти, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки (далі - вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти), а також закладів фахової передвищої військової освіти;

військова служба за контрактом осіб офіцерського складу;

військова служба за призовом осіб офіцерського складу;

військова служба з призовом осіб із числа резервістів в особливий період [157], але ця обставина не впливає на те бути чи не бути суб’єктом злочину за ст. 405 КК, хоча в разі вчинення інших військових злочинів є визначальною.

За змістом відповідних правових норм вказаного Закону України проходження військової служби громадянами України передбачено у віці від 18 до 60 років, в тому числі тими, яким 17 років виповнюється в рік початку військової служби при зарахуванні їх на навчання до вищих військових навчальних закладів або військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

Початок, призупинення і закінчення проходження військової служби, час та місце виконання обов’язків військової служби визначені ст. 24 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, згідно з ч. 1 якої “початком проходження військової служби вважається:

1) день відправлення у військову частину з обласного збірному пункту - для громадян, призваних на строкову військову службу;

2) день зарахування до списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) - для громадян, прийнятих на військову службу за контрактом, у тому числі військовозобов'язаних, які проходять збори, та резервістів під час мобілізації;

3) день призначення на посаду курсанта закладу фахової передвищої військової освіти, вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти - для громадян, які не проходили військову службу, та військовозобов'язаних;

4) день відправлення у військову частину з відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки або день прибуття до Центрального управління або регіонального органу Служби безпеки України, відповідного підрозділу Служби зовнішньої розвідки України - для громадян, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період та на військову службу за призовом осіб офіцерського складу;

5) день зарахування до списків особового складу військової частини - для громадян України, які проходять службу у військовому резерві за контрактом, зараховані під час такої служби до військового оперативного резерву та призиваються на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період;

6) день відправлення у військову частину з відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки - для громадян України, які зараховані до військового оперативного резерву після їх звільнення з військової служби та призиваються на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період” [157].

Відповідно до ч. 2 ст. 24 цього Закону “Військова служба призупиняється для військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби, дезертирували із Збройних Сил України та інших військових

формувань або добровільно здалися в полон, якщо інше не визначено законодавством.

Початком призупинення військової служби є день внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань на підставі заяви, повідомлення командира (начальника) військової частини про вчинене кримінальне правопорушення, поданих відповідно до ч. 4 ст. 85 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України. Підставою для призупинення військової служби є отримання військовою частиною письмового повідомлення правоохоронного органу про внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального правопорушення (витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань).

Військовослужбовці, військову службу яких призупинено, звільняються з посад та вважаються такими, що не виконують (не несуть) обов'язків військової служби. Контракт про проходження військової служби, а також виплата грошового та здійснення продовольчого, речового, інших видів забезпечення таким військовослужбовцям призупиняються.

Час призупинення військової служби військовослужбовцям не зараховується до строку військової служби, вислуги у військовому званні та до вислуги років для виплати надбавки за вислугу років і призначення пенсії. На них не поширюються пільги та соціальні гарантії, встановлені законодавством для військовослужбовців.

Військовослужбовці, військову службу яким призупинено, не входять до чисельності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Військовослужбовці, військову службу яким призупинено та стосовно яких обвинувальні вироки суду набрали законної сили, підлягають звільненню з військової служби ...

Для військовослужбовців, стосовно яких судом винесено виправдувальний вирок, що набрав законної сили, або стосовно яких закрито кримінальне провадження відповідно до пунктів 1, 2, 3 ч. 1 ст. 284 Кримінального

процесуального кодексу України, військова служба та дія контракту продовжується.

Порядок призупинення та продовження військової служби визначається положеннями про проходження військової служби” [157].

Ч. 3 ст. 24 Закону передбачено, що “закінченням проходження військової служби вважається день виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) у порядку, встановленому положеннями про проходження військової служби громадянами України.

Із списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) військовослужбовець не виключається та контракт не припиняється (не розривається) у разі:

перебування на лікуванні;

захоплення в полон або заручником, а також інтернування у нейтральну державу;

безвісної відсутності - до визнання його в установленому порядку безвісно відсутнім або оголошення померлим;

настання інших випадків, визначених законодавством.

Загиблій (померлий) військовослужбовець виключається із списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) з наступного після загибелі (смерті) дня, військовослужбовець, визнаний у встановленому законом порядку безвісно відсутнім або оголошений померлим, - з дня набрання законної сили рішенням суду” [157].

Відповідно до ч. 4 ст. 24 Закону “військовослужбовці вважаються такими, що виконують обов'язки військової служби:

1) на території військової частини або в іншому місці роботи (занять) протягом робочого (навчального) часу, включаючи перерви, встановлені розпорядком (розкладом занять);

2) на шляху прямування на службу або зі служби, під час службових поїздок, повернення до місця служби;

3) поза військовою частиною, якщо перебування там відповідає обов'язкам військовослужбовця або його було направлено туди за наказом відповідного командира (начальника);

4) під час виконання державних обов'язків, у тому числі у випадках, якщо ці обов'язки не були пов'язані з військовою службою;

5) під час виконання обов'язку з урятування людського життя, охорони державної власності, підтримання військової дисципліни та охорони правопорядку" [157].

Відповідно до ч. 6 ст. 1 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" військовий обов'язок не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні. Разом з тим у випадках, передбачених законом, іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть у добровільному порядку (за контрактом) проходити військову службу у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України. За таких умов вони стають суб'єктами військового злочину за ст. 405 КК, у разі його вчинення.

Військовозобов'язаних, як і резервістів відповідно до чинного законодавства періодично призивають на навчальні (або перевірні) та спеціальні збори (ст. 29 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу").

Резервісти проходять підготовку та збори відповідно до програми підготовки резервістів Збройних Сил України у порядку, встановленому положеннями про проходження громадянами України служби у військовому резерві (ч. 1 ст. 29 Закону). Крім того, ст. 26-1 – 32 зазначеного Закону передбачено проходження служби у військовому резерві і виконання військового обов'язку в запасі [157].

Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України, затвердженого Указом Президента України від 29.10.2012 р. № 618/2012, визначає порядок добору, умови прийняття громадян

України на службу у військовому резерві Збройних Сил та проходження ними служби у військовому резерві [151].

Згідно з п. 4 зазначеного Положення громадяни, які виконують військовий обов'язок шляхом проходження служби у військовому резерві, є резервістами.

Громадяни, прийняті на службу у військовому резерві, під час проходження перших зборів складають Військову присягу на вірність Українському народу в порядку, визначеному Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України, якщо не склали її раніше (п. 7 Положення).

Крім того, вони проходять підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації.

Згідно з п. 9 Положення резервісти вважаються такими, що виконують обов'язки служби у військовому резерві:

на території військової частини, в якій вони проходять службу у військовому резерві, або в іншому місці її проходження протягом службового (навчального) часу, включаючи заняття, перерви, встановлені розпорядком (розкладом занять);

на шляху прямування до місця виконання обов'язків служби у військовому резерві або зі служби, під час службових поїздок;

поза військовою частиною, якщо перебування там передбачене обов'язками резервіста або наказом відповідного командира (начальника) військової частини (установи) [151].

Початком проходження служби у військовому резерві є день видання наказу керівника органу військового управління, військового командування (командира військової частини) про прийняття громадянина на службу у військовому резерві і призначення на посаду, яка комплектується резервістом.

Закінченням проходження служби у військовому резерві є день закінчення строку контракту або інший день, вказаний у п. 30 Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України, але не раніше дня видання наказу командира військової частини про звільнення резервіста зі служби у військовому резерві згідно зі ст. 1

Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України [151].

Військовим кримінальним правопорушенням (ст. 405 КК) визнаються ті суспільно небезпечні дії військовозобов'язаних, які здійснені проти встановленого порядку несення або проходження військової служби у період проходження зборів (підготовки). Що стосується резервістів, то суб'єктами військового злочину (ст. 405 КК) вони будуть за умови виконання обов'язків служби у військовому резерві під час проходження зборів (підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації).

Для визнання військовослужбовця суб'єктом військового кримінального правопорушення за ст. 405 КК не має значення факт прийняття чи неприйняття ним Військової присяги.

Діяння, передбачене ст. 405 КК, може бути вчинений не кожним військовослужбовцем чи військовозобов'язаним та резервістом під час проходження зборів, а лише у разі, коли вони є підлеглими командирів або начальнику щодо якого вчинена погроза або насильство.

Дискусійним щодо кваліфікації вчиненого залишається у певній мірі питання, коли військове кримінальне правопорушення за ст. 405 КК вчиняється за навмисної спільної участі двох чи більше осіб у формі простої чи складної співучасті. У такому разі військовослужбовці і призвані на збори військовозобов'язані та резервісти можуть виступати виконавцями цього військового злочину, а також організаторами, підбурювачами, пособниками. Особи, прирівняні до військовослужбовців, також можуть бути як виконавцями, так і співучасниками злочину, що аналізується. Зокрема, частина 3 ст. 401 КК передбачає, що “особи, не зазначені у цій статті, за співучасть у військових злочинах підлягають відповідальності за відповідними статтями цього розділу” [104].

Злочин за ст. 405 КК, як і інші військові злочини, належать до військових кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом. Тому цивільні особи

(невійськовослужбовці) не можуть бути їх виконавцями, але можуть бути підбурювачами, пособниками чи організаторами.

Особи, які не є військовослужбовцями, не можуть бути і співвиконавцями військового злочину за ст. 405 КК. Можливі випадки, коли військовослужбовець безпосередньо не бере участі у виконанні об'єктивної сторони цього складу злочину, а схиляє до його вчинення цивільних осіб. У таких випадках має місце так зване посереднє виконання військового кримінального правопорушення, в якому виконавцем визнається військовослужбовець, пособником – цивільна особа [85, с. 16].

Подібної позиції дотримується і М.І. Хавронюк, який зазначає, що "...у разі, коли військовослужбовець і цивільна особа спільними зусиллями виконують об'єктивну сторону військового злочину, остання несе відповідальність за вчинення військового злочину як пособник (кваліфікуюча ознака "за попередньою змовою групою осіб" у цьому випадку не застосовується). Так само кваліфікуються і дії цивільної особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки військового злочину, замість військовослужбовця (наприклад, якщо військовослужбовець схилив цивільну особу до умисного знищення військового майна. При цьому такий військовослужбовець визнається виконавцем злочину)" [235, с. 91].

За загальним правилом, особа, яку незаконно (наприклад, через непридатність до військової служби за станом здоров'я) призвано на військову службу, не є суб'єктом військових кримінальних правопорушень. Але як бути в інших ситуаціях. Питання придатності особи до військової служби та її осудності як передумови вини мають різні критерії, а тому судова практика дає наступні варіанти, згідно з якими військовослужбовець на час вчинення кримінального правопорушення може бути одночасно: 1) придатним до військової служби та осудним; 2) осудним, але непридатним до військової служби внаслідок захворювання, яке отримано ним під час її проходження і яке не перебувало в причинному зв'язку з його ухиленням від служби; 3) осудним, але непридатним до військової служби внаслідок захворювання, яке отримано

ним під час її проходження і знаходиться в причинному зв'язку з його ухиленням від неї; 4) осудним, але незаконно призваним внаслідок непридатності до військової служби за станом здоров'я чи за віком; 5) неосудним і непридатним до військової служби [235, с. 132]. Яка із запропонованих судовою практикою ситуація може бути застосована, коли факт непридатності до військової служби був встановлений після вчинення військовослужбовцем (військовозобов'язаним та резервістом під час проходження зборів) злочину за ознаками, передбаченими ст. 405 КК ?

Факт непридатності особи до проходження військової служби не свідчить про те, що вона є неосудною, виходячи із вимог ч. 2 ст. 19 КК, яка передбачає, що “не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом (КК – Н.Ф.), перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру” [104]. У разі вчинення військовослужбовцем, військовозобов'язаним та резервістом під час проходження зборів дій, пов'язаних із погрозою або насильством щодо начальника (ст. 405 КК), необхідно враховувати, перш за все, чи могли вони під час вчинення цих суспільно небезпечних дій проти військового правопорядку усвідомлювати свої дії і керувати ними, тобто передбачати їх суспільно небезпечні наслідки і бажати їх настання. За умови наявності вказаних ознак у діях і поведінці військовослужбовця, військовозобов'язаного та резервіста під час проходження зборів, такі особи підлягають кримінальній відповідальності, оскільки є осудними. При наявності в діях правопорушника ознак, зазначених в диспозиції ч. 1 ст. 405 КК, коли були реальні підстави побоюватися здійснення погрози вбивством, у наявності ознаки загальнокримінального правопорушення - кримінального проступку за ч. 1 ст. 129 КК. Коли мала місце погроза знищенням чи пошкодженням його (командира / начальника) майна у зв'язку з

виконанням ним обов'язків з військової служби, вказані дії підпадають під ознаки кримінального проступку за ст. 195 (“Погроза знищення майна”) КК, диспозиція якої передбачає відповідальність за “погрозу знищенням чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози”.

У разі заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій щодо начальника, передбачених ч. 2 ст. 405 КК – питання щодо підстав кримінальної відповідальності необхідно розглядати під призмою кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти здоров'я особи за ознаками ст. 121 (“Умисне тяжке тілесне ушкодження”), 122 (“Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження”), 125 (“Умисне легке тілесне ушкодження”), ч. 1 ст. 126 (“Побої ...”) КК України.

Таким чином, суб'єктами військових злочинів, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК, можуть бути за умови їх вчинення, громадяни України (військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів), а в окремих випадках, визначених чинним законодавством, іноземці та особи без громадянства, придатні за станом здоров'я і віком до військової служби, а також інші особи, визначені законом, у разі порушення відносин підлеглих, які є одним із базових принципів будівництва і керівництва Збройними Силами України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

Суб'єктивна сторона складу злочину

Суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішня сутність злочинного діяння; це ті внутрішні процеси, які відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння [122, с. 169]. Схожу точку зору з приводу поняття суб'єктивної сторони злочину висловлює і В.А. Ломако, який, крім того, зазначає, що “встановлення всіх ознак суб'єктивної сторони – це завершальний етап у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності” [115, с. 142-143]. Тому з'ясування суб'єктивної сторони

складу злочину через її ознаки (вина, мотив, мета, емоції) має надзвичайне значення. В юридичній енциклопедії незалежної України суб'єктивна сторона злочину розглядається як обов'язковий елемент складу злочину, що характеризує психічну діяльність особи (свідомість та емоційно – вольову сферу) і виявляється у вчиненому нею злочині [130, с. 680; 129, с. 934].

Як обов'язковий елемент складу злочину суб'єктивна сторона досліджувалась і її продовжують аналізувати фахівці кримінального права. Серед таких науковців своїми здобутками виділяються В.І. Борисов [14, с. 1-23], Р.В. Вереша [24, с. 1-464; 24, с. 1-568], П.А. Воробей [58, с. 1-176], О.М. Костенко [155, с. 1-220], В.К. Матвійчук [121, с. 1-35], А.А. Пінаєв [147, с. 1-51], А.В. Савченко [187, с. 1-144], С.А. Тарарухін [197, с. 1-151], М.І. Хавронюк [232, с. 79-86; 233, с. 9-17], Н.М. Яриш [243, с. 1-512] та інші вчені.

Зокрема, суб'єктивну сторону військових злочинів у радянський період серед науковців військової юстиції досліджували Ф.С. Бражнік [15], В.І. Курляндський [114], В.В. Лунєєв [116], В.Д. Меньшагін [124], А.А. Толкаченко [202] та інші.

У теорії кримінального права загально визнаним є усвідомлення суб'єктивної сторони злочину як обов'язкового елемента складу злочину, що характеризує психічну діяльність особи (свідомість та емоційно-вольову сферу) і виявляється у вчиненому нею злочині [23, с. 934]. Це внутрішня сторона будь-якого кримінального правопорушення, з'ясування якого має суттєве значення для вірної кваліфікації діяння (дії або бездіяльності), розмежування від суміжних, при призначенні покарання та ін.

У ст. 62 Конституції України зафіксований важливий принцип, згідно з яким кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли буде доведено вину особи у вчиненні злочину. Це конституційне положення закріплене у ч. 2 ст. 2 КК, де зазначено, що “особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її

вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду” [104].

Обов’язковою ознакою суб’єктивної сторони всіх без виключення злочинів і військових теж, є вина, як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [104]. Від правильної оцінки форм вини багато у чому залежить вирішення питання про притягнення суб’єктів військових злочинів до кримінальної відповідальності, вірної кваліфікації вчинених ними злочинів і призначення відповідного покарання.

Як зазначає О.М. Сарнавський, “особливість суб’єктивної сторони полягає в тому, що вона не тільки передує вчиненню злочину, формуючись у вигляді певного ставлення особи, її інтелекту і волі до вчинюваного діяння, мотиву та цілей (плану злочинного посягання), а й супроводжує його зовнішню сторону від початку до кінця злочинної поведінки, тобто становить своєрідний самоконтроль цієї особи над власною поведінкою” [188, с. 127].

З суб’єктивної сторони всі склади військових злочинів можуть бути розділені на три групи: вчинені умисно, по необережності і з альтернативною (складною) формою вини, тобто як умисно, так і з необережності [113, с. 62; 237, с. 169-171; 233, с. 451-484].

Аналізуючи суб’єктивну сторону злочинів, пов’язаних з погрозою або насильством щодо начальника, вчинених протягом 2011-2021 рр. в кількості 182-х осіб [с. 227, 234], приходимо до висновку, що їх вчинення можливе лише у виді дії за умисної форми вини. Аргументами на користь такої тези є зміст обвинувальних вироків по вказаній кількості кримінальних проваджень і диспозицій ч. 1-4 ст. 405 КК, оскільки вчинення зазначених у них дій можливе лише за умови, що суб’єкт цього злочину усвідомлював суспільно небезпечний характер своєї незаконної дії, передбачав її суспільно небезпечні наслідки для військового правопорядку, посягаючи на особу начальника (командира) і бажав спричинення негативних для здоров’я або життя начальника (командира) наслідків.

Аналогічну думку має і Г.М. Анісімов, який зазначає, що “із суб’єктивної сторони цей злочин (погроза або насильство щодо начальника – Н.Ф.) вчиняється тільки з прямим умислом: винний усвідомлює, що погрожує начальнику вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень, нанесенням побойів або знищенням чи пошкодженням його майна, і бажає, аби ця погроза була сприйнята начальником” [2, с. 46].

Підтвердженням зазначеного є і судова практика. Аналіз 182 обвинувальних вироків, винесених судами України першої інстанції протягом 2011-2021 рр., за вчинення злочинів, передбачених ст. 405 КК [226, с. 259-468], які містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень України, свідчить, що всі вони були вчинені умисно. Більше того, вина суб’єктів їх вчинення характеризується прямим умислом, який у першу чергу викликаний невдоволенням службовою діяльністю начальника взагалі чи конкретним рішенням або вчинком у зв’язку з виконанням ним обов’язків з військової служби. При цьому дії винної особи були спрямовані на те, щоб залякати начальника і, таким чином, вплинути на його службову діяльність.

Прикладом вищезазначеного є зміст обвинувального вироку, винесений Дзержинським районним судом м. Харкова від 3 вересня 2014 року, згідно з яким: “27 травня 2014 року близько 20 год 30 хв на території базового табору військової частини А0409 у районі проведення антитерористичної операції на межі Харківської та Луганської областей на території України командир військової частини А0409 полковник ОСОБА_4, який виконував обов’язки з військової служби та згідно ст. 295, 298 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України і ст. 5, 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України зобов’язаний стежити за підтриманням внутрішнього порядку, виконанням підрозділами розпорядку дня, вжити всіх передбачених законами та військовими статутами заходів до відновлення та постійного підтримання порядку й дисципліни, під час перевірки взводу забезпечення виявив, що молодший сержант ОСОБА_1 порушує військову дисципліну. З метою припинення порушення військової дисципліни молодшим сержантом ОСОБА_1, полковник ОСОБА_4 зробив зауваження молодшому сержанту ОСОБА_1, на що останній, діючи умисно, цілком усвідомлюючи, що полковник ОСОБА_4 являється для нього прямим начальником та виконує обов’язки військової служби, всупереч вимог ст. 6, 11, 16, 127, 128, 130 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та ст. 4, 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, будучи невдоволеним діями полковника ОСОБА_4 направленими на припинення порушення молодшим сержантом ОСОБА_1 військової дисципліни, викинув з кишені вірену йому бойову гранату РГД-5, висмикнув з неї запобіжне кільце, привівши тим самим її у стан, необхідний для її застосування за призначенням та висловив начальнику – полковнику ОСОБА_4 погрозу вбивством із застосуванням зброї” [36].

Як правило, погроза є залякуванням начальника з метою вплинути на його правомірну службову діяльність, змінити її характер або зовсім припинити. А мотивом погрози є невдоволення правомірною службовою діяльністю начальника або його конкретними діями по службі. Насильство, передбачене ч. 2-4 ст. 405 КК, як правило, пов'язане з помстою начальнику за його справедливу вимогливість.

Прикладом зазначеного слугують обставини кримінального провадження, викладені в обвинувальному вирокі Новоайдарського районного суду Луганської області від 22 червня 2016 року, згідно з яким “27 жовтня 2015 року, приблизно о 15 год 15 хв ОСОБА_2, будучи військовослужбовцем за призовом по мобілізації, у військовому званні “солдат”, працюючи на посаді номера обслуги другого гаубичного артилерійського взводу ... військової частини польова пошта В1428, тобто будучи підлеглим за військовим званням та посадою до командира 2 мотопіхотного відділення сержанта ОСОБА_4, під час перебування біля базового табору 2 мотопіхотної роти військової частини - польова пошта В0122, дислокованої в ...Новоайдарському районі Луганської області, діючи з прямим умислом, ..., усвідомлюючи, що сержант ОСОБА_4 за військовим званням і посадою є для нього начальником та перебуває при виконанні обов'язків з військової служби, діючи з мотивів невдоволення його законною службовою вимогливістю, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, через суперечку, яка виникла між ним та сержантом ОСОБА_4 щодо проходження військової служби, а саме щодо заступання у наряд солдатом ОСОБА_2 на контрольно-спостережний пункт, схопив рукою ніж, який знаходився на столі, ... та завдав проникаюче ножове поранення в живіт сержанту ОСОБА_4, чим спричинив останньому тілесні ушкодження, які згідно висновку експерта № 295 від 06.11.2015 р. відносяться до категорії тяжких тілесних ушкоджень” [45].

Є.Б. Пузиревський, виділяючи окрему групу військових злочинів проти порядку підпорядкованості, зазначає, що одним із спонукань, що лежать в основі значного числа злочинів даної групи (одним із яких є злочин, передбачений ст. 405 КК – Н.Ф.), є почуття невдоволення діяльністю начальника або іншої особи, виконуючої обов'язки по військовій службі. При цьому необхідно враховувати, що діяльність начальника, що викликала невдоволення підлеглого військовослужбовця, може бути:

- правомірною;
- правомірною, але у конкретній ситуації і по відношенню до конкретної особи педагогічно (у тому числі з позиції моралі, звичаю, інших соціальних установок) неприйнятною;
- нестатутною [183, с. 104-105]. Висновки Є.Б. Пузиревського підтверджуються аналізом 184 обвинувальних вироків засудження протягом

2011-2021 рр. винних за вчинення злочинів, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК [226, с. 237-243], серед яких лише по 2-х із них судами зазначалась поведінка потерпілих правомірна, але у конкретній ситуації і по відношенню до конкретної особи педагогічно некоректна, що становить 1,06 % від загальної кількості розглянутих кримінальних проваджень. У всіх інших випадках дії начальників, які вимушено ставали потерпілими від незаконних дій підлеглих, відповідали статутним вимогам і були направлені на дотримання підлеглими їм військовослужбовцями вимог Військової присяги, Конституції України та законів України сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок і накази командирів, начальників.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак військового злочину за ст. 405 КК дає підстави для наступних висновків:

1. Безпосереднім об'єктом цього злочину (ст. 405 КК) є суспільні відносини у військовій сфері, посягання на які порушує відносини субординації між командирами / начальниками і підлеглими їм військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження ними зборів, спрямованими на порушення військового правопорядку і пов'язане з посяганням на відносини підлеглості, а також на життя і здоров'я командирів і начальників всіх рівнів.

Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом, крім життя і здоров'я особи начальника, є його честь, гідність як фізичної особи в разі погрози психологічного чи фізичного посягання на нього, а також статус військовослужбовця, який зобов'язує його бути захисником суспільних інтересів, а не потерпілим від злочинного посягання.

Іншими словами додатковим безпосереднім об'єктом є тільки ті суспільні відносини, яким паралельно із основним об'єктом завдається чи виникає

загроза нанесення шкоди за умови, що вони (суспільні відносини) визначені як такий об'єкт законодавцем у змісті диспозиції правової норми.

2. Структурними елементами суспільних відносин безпосереднього об'єкта військового злочину – погроза або насильство щодо начальника є *суб'єкти (носії) цих відносин*. З одного боку – це військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, які відповідно до ст. 29-30 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України є підлеглими, а також особи, визначені законом і інші особи не зазначені конкретно законодавцем за співучасть у цьому злочині як організатори, підбурювачі чи пособники. З іншого боку – начальники і командири всіх рівнів, які є єдиначальниками у відповідних підрозділах органів військового управління і військового командування стосовно підлеглих їм військовослужбовців, наділених безпосередніми (конкретними) повноваженнями згідно відповідних положень статутів Збройних Сил України, інших актів законодавства.

Предметом відносин військового злочину – погроза або насильство щодо командира / начальника є стосунки (умови), які забезпечують недоторканність їх особи зі сторони підлеглих у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби. І в цьому, зокрема, проявляється *соціальний зв'язок* (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин, важливою ознакою якого є обов'язок правомірної поведінки суб'єктів відносин.

3. Назву статті 405 КК, а також диспозиції частин 1-2 цієї статті доповнити словом “командир” у наступній редакції :

“Стаття 405. Погроза або насильство щодо *командира* або начальника

1. Погроза вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв *командирові* або начальникові, *або іншій особі, яка виконує їх повноваження у зв'язку з виконанням нею обов'язків з військової служби*, або знищенням чи пошкодженням їх майна у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби,-

2. Заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій щодо *командира* або начальника, *або іншої особи, яка*

виконує їх повноваження, у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби,-“.

Зазначена пропозиціями висловлювалась і раніше у науковій статті [227, с. 155-161].

4. Суб'єктами військових злочинів, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК, можуть бути за умови їх вчинення, громадяни України (військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів), а в окремих випадках, визначених чинним законодавством, іноземці та особи без громадянства, придатні за станом здоров'я і віком до військової служби, а також інші особи, визначені законом, у разі порушення відносин підлеглості, які є одним із базових принципів будівництва і керівництва Збройними Силами України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

5. Суб'єктивна сторона злочину, пов'язаного з погрозою або насильством щодо начальника, характеризується виною у формі умислу у виді прямого умислу, оскільки вчинення зазначених дій можливе лише за умови, що суб'єкт цього злочину усвідомлював суспільно небезпечний характер своєї незаконної дії, передбачав її суспільно небезпечні наслідки для військового правопорядку, посягаючи на особу начальника / командира і бажав спричинення негативних для їх авторитету, здоров'я або життя наслідків.

СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА

3.1. Кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ст. 405 Кримінального кодексу України

Як в теорії кримінального права, так і в практичній діяльності, яка ґрунтується на змісті диспозицій правових норм Особливої частини КК, мають місце кваліфіковані злочини, які розглядаються як “правопорушення, що вчиняються при обтяжуючих обставинах, які стосуються самої події злочину (його об’єктивних або суб’єктивних ознак), особи винного та потерпілого” [197, с. 73]. У нашому дослідженні мова йде про ч. 3 і 4 ст. 405 КК, тобто про кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, які визначають правову оцінку військового злочину, який досліджується.

За ч. 3-4 ст. 405 КК мова йде про особливий період, який розглядається в законодавстві України наступним чином.

Відповідно до абз. 11 ст. 1 Закону України “Про оборону України” *“особливий період – ... настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні, або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій”* [174].

Поняття мобілізації визначено у ч. 2 ст. 1 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, де зазначено, що “мобілізація - комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України,

інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту - на організацію і штати воєнного часу” [173].

Протягом 2014 року Президент України відповідно до компетенції (ст. 106 Конституції України) і на підставі виданих указів три рази оголошував в Україні мобілізацію, зокрема:

від 17 березня 2014 р. № 303/2014 “Про часткову мобілізацію”, який затверджено Законом України від 17.03.2014 р. № 1126-VII [168], що тривала 45 діб (з 18 березня по 2 травня 2014 р.);

від 6 травня 2014 р. № 454/2014 “Про часткову мобілізацію”, який затверджено Законом України від 06.05.2014 р. № 1240-VII [169], що тривала 45 діб (з 7 травня по 21 червня 2014 р.);

від 21 липня 2014 р. № 607/2014 “Про часткову мобілізацію”, який затверджено Законом України від 22.07.2014 р. № 1595-VII [170], що тривала 45 діб (з 24 липня по 7 вересня 2014 р.).

На підставі Указу Президента України від 14 січня 2015 р. № 15/2015 “Про часткову мобілізацію”, який затверджений Законом України від 15.01.2015 р. № 113-VIII [171], протягом 2015 року була проведена часткова мобілізація “у три черги протягом 210 діб із дня набрання чинності цим Указом”.

З приводу поняття воєнного часу, то у законодавстві України є таке положення. Згідно з ч. 3 ст. 4 Закону України “Про оборону України” “з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, який закінчується у день і час припинення стану війни” [174].

Що стосується терміну “*частково відбудовний період після закінчення воєнних дій*”, то в законодавстві він чітко не визначений. З цього приводу М.І. Карпенко зазначає, що “потребує уточнення визначення терміну “особливий період”, тому завершення абз. 11 ст. 1 Закону України “Про оборону України” та абз. 5 ст. 1 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” необхідно викласти у наступній редакції: “... та охоплює час мобілізації, воєнний стан, воєнний час, період демобілізації і частково

відбудовний період після закінчення воєнних дій, який може тривати не більше дванадцяти місяців” [92, с. 32].

З огляду на великі руйнування об’єктів національної економіки, об’єктів комунальної і приватної власності, навколишнього природного середовища, що особливо характерно для періоду після 24 лютого 2022 року, то, на нашу думку, відбудовний період в Україні буде тривати за оцінками експертів не менше 10 років і обмежувати нині відбудовний період часовими рамками недоцільно.

Рішення щодо строків дії особливого періоду в Україні (у зв’язку з різним його тлумаченням) прийняв Верховний Суд у своїй постанові від 25.04.2018 р. у справі № 205/1993/17-ц (касаційне провадження № 61-1664св17), де однозначно сформулював правову позицію щодо тлумачення поняття “особливий період” та часу його дії, зазначивши: “Особливий період діє в Україні від 17 березня 2014 року, після оприлюднення Указу Президента України від 17 березня 2014 року № 303/2014 “Про часткову мобілізацію”, оскільки Президент України відповідного рішення про переведення державних інституцій на функціонування в умовах мирного часу не приймав” [153].

Прикладом кваліфікації погрози або насильства щодо начальника за ч. 3 ст. 405 КК, вчинених з кваліфікаційною об’єктивною ознакою, що стосується часу скоєння злочину, який інкримінується у винуватості, є обставини кримінального провадження, викладені у обвинувальному вирокі Новоайдарського районного суду Луганської області від 29 квітня 2015 року щодо ефрейтора ОСОБА_4, які виразилися в наступному: “Реалізуючи свій злочинний умисел на залякування начальника шляхом погрози вбивством, близько 09 год 45 хв 08 квітня 2015 року, перебуваючи разом з старшим лейтенантом ОСОБА_5 на території підв’язки будинку ... у селі Маловенделівка Новоайдарського району Луганської області, діючи з прямим умислом, усвідомлюючи, що старший лейтенант ОСОБА_5 за військовим званням і посадою є для нього начальником та перебуває при виконанні обов’язків з військової служби, діючи з мотивів невдоволення його законною службовою вимогливістю та намаганням припинити його неправомірну поведінку, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій та бажаючи їх настання, ефрейтор ОСОБА_4, будучи озброєним виданою йому в службове користування зброєю - автоматом АКСУ 74 НОМЕР_1 з під’єднаним до нього магазином, спорядженим 30 патронами калібру 5,45 мм, почав підходити до ОСОБА_5, при цьому залякувати його усно - шляхом висловлення у нецензурній формі погроз життю останнього, а у подальшому - жестами, що виразились у переведенні автомата АКСУ 74 НОМЕР_1 з під’єднаним до нього магазином, спорядженим 30 патронами калібру 5,45 мм у положення до стрільби, досиланням патрона в патронник та прицілюванням зарядженою зброєю в область грудної клітини старшого лейтенанта ОСОБА_5 для здійснення нібито пострілу в нього.

При цьому, старший лейтенант ОСОБА_5, враховуючи вищенаведені обставини, реально сприйняв таку погрозу вбивством зі сторони підлеглого - ефрейтора ОСОБА_4, у

зв'язку з чим за допомогою інших військовослужбовців даного підрозділу ОСОБА_4 був обеззброєний [44].

Підставою для кваліфікації зазначених дій, як під час досудового розслідування, так і судом явилась та обставина, що злочин був вчинений 8 квітня 2015 р., після того як до ст. 405 КК на підставі Закону України від 12.02.2015 р. № 194-VIII [162] були внесені зміни, спрямовані на посилення кримінальної відповідальності за вчинення цього та інших військових злочинів в особливий період, який набрав чинності з 5 березня 2015 р.

Диспозиція ч. 4 ст. 405 КК передбачає 4 кваліфіковані злочини, які за суб'єктивною (групою осіб) і об'єктивними (із застосуванням зброї, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці) ознаками є особливо обтяжуючими, оскільки за формою і способом вчинення є більш небезпечними для військового правопорядку. Підтверджує зазначене і санкція цієї правової норми, що передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, що за класифікацією кримінальних правопорушень відповідно до ч. 5 ст. 12 КК є тяжкими злочинами.

Згідно ч. 1 ст. 28 КК кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинене групою осіб, якщо в ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою.

Прикладом скоєння погрози щодо начальника двома військовослужбовцями і вчинення погрози повторно одним із них слугують обставини кримінального провадження, зазначені в обвинувальному вирокі Чугуївського міського суду Харківської області від 19.02.2015 р., зокрема: “солдат ОСОБА_1 та сержант ОСОБА_2, діючи умисно, групою осіб, являючись військовослужбовцями військової частини А2331 та, будучи відрядженими до військової частини А0501, 09 травня 2014 року об 11 годині 10 хвилин, перебуваючи за адресою: Харківська обл., м. Чугуїв, вул. Горішного, усвідомлюючи, що начальник штабу - 1 заступник командира військової частини А0501 підполковник ОСОБА_8 являється для них прямим начальником та виконує обов'язки з військової служби, всупереч вимогам ст. 11, 16, 30, 37, 127, 128 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України і ст. 4, 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, будучи невдоволеними відданням їм підполковником ОСОБА_8 наказу щодо припинення розпивання спиртних напоїв та повернення у розташування підрозділу військової частини А0501 і продовження виконання покладених на них обов'язків, не бажаючи підкорятися законним вимогам начальника у грубій формі висловили підполковнику ОСОБА_8 відмову повернутися до підрозділу, разом з чим, зняли поясні ремні зі свого камуфльованого одягу, намотали їх на свої кулаки назовні металевою частиною та, супроводжуючи свої дії нецензурною лайкою, почали погрожувати підполковнику ОСОБА_8 заповіданням тілесних ушкоджень та побоїв, а саме нанесенням ударів у голову.

Також солдат ОСОБА_1, являючись військовослужбовцем військової частини А2331 та, будучи відрядженим до військової частини А0501, 10 травня 2014 року близько 02 години 00 хвилин, перебуваючи на контрольно-пропускному пункті військової частини А0501 за адресою: Харківська обл., м. Чугуїв, вул. Горішного, усвідомлюючи, що черговий групи посилення по охороні порядку військової частини А0501 підполковник ОСОБА_9 являється для нього прямим начальником та виконує обов'язки з військової служби щодо підтримання внутрішнього порядку, контролю за станом справ у підрозділах і своєчасного вжиття заходів для запобігання вчинення військовослужбовцями правопорушень на території військової частини А0501, діючи умисно, повторно всупереч вимогам ст. 11, 16, 30, 37, 127, 128 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та ст. 4, 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, будучи невдоволеним відданням йому підполковником ОСОБА_9 вимоги щодо повернення у розташування підрозділу військової частини А0501 і продовження виконання покладених на нього обов'язків, не бажаючи підкорятися законним вимогам начальника, в грубій формі висловив підполковнику ОСОБА_9 відмову повернутися до підрозділу та почав погрожувати останньому заповіданням тілесних ушкоджень та побоїв, а саме застосуванням до ОСОБА_9 прийомів рукопашного бою в разі неповернення йому спиртних напоїв” [56].

На підставі судового слідства суд констатував наступне: “Досліджені безпосередньо в ході судового розгляду та оцінені в їх сукупності докази, дають суду підстави для визнання доведеною вини ОСОБА_2 у вчиненні 09 травня 2014 року іншого умисного невиконання наказу начальника, групою осіб, а також у вчиненні погрози заповіданням тілесних ушкоджень та побоїв начальникові, групою осіб, у зв'язку виконанням ним обов'язків з військової служби. Дії обвинуваченого ОСОБА_2, в межах пред'явленого обвинувачення, суд кваліфікує відповідно за ч. 2 ст. 402 КК України, а також за ч. 3 ст. 405 КК України (в редакції закону на момент вчинення вказаних злочинів – Н.Ф.).

Досліджені безпосередньо в ході судового розгляду та оцінені в їх сукупності докази, дають суду підстави для визнання доведеною вини ОСОБА_1 у вчиненні 09 травня 2014 року іншого умисного невиконання наказу начальника, групою осіб, а також у вчиненні погрози заповіданням тілесних ушкоджень та побоїв начальникові, групою осіб, у зв'язку із виконанням ним обов'язків з військової служби; 10 травня 2014 року - вчинення погрози заповіданням тілесних ушкоджень та побоїв начальникові у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби. Дії обвинуваченого ОСОБА_1, в межах пред'явленого обвинувачення, суд кваліфікує відповідно за ч. 2 ст. 402 КК України, а також за ч. 3 ст. 405, ч. 1 ст. 405 КК України [52] (в редакції закону на момент вчинення вказаних злочинів – Н.Ф.).

Не піддаючи сумніву кваліфікацію сержанта ОСОБА_2 щодо вчинених злочинів, разом з тим не можемо погодитися з кваліфікацією дій солдата ОСОБА_1 у частині, що стосується погрози заподіянням тілесних ушкоджень та побоїв начальникові ОСОБА_9 у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби 10 травня 2014 р., вчиненої повторно.

Оскільки редакція ст. 405 КК, як на момент вчинення вказаного злочину - 10.05.2014 р., так і нині, не передбачає відповідальності за повторне вчинення цього злочину, то в такому разі необхідно додатково в формулі кваліфікації робити посилання на ч. 1 ст. 32 КК, яка станом на 10.05.2014 р. передбачала: “Повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу” [104]. Таким чином дії ОСОБИ_1 з приводу вчиненої повторно погрози щодо начальника належало кваліфікувати наступним чином: ч. 1 ст. 32, ч. 1 ст. 405 КК України.

Враховуючи підвищену суспільну небезпечність повторного вчинення погрози або насильства щодо начальника для військового правопорядку, вважаємо необхідним доповнити диспозицію ч. 4 особливо кваліфікуючою ознакою – “вчинення повторно”, що унормує пробіл ознаки “повторно” на подальше і буде сприяти, як більш чіткій кваліфікації подібних злочинів, у разі вчинення їх повторно, так і індивідуалізації покарання при підвищеній суспільній небезпеці не тільки для військового правопорядку, але і для військової дисципліни в конкретному військовому колективі.

Зокрема, на цю обставину звертає увагу і М.І. Карпенко, який зазначає, що з метою “посилення кримінальної відповідальності за вчинення подібних військових злочинів необхідно передбачити кваліфікуючу ознаку “повторність вчинення” [86, с. 38].

Наступною особливо кваліфікуючою ознакою, передбаченою ч. 4 ст. 405 КК, що обтяжує небезпеку цього злочину, що досліджується, і, відповідно, покарання для правопорушника, є його вчинення “із застосуванням зброї”.

Поняття зброї відображено в багатьох словниках та інших виданнях. Зокрема, юридична енциклопедія містить наступне роз'яснення, що “зброя – пристрої і засоби, які застосовуються у збройній боротьбі для нападу (наступу) або захисту (оборони) з метою ураження або знищення противника. ... Виходячи з кількості персоналу, задіяного на її функціональне застосування, зброя може бути індивідуальною (пістолети, гвинтівки, автомати) і груповою. Залежно від автоматизації процесу стрільби – автоматичною, напівавтоматичною і неавтоматичною. Можливість зміни траєкторії руху засобів ураження поділяє зброю на керовану і некеровану” [241, с. 560-561]. Роз'яснення терміну “зброя” ми знаходимо і в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3 “Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами”, в якій зазначено: “до вогнепальної зброї ... належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей)” [182, с. 175].

Прикладом застосування зброї при вчиненні злочинів за ст. 405 КК є матеріали кримінального провадження, викладені в обвинувальному вирокі Голопристанського районного суду Херсонської області від 17 січня 2019 року.

Приклад. Згідно вказаного вироку “ОСОБА_5, проходячи військову службу за контрактом на посаді солдата військової частини А2428, 07.12.2017 близько 00.05 год, перебуваючи на території вартового містечка військової частини, польовий табір якого тимчасово дислокується в районі с. Нова Збур'ївка Голопристанського району Херсонської області, у складі варту по охороні та обороні позицій зазначеної військової частини, діючи умисно, в умовах особливого періоду, в порушення законодавства та статутних вимог, під час конфлікту, будучи невдоволеним зауваженням начальника з приводу висловлювання до нього претензій щодо неякісного несення служби, здійснив насильство щодо начальника за тимчасовою посадою розвідного особового складу варту солдата ОСОБА_6, у зв'язку з виконанням останнім обов'язків з військової служби, а саме маючи намір на умисне протиправне спричинення тілесних ушкоджень останньому, реалізуючи свій злочинний умисел та усвідомлюючи суспільну небезпечність свого діяння, в результаті застосування табельної вогнепальної зброї - автомата АК-74, ОСОБА_5 здійснив декілька пострілів в сторону ОСОБА_6, заподіявши останньому тілесні ушкодження ... з положенням кулі під шкірою біля зовнішньої (латеральної) поверхні правого стегна, які згідно висновку судово-

медичної експертизи відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, за критерієм небезпеки для життя та інші легкі тілесні ушкодження.

Після цього, під час вищезазначених подій, ОСОБА_5, маючи намір на умисне протиправне спричинення тілесних ушкоджень, реалізуючи свій злочинний умисел та усвідомлюючи суспільну небезпечність свого діяння, під час сутички з солдатом ОСОБА_7, який прибіг на допомогу ОСОБА_6, здійснив з вищезазначеної табельної вогнепальної зброї декілька пострілів у бік солдата ОСОБА_7, чим заподіяв останньому тілесні ушкодження ... з вихідним пораненням на зовнішній (латеральний) поверхні середньої третини правого стегна, які згідно висновку судово-медичної експертизи відносяться до тілесних ушкоджень середньої тяжкості, за критерієм тривалості розладу здоров'я" [29].

Суд кваліфікував дії ОСОБА_5, який в момент вчинення інкримінуємих йому злочинів проходив військову службу на посаді солдата, за ч. 3 ст. 406 КК України - порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, що заподіяло середньої тяжкості тілесні ушкодження із застосуванням зброї, та за ч. 4 ст. 405 КК України - заподіяння тілесних ушкоджень начальників у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби із застосуванням зброї, вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану.

Але в слідчій і судовій практиці мали місце випадки, коли предметом злочину для кваліфікації дій винної особи, вчинених за особливо обтяжуючих обставин (ч. 4 ст. 405 КК) була безпосередньо не зброя, а бойові припаси, до яких згідно п. 5 зазначеної вище постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року відносять: "патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху" [182, с. 175].

Прикладом вказаної ситуації є обставини кримінального провадження, зазначені в обвинувальному вирокі Держинського районного суду м. Харкова від 3 вересня 2014 року.

Приклад. "27 травня 2014 року близько 20 год 30 хв на території базового табору військової частини А0409 у районі проведення антитерористичної операції на межі Харківської та Луганської областей на території України командир військової частини А0409 полковник ОСОБА_4, який виконував обов'язки з військової служби та згідно ст. 295, 298 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України і ст. 5, 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України зобов'язаний стежити за підтриманням внутрішнього порядку,

виконанням підрозділами розпорядку дня, вжити всіх передбачених законами та військовими статутами заходів до відновлення та постійного підтримання порядку й дисципліни, під час перевірки взводу забезпечення виявив, що молодший сержант ОСОБА_1 порушує військову дисципліну. З метою припинення порушення військової дисципліни молодшим сержантом ОСОБА_1, полковник ОСОБА_4 зробив зауваження молодшому сержанту ОСОБА_1, на що останній, діючи умисно, цілком усвідомлюючи, що полковник ОСОБА_4 являється для нього прямим начальником та виконує обов'язки військової служби, всупереч вимог ст. 6, 11, 16, 127, 128, 130 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та ст. 4, 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, будучи невдоволеним діями полковника ОСОБА_4 направленими на припинення порушення молодшим сержантом ОСОБА_1 військової дисципліни, викинув з кишені ввірену йому бойову гранату РГД-5, висмикнув з неї запобіжне кільце, привівши тим самим її у стан, необхідний для її застосування за призначенням та висловив начальнику - полковнику ОСОБА_4 погрозу вбивством із застосуванням зброї" [34].

Дії обвинуваченого суд кваліфікував за ч. 3 ст. 405 КК України (нині це ч. 4 ст. 405 КК) як погроза вбивством начальникові у зв'язку із виконанням ним обов'язків з військової служби, вчинене із застосуванням зброї.

Наступною особливо кваліфікуючою ознакою за ч. 4 ст. 405, передбаченою законодавцем, є вчинення погрози або насильства щодо начальника в умовах воєнного стану.

Визначення воєнного стану передбачено в ст. 1 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Зокрема, "воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройній агресії та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень" [175].

Воєнний стан вводиться за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України упродовж двох днів з моменту звернення

Президента України. Режим воєнного стану існує від дня і часу оголошення стану війни і до дня і часу оголошення про укладення миру.

Такий період тривав в Україні з 14 годин 00 хвилин 26 листопада до 14 годин 00 хвилин 26 грудня 2018 року на підставі Указу Президента України від 26 листопада 2018 року № 393/2018 “Про введення воєнного стану в Україні”, затвердженого Законом України “Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” від 26.11.2018 р. № 2630-VIII [167]. У статі 1 цього Закону зазначалось, що “воєнний стан вводиться у Вінницькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Харківській, Чернігівській, а також Донецькій, Запорізькій, Херсонській областях та внутрішніх водах України Азово-Керченської акваторії”.

Аналіз судових рішень, винесених судами України протягом 2019-2020 рр. за ч. 4 ст. 405 КК України, засвідчив про відсутність засуджених військовослужбовців за вчинення погрози або насильства щодо начальника в період воєнного стану, що оголошувався на окремій території України в період з 26 листопада по 26 грудня 2018 р.

Суттєво змінилась кваліфікація вчинених злочинів за ст. 405 КК після запровадження 24 лютого 2022 р. на всій території України воєнного стану в зв'язку з широкомасштабною агресією російської федерації проти України. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень України за 2022 рік судами України засуджено 28 військовослужбовців у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 405 КК України, як таких, що були вчинені в умовах воєнного стану [230].

Ще однією особливо кваліфікуючою ознакою, обтяжуючою вчинення погрози або насильства щодо начальника за ч. 4 ст. 405 КК, є наявність бойової обстановки.

Згідно примітки до ст. 402 КК “під бойовою обстановкою в розділі XIX цього Кодексу слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки

стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою” [104].

З приводу визначення у КК терміну “бойова обстановка” І.І. Митрофанов робить висновок, що “законодавець обмежує поняття бойової обстановки лише часом бою, що суттєво відрізняється від його визначення військовими фахівцями. У законодавчому визначенні порушені правила формальної логіки, коли одне поняття (бойова обстановка як обстановка вчинення військового злочину) дано через інше (обставини часу – час бою, тобто часового інтервалу, протягом якого триває загальновійськовий, вогневий, протиповітряний, повітряний і морський бій). Такий підхід законодавця до визначення поняття у законі не можна визнати припустимим, тому слід уточнити або визначення бойової обстановки в примітці до ст. 402 КК України, або в формулюваннях диспозицій частин статей розділу XIX Особливої частини КК вказати не на бойову обстановку вчинення військових злочинів, а зазначити як особливо кваліфікуючу обставину – вчинення відповідного злочину в період бою чи під час бою” [125, с. 111].

Для бойової обстановки важливими ознаками є необхідність відання командирами / начальниками бойових наказів і розпоряджень. Так, під бойовим наказом розуміється “бойовий документ щодо управління військами (силами), в якому відповідно до рішення командувача (командира) доводяться до об'єднань (з'єднань, частин, підрозділів) бойові завдання в операції (бою), їх забезпечення та порядок управління [194, с.63].

Бойове розпорядження – розпорядчий документ, яким доводяться бойові завдання підпорядкованим з'єднанням, військовим частинам (підрозділам). Бойове розпорядження доводиться після вироблення замислу (плану, прийняття рішення) та визначення завдань військам.

У бойовому розпорядженні вказуються: короткі висновки з оцінювання обстановки; бойове завдання військовій частині (підрозділу), якій воно

адресоване; завдання сусідам і порядок взаємодії з ними; строк готовності до виконання завдання; час початку дії; порядок застосування зброї, бойової техніки, інженерно-технічних і спеціальних засобів; сигнали взаємодії та взаємного впізнання. За потреби в бойовому розпорядженні можуть бути зазначені й інші дані. Усі ці дані зазначаються в бойовому розпорядженні окремими пунктами, які за своїми формулюваннями не відрізняються від пунктів бойового наказу [154, с. 70].

Враховуючи вищезазначене, М.І. Карпенко пропонує уточнити визначення терміну, який міститься в примітці до ст. 402 КК у такій редакції: “під бойовою обстановкою в розділі XIX цього Кодексу слід розуміти стан військових частин, підрозділів з використанням зброї, бойової техніки, спеціальних і транспортних засобів, засобів зв’язку та телекомунікацій, інших матеріально-технічних засобів під час здійснення ними тактичних або оперативно-тактичних дій по виконанню бойових завдань у відповідному районі місцевості протягом певного часу, а так само зазначені дії окремих військовослужбовців” [84, с. 281].

Аналіз 184 судових рішень, винесених судами України протягом 2011-2021 рр. за ст. 405 КК України, засвідчив про відсутність засуджених військовослужбовців за вчинення погрози або насильства щодо начальника в бойовій обстановці [226, с. 259-468].

3.2. Розмежування злочину, передбаченого ст. 405 Кримінального кодексу України, з іншими суміжними злочинами та військовими адміністративними правопорушеннями

При кваліфікації кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків) майже на всіх етапах цього процесу виникає необхідність розмежування, як злочинів, так і кримінальних проступків, які мають у низці випадків суттєву схожість (подібність), а також відмежування їх від діянь, що не є злочинними [19, с. 43-256].

Розмежування суміжних злочинів передбачає певний процес, який в теорії кримінального права називається кваліфікацією кримінальних правопорушень, в основі якого знаходиться кваліфікація злочинів і кримінальних проступків.

Під кваліфікацією злочинів передбачено визначення конкретної суті, якості певного суспільно небезпечного діяння, його фактичних об'єктивних і суб'єктивних ознак, встановлення їх тотожності юридичним об'єктивним та суб'єктивним ознакам певного складу злочину [101, с. 72].

У свою чергу В.О. Навроцький розрізняє таке поняття як кримінально-правова кваліфікація, розуміючи під цим терміном часткові випадки правової (чи юридичної) кваліфікації, передбачаючи під цим процесом, *по-перше*, частину процесу застосування кримінального закону, *по-друге*, оцінку суспільно небезпечної поведінки, *по-третьє*, визначення кримінально-правової норми, яка передбачає вчинене діяння [132, с. 6-9].

На думку В.О. Навроцького кримінально-правова кваліфікація нерозривно пов'язана з розмежуванням злочинів як фактів дійсності, правових норм та диспозицій статей закону, в яких виражені ці норми, складів злочинів, що являють собою теоретичні моделі певних посягань [132, с. 311].

Як зазначає М.І. Панов, розмежування складів злочинів – важлива і необхідна складова кваліфікації злочинів, що полягає у послідовному проведенні відмінностей (різниці) між суміжними складами злочинів, що мають такі, які збігаються (загальні), чи схожі елементи або ознаки, на підставі встановлення суттєвих індивідуальних (особливих) ознак, їм притаманних, та якими вони істотно відрізняються один від одного [143, с. 861].

Процедура розмежування суміжних складів злочинів при їх кваліфікації становить доволі складну інтелектуальну діяльність правозастосувача, об'єктом якої виступають одночасно 2 чи більше складів злочинів, які містять у собі елементи чи ознаки, що мають суттєву схожість або подібність.

З'ясовуючи сутність вказаних злочинів і послідовно аналізуючи їх елементи та ознаки при їх розмежуванні, слід керуватися такими узагальненими правилами:

1. У процесі порівняння вказаних ознак домінуючими, які мають можливість проводити розмежування (відмінність) кожного із цих складів злочинів і відрізнити їх один від одного.

2. Ознаки (або хоча б одна із них), за якими відрізняються вказані склади злочинів, мають бути суттєвими, прямо передбаченими нормою кримінального права чи однозначно слідувати із її змісту та відображати сутність суспільно небезпечного діяння, що підлягає кваліфікації.

3. При порівнянні суміжних складів злочинів і відповідних норм кримінального права обранню і застосуванню підлягає лише та із них, яка з найбільшою повнотою і в повному обсязі охоплює вчинене суспільно небезпечне діяння, при цьому достатньо точно і повно відображає його суттєві риси.

4. У випадках, коли вчинене суспільно небезпечне діяння не охоплюється в повному обсязі жодною із норм кримінального права, що передбачають суміжні склади злочинів, для забезпечення повноти кримінально-правової оцінки вчиненого необхідно застосовувати всі ці норми за правилами ідеальної сукупності злочинів.

5. При наявності конкуренції норм кримінального права, що передбачають суміжні склади злочинів та співвідносяться між собою як “частка” і “ціле” або як “загальна і спеціальна норми” чи як “спеціальні норми”, слід керуватися розробленими теорією і практикою кримінального права правилами подолання конкуренції норм кримінального права, що мають забезпечити правильну кваліфікацію злочинів [143, с. 863].

Такої думки і О.Н. Марін, який наголошує на відповідних складнощах розмежування відповідних складів злочинів, коли вчинене суспільно небезпечне діяння одночасно підпадає під дію двох чи більше норм КК, які знаходяться між собою у відносинах конкуренції [118, с. 201-224].

Наявність у КК ст. 401 (“Поняття військового кримінального правопорушення”) обумовлено необхідністю розмежування їх з іншими складами, передбаченими КК України. Як зазначає Л.П. Брич, незважаючи на

достатню кількість публікацій, присвячених військовим злочинам, проблема їх комплексного розмежування залишається. Існування проблеми для правозастосовної діяльності у розмежуванні складів військових злочинів із складами інших злочинів підтверджують судові органи [19, с. 324].

Військові кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби за ступенем вираження їх специфічного характеру можна поділити на дві групи:

1. Спеціально військові кримінальні правопорушення, тобто такі, в яких відсутні аналоги серед інших розділів КК України.

2. Відносно військові, які за деякими ознаками співпадають з кримінальними правопорушеннями, передбаченими іншими розділами КК.

Складність розмежування військових кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби з суміжними складами кримінальних правопорушень виникає при вирішенні питання їх вірної кваліфікації саме при вчиненні відносно військових кримінальних правопорушень, які є спеціальними по відношенню до загальнокримінальних.

У ході кримінально-правової кваліфікації військового злочину за ст. 405 КК здійснюються такі основні види розмежування:

1) злочину та інших (менш небезпечних) кримінальних правопорушень;

2) окремих видів військових злочинів між собою, наприклад між погрозою або насильством щодо начальника (ст. 405 КК) і опором начальника або примушуванням його до порушення службових обов'язків (ст. 404 КК), порушенням статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК) у разі завдання побоїв, вчинення іншого насильства; перевищенням військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1) при застосуванні насильства щодо підлеглого; образою честі і гідності військовослужбовця, погрозою військовослужбовцю (ст. 435-1 КК);

3) різних видів схожих між собою військового злочину, який є предметом цього дослідження, і загальнокримінальних злочинів за окремими елементами і

ознаками складів злочинів. Зокрема, за ст. 405 (“Погроза або насильство щодо начальника”) КК і ст. 345 (“Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”) КК, ст. 345-1 (“Погроза або насильство щодо журналіста”) КК, ст. 346 (“Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча”) КК, ст. 350 (“Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов’язок”) КК та ін.

Об’єктами розмежування виступають: диспозиції зазначених статей КК; кримінально-правові норми; склади злочинів; фактичні обставини, які підлягають кримінально-правовій оцінці.

Так, при розмежуванні погрози або насильства щодо начальника за ст. 405 КК від інших військових злочинів, зокрема, від злочину, передбаченого ст. 404 КК, основними відмінними рисами між ними є: окремі ознаки суб’єктивної сторони, наприклад такі, як мотив, мета протиправних дій; об’єктивної сторони – обстановка, спосіб їх вчинення. Якщо для погрози або насильства щодо начальника для правопорушника основним мотиватором його дій є невдоволення належним виконанням начальником своїх обов’язків з військової служби, то при вчиненні злочину за ст. 404 КК такими є “опір начальникові, а також іншій особі, яка виконує покладені на неї обов’язки з військової служби, або примушування їх до порушення цих обов’язків”.

При розмежуванні складів злочинів, передбачених ст. 405 і 406 КК, крім тих ознак, що враховувались при попередньому розмежуванні, такими виступають також спрямованість цих злочинів, оскільки безпосереднім об’єктом злочину – погроза або насильство щодо начальника є посягання на суспільні відносини, які захищають порядок підлеглих, а його додатковим обов’язковим безпосереднім об’єктом – життя, здоров’я, честь, гідність начальника. Безпосереднім об’єктом злочину за ст. 406 КК є “суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони закріпленого в чинному законодавстві порядку взаємовідносин між військовослужбовцями ... що не перебувають між собою у відносинах підлеглих. Додатковим обов’язковим

безпосереднім об'єктом цього діяння є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони їх життя, здоров'я, честі, особистої гідності” [79, с. 59, 63].

Характерним прикладом розмежування військових злочинів, передбачених ст. 405 і 406 КК, можуть бути обставини кримінального правопорушення, викладені у вироку Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 14 грудня 2012 року щодо капітана ОСОБА_4, який органом досудового розслідування обвинувачувався у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 405 КК України, але у процесі судового слідства суд прийшов до висновку, що дії обвинуваченого ОСОБА_4 підлягають кваліфікації за ч. 1 ст. 406 КК України, визнавши його винним у порушенні статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості.

Приклад. Обставини цього злочину наступні: “Досудовим слідством дії ОСОБА_4 кваліфіковано за ч. 2 ст. 405 КК України, як вчинення насильницьких дій щодо начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби (до капітана ОСОБА_2, що проявилось у застосуванні фізичного насильства відносно останнього у вигляді нанесення чотирьох ударів руками та одного удару головою в грудну клітину. – Н.Ф.).

Однак, встановлені судом обставини справи свідчать про необхідність перекваліфікації дій підсудного.

Так, з показань підсудного та потерпілого встановлено, що суперечка, а в подальшому і фізичне насильство з боку ОСОБА_4, виникли з особистих, неприязних до ОСОБА_2 мотивів з приводу орендованого ними житла і не пов'язані з виконанням останнім обов'язків з військової служби, тобто конфлікт виник на побутовому ґрунті.

Окрім цього, у справі відсутні достовірні докази того, що підсудному було відомо про те, що потерпілий у відношенні до нього був тимчасово виконуючим обов'язки начальника ВПС, тобто був начальником по відношенню до ОСОБА_4.

Як з показань підсудного, так і з показів потерпілого та свідка ОСОБА_5 вбачається, що ОСОБА_4 почав виконувати наказ по охороні державного кордону о 06 годині, а ОСОБА_2 приступив до виконання тимчасових обов'язків начальника ВПС о 08 годині і на підставі усного розпорядження начальника. Виконання наряду по охороні державного кордону полягало в обході місцевостей по встановленому маршруту і таким чином ОСОБА_4 повернувся у ВПС о 16 годині.

Таким чином, у справі встановлено лише сам факт вчинення насильницьких дій за відсутності кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ч. 2 ст. 405 КК України, оскільки по справі не здобуто переконливих та достовірних доказів того, що підсудний усвідомлював, що вчиняє насильницькі дії щодо свого начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

А тому, на переконання суду в діях підсудного наявний склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 406 КК України, порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, що виявилось у вчиненні насильства” [52].

У разі розмежування військових злочинів, передбачених ст. 405 і

426-1 КК, необхідно враховувати різну спрямованість вказаних злочинів. Якщо безпосереднім об'єктом погрози або насильства щодо начальника передбачено порушення порядку підлеглості, то “у разі застосування нестатутних методів впливу щодо підлеглого або перевищення дисциплінарної влади, якщо такі дії заподіяли істотну шкоду, або застосування насильства щодо підлеглого, “основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, які забезпечують правильну, нормальну діяльність апарату органів військового управління і військового командування ... обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень є посягання на суспільні відносини, які захищають честь та гідність підлеглого, а в разі застосування насильства щодо підлеглого – життя, здоров'я, воля, честь, гідність підлеглого” [83, с. 222]. Відмінними в цих злочинах є, як суб'єкти їх вчинення, так і потерпілі від цих злочинів. У першому випадку суб'єктом злочину є підлеглий, а потерпілим – начальник. У іншому випадку все навпаки.

При розмежуванні військових злочинів, передбачених ст. 405 КК і 435-1 (“Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю”), якою КК доповнений на підставі Закону України № 2110-IX від 03.03.2022 р., необхідно зазначити наступне. Диспозиція ч. 1 цієї правової норми передбачає кримінальну відповідальність за “образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї”, а ч. 2 ст. 435-1 за – “виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї” [104]. Ключовими аспектами відмінностей між вказаними військовими злочинами є особа потерпілого (за ст. 435-1 КК військовослужбовець, який захищає Вітчизну у російсько-українській війні, його близькі родичі чи члени сім'ї). За

службовим становищем потерпілий може бути не лише начальником чи командиром, але й не мати такого статусу ні за посадою, ні за військовим званням. Крім того, якщо за ст. 405 КК суб'єктом цього злочину є підлеглий відповідного командира, начальника, то суб'єктом злочину за ст. 435-1 КК є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років. За суб'єктивною стороною суб'єкт злочину за ст. 435-1 КК переслідує мету нанести образу честі і гідності військовослужбовцю, спричинити погрозу військовослужбовцю, який захищає Україну від збройної агресії Російської Федерації або його близьким родичам чи членам сім'ї.

Коли ж розмежування здійснюється між військовим і загальнокримінальним злочинами, як у нашій ситуації, передбачених ст. 405 КК і ст. 345 (“Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”) КК, ст. 345-1 (“Погроза або насильство щодо журналіста”) КК, ст. 346 (“Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча”) КК, ст. 350 (“Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок”) КК, то в першу чергу відмінними є суб'єкти їх вчинення. Щодо злочину за ст. 405, то такими суб'єктами злочину являються військовослужбовець, військовозобов'язаний та резервіст під час проходження зборів, “а також інші особи, визначені законом” (ст. 401 КК). Стосовно вказаних загальнокримінальних злочинів суб'єкт їх вчинення загальний, передбачений ч. 1 ст. 18 КК – “фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого ... може наставати кримінальна відповідальність” [104].

Певну складність за критерієм “потерпілий” являє собою розмежування злочинів, передбачених ст. 405 і 345 КК, коли погроза або насильство буде здійснюватись щодо начальника (командира) у статусі військовослужбовця, зокрема, коли він є військовослужбовцем Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у зв'язку з виконанням ним (військовослужбовцем Військової служби правопорядку) службових обов'язків.

Згідно ст. 1 Закону України “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України” - це є “спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання злочинам, іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення, для захисту життя, здоров’я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов’язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об’єктах” [158].

У разі виникнення зазначеної ситуації має місце конкуренція загальної і спеціальної норми. Загальна норма (ст. 345 КК “Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”) передбачає, що посягання, в разі вчинення зазначеного злочину, спрямоване проти працівника правоохоронного органу, якими є військовослужбовці Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Основним безпосереднім об’єктом злочину за ст. 345 КК є “нормальна діяльність правоохоронних органів, їх авторитет, а додатковим об’єктом – психічна недоторканність працівників правоохоронних органів або їх близьких родичів, їх здоров’я” [17, с. 1002]. Коли ж розглядаємо зміст безпосереднього об’єкта злочину, передбаченого ст. 405 КК, то ведемо мову про суспільні відносини, які захищають порядок підлеглості, закріплений в ст. 28-34 (“Начальники та підлеглі, старші та молодші за військовим званням”) Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України. Таким чином має місце одночасне посягання на два різні безпосередні об’єкти злочинів, які знаходяться в різних розділах Особливої частини КК. Відповідно злочин за ст. 345 - в розділі XV (“Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади...”), а за ст. 405 – в розділі XIX (“Кримінальні

правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)”). Як зазначав М.Й.Коржанський, у разі “якщо вчинене є посяганням на різні безпосередні об’єкти кримінально-правової охорони, то його належить кваліфікувати як сукупність злочинів” [96, с. 55]. Такої позиції дотримуються і інші науковці, зокрема М.І. Панов, який зазначає: “У випадках, коли вчинене суспільно небезпечне діяння не охоплюється в повному обсязі жодною із кримінально-правових норм, що передбачають суміжні склади злочинів, для забезпечення повноти кримінально-правової оцінки скоєного необхідно застосовувати всі ці норми за правилами ідеальної сукупності злочинів” [142, с. 35].

Підсумовуючи варто зазначити, що “весь процес кваліфікації полягає в послідовному відмежуванні кожного із елементів і ознак складу злочину, під який підпадає вчинене суспільно небезпечне діяння, від елементів і ознак інших суміжних складів злочинів” [142, с. 34]. Тому слушним є твердження про те, що “розмежування злочинів становить зворотний бік кваліфікації” [110, с. 146].

Розмежування в процесі кваліфікації кримінальних правопорушень не вичерпується вищезазначеним. У ряді випадків їх кваліфікація пов’язана з необхідністю відмежування злочинів і кримінальних проступків від адміністративних і дисциплінарних проступків, які не передбачають кримінальної відповідальності.

Межі, що розділяють військове кримінальне правопорушення від військового проступку, не можуть бути визначені раз і назавжди, тому що вони характеризуються рядом змін, обумовлених обставинами, що впливають на стан військової дисципліни і загальним напрямком військово-судової практики в той чи інший період часу.

При цьому необхідно відмітити, що грань між кримінальним правопорушенням і проступком може бути рухливою і не завжди вловимою при першому осмисленні, оскільки вони тісно між собою пов’язані і часто одна в іншу переростають.

У кожному конкретному випадку вирішення питання про те, чи являється вчинене порушення військової дисципліни військовим кримінальним правопорушенням чи проступком, повинно відбуватися з точки зору оцінки суспільної небезпеки і шкоди, яка може бути нанесена інтересам військових формувань і держави.

Різний ступінь суспільної небезпеки військового кримінального правопорушення і проступку обумовлює різний підхід кримінального законодавства при встановленні відповідних заходів примусового впливу за їх вчинення. Військові кримінальні правопорушення характеризуються більшою, чім дисциплінарні проступки, небезпекою для держави і боєздатності її Збройних Сил та інших військових формувань, а тому тягнуть за собою застосування в судовому порядку заходів кримінального покарання. Дисциплінарні проступки є діями порівняно менш суспільно-небезпечними, чім військові кримінальні правопорушення, а тому тягнуть за собою застосування владою командира (начальника) заходів дисциплінарного стягнення. Менша суспільна небезпека проступку обумовлюється головним чином малозначністю вчинення дії і відсутністю шкідливих наслідків.

При оцінці суспільної небезпеки допущених військовослужбовцем порушень військової дисципліни і порядку несення військової служби, і віднесення їх до військового кримінального правопорушення чи дисциплінарного проступку варто виходити із наступних обставин:

- а) ступеня винності і суспільної небезпеки особи, яка вчинила ці дії;
- б) ступеня і характеру суспільної небезпеки вчинених дій;
- в) ступеня небезпеки та можливих наслідків чи які наступили.

Особлива увага повинна бути дана виясненню особистості військовослужбовця, що порушив військову дисципліну, мотиву дій, а також, наскільки сама вчинена злочинна дія в даних конкретних умовах місця і часу являється суспільно-небезпечною.

Вкрай важливе значення при розмежуванні проступку і військового кримінального правопорушення можуть мати такі обставини, як загальний

моральний стан і конкретні умови військової частини, в якій вчинені ті чи інші порушення військової дисципліни, поширеність подібних порушень військової дисципліни, попередня дисциплінованість чи недисциплінованість винного і т.п.

Крім того, обов'язково повинні бути прийняті до уваги обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання, що передбачені ст. 66-67 КК. Разом з тим можуть бути визнані і інші пом'якшуючі обставини, що відносяться до правопорушення і особи, що його вчинила (наприклад, здійснення протиправної дії під впливом начальника чи старшого по військовому званню, короткострокового перебування винного на військовій службі і у зв'язку з цим недостатнє знання вимог військового правопорядку, бездоганна військова служба до вчинення правопорушення, чистосердечне розкаяння, старанність по військовій службі після здійснення правопорушення і ін.) [88, с. 151-153].

Основним критерієм відмежування подібних ситуацій є рівень суспільної небезпечності вчинених дій – погрози або насильства щодо начальника. Не є кримінальним правопорушенням дія, яка хоча формально і містить ознаки діяння, передбаченого ч. 1-2 ст. 405 КК, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди військовому правопорядку. Кодекс України про адміністративні правопорушення не містить жодної норми схожої до ст. 405 КК, тому і не передбачає адміністративної відповідальності. Щодо аналогічного дисциплінарного проступку, то в статутах Збройних Сил України відсутній конкретний перелік як дисциплінарних проступків, їх ознак, так і покарань за них. Тому критерієм відмежування погрози або насильства щодо начальника на рівні злочину і дисциплінарного проступку слід оцінювати їх соціальні властивості, а також наявність чи відсутність інших ознак, що характеризують елементи складу злочину. Тільки за таких умов вчинена погроза або насильство щодо начальника як військово правопорушення може бути вірно кваліфіковано, що забезпечить без помилок застосувати відповідну правову норму чинного законодавства.

3.3. Порівняльно – правова характеристика злочину погроза або насильство щодо начальника за Кримінальним кодексом України та кримінальним законодавством окремих зарубіжних держав

Аналіз КК (військово–кримінального законодавства) 14-ти держав світу свідчить про різний підхід законодавців до визначення переліку діянь, які можуть бути підставами в разі порушення кримінального закону, передбаченого ст. 405 КК України, притягнення підлеглих начальнику або командиру військовослужбовців до кримінальної відповідальності.

Переважає більшість КК, що проаналізовані, містять конкретні положення, які передбачають кримінальну відповідальність військовослужбовців, які посягнули на недоторканність своїх командирів і начальників або їх майна у зв'язку з добросовісним виконанням останніми обов'язків з військової служби. Разом з тим є певні відмінності в розумінні об'єкта посягання військового злочину, який досліджується, різних форм його вчинення, особи правопорушника, кримінально-правових заходів до винних осіб. У цьому їх різноманітті головним є причетність потерпілого і винного до проходження військової служби, їх статус військовослужбовців, проходження військової служби, виконання обов'язків з військової служби в момент вчинення зазначеного злочину.

Так, ч. 1 ст. 330 “Насильницькі дії щодо начальника” КК *Азербайджанської Республіки* не передбачає такого діяння у виді вчинення зазначеного злочину, як здійснення погрози начальнику у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби. Разом з тим ч. 2 цієї статті передбачено, що вчинення насильницьких дій відносно начальника з нанесенням йому тяжкої чи менш тяжкої шкоди здоров'ю потерпілого, чи такої шкоди, яка потягла інші тяжкі наслідки, є кваліфікуючою ознакою вчинення вказаного злочину.

Ч. 2 ст. 331 “Образа, нанесення побоїв або катування військовослужбовця” передбачає, що образа підлеглим начальника під час виконання чи у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби передбачає максимальне покарання у

виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців на строк до одного року [207]. Відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України зазначене діяння, передбачене ч. 2 ст. 331 КК Азербайджанської Республіки, за умови наявності його в КК України, являлось би кримінальним проступком.

Ст. 441 “Насильницькі дії щодо начальника” КК *Республіки Білорусь* [211] не деталізує в чому проявляються насильницькі дії, як це передбачив законодавець України в ч. 2 ст. 405 КК України, що не сприяє більш чіткій диференціації вчиненого діяння при його кваліфікації. Разом з тим ч. 2 ст. 441 КК Республіки Білорусь в якості кваліфікуючої ознаки вчиненого злочину, поруч з іншими, передбачає настання тяжких наслідків, що варто було б передбачити і у ч. 4 ст. 405 КК України.

Як зазначає М. Карпенко, “не завжди критерії, які беруться до уваги для визначення тяжких наслідків для різних військових злочинів, співпадають (ч. 2 ст. 402 КК – непокора, тобто відкрита відмова виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу, що спричинило тяжкі наслідки; ч. 2 ст. 404 КК – опір начальникові або примушування його до порушення службових обов’язків, що спричинили тяжкі наслідки; ч. 3 ст. 406 КК – порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, що спричинили тяжкі наслідки; ч. 2 ст. 411 – умисне знищення або пошкодження військового майна, що спричинило тяжкі наслідки; ч. 2 ст. 412 КК – необережне знищення або пошкодження військового майна, що спричинило тяжкі наслідки; ч. 3 ст. 414 КК – порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену безпеку для оточення, що спричинило тяжкі наслідки; ч. 1 ст. 418 КК – порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання, що спричинило тяжкі наслідки; ч. 1 ст. 419 КК – порушення правил несення прикордонної служби, що спричинило тяжкі наслідки; ч. 1 ст. 420 КК – порушення правил несення бойового чергування, що спричинило тяжкі наслідки; ч. 1 ст. 421 КК – порушення статутних правил внутрішньої служби, що спричинило тяжкі наслідки; ч. 3 ст. 422 КК – розголошення відомостей

військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості, якщо вони спричинили тяжкі наслідки)” [88, с. 135]. Як висновок із цієї ситуації, що “визначаючи спричинення тяжких наслідків ... практичним фахівцям військової юстиції приходиться брати за основу позицію науковців, слідчу та судову практику” [88, с. 135].

На нашу думку тяжкими наслідками, як результат вчинення погрози або насильства щодо начальника за ст. 405 КК, що особливо обтяжує кримінальну відповідальність за вчинення цього військового злочину, можуть бути: заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті через необережність, заподіяння матеріальних збитків, які у 500 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян, зрив виконання бойового завдання, зниження бойової готовності та негативний вплив на стан військової дисципліни в підрозділі, дезорганізація діяльності військової частини та підрив авторитету командирів і начальників різних рівнів тощо.

Крім того, діяння у виді “погрози начальнику” є окремим злочином за ст. 442 КК Республіки Білорусь, тоді як за КК України вказані діяння містяться в одній статті. Відмінною ознакою за КК Республіки Білорусь є констатація тієї обставини, що погроза начальнику буде злочинним діянням лише за умови “якщо були підстави боятися її здійснення” [211]. За наявності вказаної умови не всі погрози начальнику зі сторони підлеглого можуть бути злочином, тоді як за ч. 1 ст. 405 КК України навпаки, хоча практика судів України свідчить про врахування тієї обставини, що потерпілий (начальник) сприймав погрозу реально. Якщо ж начальник реально не сприймає погрози підлеглого, то це може бути адміністративним або дисциплінарним правопорушенням.

Додаткова підстава вчинення цього злочину за ст. 442 КК Республіки Білорусь є суб’єктивною умовою і в правозастосовній діяльності може сприйматися по різному. На нашу думку, будь-яка реальна погроза начальнику в умовах військової служби є недопустима, оскільки посягає на основоположний принцип військової служби – принцип єдиноначальності, за

яким згідно ст. 28 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України “командири (начальники) наділені всією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих і на них покладена персональна відповідальність перед державою за всі сторони життя та діяльності військової частини, підрозділу і кожного військовослужбовця” [181].

За ч. 2 ст. 378 КК *Республіки Болгарії*, крім насильницьких дій проти начальника, передбачених іншими статтями цього Кодексу, криміналізовано діяння за нанесення образи підлеглим начальнику або наклеп у зв’язку з виконанням обов’язків з військової служби. А ч. 3 цієї статті КК передбачає кримінальну відповідальність підлеглого, якщо він у відсутності свого начальника скаже або вчинить дії, що можуть спричинити шкоду його честі або гідності [212].

Образа підлеглим командира або начальника у зв’язку з виконанням обов’язків з військової служби кримінальним або адміністративним законодавством України не передбачена. Враховуючи необхідність забезпечення належної охорони військового правопорядку і недопустимість посягань на честь і гідність командирів і начальників не лише погрозами або вчиненням насильства, вони потребують охорони своєї честі і гідності і від образ або наклепів, висловлених словами, жестами, письмово і т. п. Така заборона могла б бути у виді адміністративної відповідальності на рівні військового адміністративного правопорушення, що поки відсутнє у главі 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Ст. 434 і 435 *Пенітенціарного кодексу* Естонської Республіки передбачають відповідно кримінальну відповідальність за “погрозу особі, яка проходить службу в Силах оборони” і за “насильство відносно особи, яка знаходиться на службі в Силах оборони” [146]. В обох випадках під охороною кримінального закону знаходяться і “члени її сім’ї”, оскільки метою таких погроз і насильств є намагання від будь-яких осіб, в тому числі і від підлеглих, припинити виконання або змінити характер обов’язків при проходженні служби у Силах оборони. Мета “припинити” або “змінити” характер обов’язків “особи,

яка знаходиться на службі в Силах оборони”, на нашу думку, більш відповідає змісту таких термінів, як “опір”, “примушування”, що в цілому відповідає змісту диспозиції ч. 1 ст. 404 “Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов’язків”.

За ст. 405 КК України погроза або насильство щодо членів сім’ї начальника не передбачена. І в судовій практиці при аналізі 188 судових рішень, вироками яких підлеглі командирам і начальникам військовослужбовці визнані винними у вчиненні злочинів, передбачених ст.405 КК України, погроз і насильств щодо членів сімей не було відмічено, за виключенням одного разу, коли підлеглий військовослужбовець у військовому званні «прапорщик», будучи незадоволений правомірними діями командира військової частини, погрожував по телефону, що створить неприємності члену його сім’ї (дочці).

Разом з тим, подібна ситуація може мати місце в майбутньому. І тут важливо, щоб командири і начальники всіх рівнів усвідомлювали, що держава Україна, громадянами якої вони є, здійснює всі можливі заходи з тим, щоб у них була 100 % впевненість у забезпеченні охорони як їх прав і гарантій під час несення або проходження військової служби від злочинних посягань підлеглих, так і щодо близьких родичів чи членів сім’ї.

Згідно ст. 439 КК *Республіки Казахстан* кримінальна відповідальність передбачена лише за насильницькі дії проти начальника. Порівнюючи зміст зазначеної правової норми з аналогічною, передбаченою ст. 405 КК України, новелою є те, що особливо кваліфікуючою ознакою злочину за ч. 3 ст. 439 КК Республіки Казахстан, є його вчинення “в умовах надзвичайного стану” [213], тоді як відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України зазначена ознака є загальною обставиною, що обтяжує покарання.

Ст. 387 “Опір начальникові або насильство щодо начальника” КК *Киргизької Республіки* передбачає в ч. 1 кримінальну відповідальність за “опір начальникові у зв’язку з виконанням ним обов’язків з військової служби або під час виконання обов’язків з військової служби, чи іншій особі, яка виконує покладені на неї обов’язки, або примушування їх до порушення цих обов’язків,

пов'язане із застосуванням насильства, не небезпечного для життя і здоров'я, або *погрозою застосування такого насильства*", а в ч. 2 – за "*застосування насильства, не небезпечного для життя і здоров'я або погрозу застосування такого насильства щодо начальника у зв'язку з виконанням або під час виконання ним обов'язків з військової служби, чи відносно іншої особи, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби*" [208].

Фактично в диспозиціях ч. 1 і 2 ст. 387 КК Киргизької Республіки законодавець поєднує ознаки військових кримінальних правопорушень, які передбачені в ч. 1 ст. 404 "Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків" і ч. 1-2 ст. 405 "Погроза або насильство щодо начальника" КК України [104]. На нашу думку об'єднання ознак вказаних злочинів у одній правовій нормі утруднює їх розрізнення і застосування при кваліфікації вчиненого.

КК *Латвійської Республіки* в розділі XXV "Злочинні діяння на військовій службі" не містить злочину аналогічного ст. 405 КК України. Стаття 337 цього Кодексу передбачає кримінальну відповідальність за "опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків", що за змістом відповідає ст. 404 КК України з аналогічною назвою. Ст. 338 КК містить норми про кримінальну відповідальність за "насильство по відношенню до підлеглого", що потягло нанесення йому фізичних страждань (ч. 1), умисне нанесення легкого тілесного ушкодження (ч. 2), умисне нанесення підлеглому тілесного ушкодження середньої тяжкості, а також інші дії, що носять характер катування (ч. 3), умисного нанесення підлеглому тяжкого тілесного ушкодження (ч. 4). Ст. 339 КК передбачає відповідальність за "образу честі військовослужбовця" [209].

Ст. 318 "Погроза начальникові або насильницькі дії щодо начальника" КК *Литовської республіки* за змістом ч. 1-2 аналогічна ч. 1-2 ст. 405 КК України [210].

КК *Республіки Молдова* у ст. 367 "Погроза військовослужбовцю" і ст. 368 "Насильницькі дії щодо військовослужбовця" містить положення про

кримінальну відповідальність підлеглого [214], що за своїм змістом аналогічні ст. 405 КК України. Єдина відмінність, що у зазначених статтях відсутні положення про кримінальну відповідальність підлеглого у разі погрози знищенням чи пошкодженням майна начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, що передбачено ч. 1 ст. 405 КК України.

§ 23 “Загроза керівнику” і § 25 “Напад на начальника” Військово–кримінального закону *Федеративної Республіки Німеччини* за змістом їх диспозицій і спрямованістю цих злочинів схожі із злочинами, передбаченими ч. 1 ст. 405 КК України.

Зокрема, за диспозицією правової норми, передбаченої § 23 Військово–кримінального закону ФРН, кримінальна відповідальність можлива у разі, коли “хто на службі” загрожує керівнику, то “буде каратися позбавленням волі на строк до трьох років”. У свою чергу § 25 “Напад на керівника” містить три частини: ч. 1 – “будь-який, хто вживає заходів проти керівника, буде ув'язнений” на строк від трьох місяців до трьох років. За ч. 2 “у менш жорстких випадках” вирок передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років”. За ч. 3 цього параграфу “в особливо важких випадках” вироком є позбавлення волі від шести місяців до п'яти років. “Особливо серйозна справа” буде у разі, “якщо правопорушник має серйозні наслідки злочину” [28].

Виклад і сприйняття змісту § 23 і 25 Військово–кримінального закону є дещо складним. Як зазначає з цього приводу М.І. Карпенко “військове кримінальне законодавство провідних держав світу і України є схожим, але з певними відмінностями, які в першу чергу пов'язані з їх приналежністю до різних правових систем. Це стосується, як змісту диспозицій правових норм, так і їх санкцій і є результатом різного підходу законодавців до використання законодавчої техніки, яка обумовлена станом правової системи відповідних держав, законодавство яких аналізується” [79, с. 370].

Аналіз змісту ст. 345 Карного кодексу *Республіки Польща* дає підстави стверджувати, що цей злочин за безпосереднім об'єктом посягання схожий із злочином, передбаченим ст. 405 КК України. § 1 вказаної статті передбачає, що

“військовослужбовець, який вчинив напад на начальника, підлягає покаранню військовим арештом або позбавленням волі на строк до 3-х років”. Згідно з § 2 “якщо винний вчиняє напад на начальника у зв’язку з виконанням ним службових обов’язків або спільно з іншими військовослужбовцями чи в присутності групи військовослужбовців, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 6 місяців до 8 років” [78, с. 219-220]. Таким чином, простим складом злочину, що аналізується, є напад підлеглого на начальника, а однією із його кваліфікуючих ознак є напад на начальника у зв’язку з виконанням ним службових обов’язків, що не влаштовує підлеглого.

Ст. 339 “Насильницькі дії щодо начальника” КК *Туркменістану* [217] передбачає кримінальну відповідальність за насильницькі дії щодо начальника, які відповідно до ч. 1 виразилися в нанесенні побоїв або застосуванні іншого насильства щодо начальника, які вчинені під час виконання ним обов’язків з військової служби або у зв’язку з виконанням цих обов’язків.

Зазначена обставина “у зв’язку з виконанням цих обов’язків” передбачає, що за змістом диспозиції ч. 1 ст. 339 КК *Туркменістану* насильницькі дії щодо начальника можуть бути вчинені також і тоді, коли начальник безпосередньо не виконує обов’язки з військової служби, але насильницькі дії застосовуються до нього у зв’язку з виконанням цих обов’язків. При цьому, начальник може не знаходитися при виконанні обов’язків з військової служби, наприклад перебувати поза межами військової частини або місця служби [6, с. 87].

Із тієї кількості вироків, винесених судами України, за вчинення злочинів, передбачених ст. 405 КК України, всі вони були вчинені винними особами щодо начальників у зв’язку з виконанням ними обов’язків з військової служби, зокрема: у відповідь на зроблене зауваження підлеглому щодо неналежної поведінки, який знаходився в нетверезому стані; будучи невдоволеним зауваженням щодо неякісного несення служби в наряді; у відповідь на зауваження щодо дотримання в казарменому приміщенні тиші в нічний час і т.п. Але безумовно, що погроза або насильство щодо начальника можуть бути

вчинені і за обставин, коли він (командир / начальник) перебував поза межами військової частини або місця служби.

Статті 89 “Неповага до вищого офіцерського складу” і 90 “Напад або умисна непокора начальнику” розділу X “Каральні статті” *Єдиного кодексу військової юстиції США* за своїм змістом дещо схожі із ч. 1 ст. 405 КК України. Разом з тим ст. 89 ЄКВЮ передбачає відповідальність “будь-якої особи, що підпорядкована цьому розділу, яка веде себе з неповагою до своєї високопоставленої посадової особи, повинна бути покарана військовим судом”. Наступна ст. 90 ЄКВЮ передбачає: “будь-яка особа, що підпорядкована цьому розділу, яка: (1) б’є свого начальника ... або піднімає будь-яку зброю або застосовує будь-яке насильство проти нього, поки він знаходиться на посаді, яку обіймає ... підлягає покаранню ...” [244].

КК Республіки Узбекистан в ст. 282 передбачає кримінальну відповідальність “за погрозу начальнику вбивством або застосуванням насильства, при наявності достатніх підстав побоюватися цієї погрози, вчинене в бойовій обстановці” [215]. Аналогічні злочинні дії передбачені і ст. 405 КК України. Відмінність між злочинами, що аналізуються в тому, що за ст. 282 КК Республіки Узбекистан це є простим складом злочину, максимальне покарання за який передбачено у виді позбавлення волі на строк до п’яти років. Тоді як за ст. 405 КК України ці дії є злочином, вчиненим з особливо кваліфікуючими ознаками і покарання згідно санкції ч. 4 цієї статті передбачено у виді позбавлення волі на строк від п’яти до десяти років.

Крім того, законодавець Республіки Узбекистан передбачив за ст. 282 КК, що погроза начальнику буде кваліфікуватися як злочин “при наявності достатніх підстав побоюватися здійснення цієї погрози”, тоді як за ст. 405 КК України така умова не передбачена. Зазначена умова дає підстави стверджувати, що за диспозицією ст. 282 КК Республіки Узбекистан злочином “погроза начальнику” будуть кваліфікуватися не всі, а лише реальні погрози, тоді як за ст. 405 КК України вказана підстава відсутня, хоча в слідчій і судовій практиці на території України реальність погрози начальнику обов’язково

враховується, як при кваліфікації вчиненого, так і при винесенні судом покарання.

Окремою ст. 283 “Нанесення тілесних ушкоджень” КК Республіки Узбекистан, яка має 3-и частини, передбачена кримінальна відповідальність підлеглих за нанесення тілесних ушкоджень начальникові у виді побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв’язку з виконанням потерпілим обов’язків з військової служби або під час виконання цих обов’язків.

Проведений порівняльно-правовий аналіз злочину “погроза або насильство щодо начальника”, передбачений ст. 405 КК України, зі схожими за змістом правовими нормами кримінального законодавства 14 держав світу висвітлив ряд актуальних аспектів для наступних висновків.

1. Із всього переліку проаналізованих КК лише в ст. 405 “Погроза або насильство щодо начальника” КК України законодавцем передбачена кримінальна відповідальність за погрозу “знищення чи пошкодження його майна у зв’язку з виконанням ним обов’язків з військової служби”. І лише Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки в ст. 434-435 передбачає кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо члена сім’ї особи, яка знаходиться на службі в Силах оборони.

2. Потерпілим від погроз або насильства від підлеглих може бути не лише начальник, але і командир під яким слід розуміти “особу, яка на правових підставах уповноважена здійснювати командування та контроль над однією, декількома чи багатьма підлеглими особами”.

3. Кримінальна відповідальність підлеглих командиру або начальнику військовослужбовців за погрозу або насильство щодо них має наставати не лише під час виконання командирами і начальниками всіх рівнів обов’язків з військової служби, але й “у зв’язку з виконанням ними цих обов’язків”.

4. З метою посилення кримінальної відповідальності, враховуючи суспільно небезпечний фактор для військового правопорядку вчинення погрози або насильства щодо командира або начальника, результатом якого є нанесення потерпілому тяжких наслідків фізичного або матеріального характеру,

повторності їх вчинення, доповнити ч. 4 ст. 405 КК України такими особливо кваліфікуючими обставинами, як: “що спричинили тяжкі наслідки”, “вчинені повторно”.

5. Образа або наклеп підлеглого щодо командира або начальника словами, жестами, письмово і т. п. з метою спричинити шкоду його честі або гідності має передбачати не лише дисциплінарну, але й адміністративну відповідальність як за вчинення військового адміністративного правопорушення [229, с. 82-83].

Висновки до розділу 3

1. Диспозицію ч. 4 ст. 405 КК доповнити особливо кваліфікуючими ознаками “повторно”, “із застосуванням боєприпасів чи інших предметів”, “що спричинили тяжкі наслідки” і викласти її у наступній редакції:

“4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені групою осіб, *або повторно*, або із застосуванням зброї, *боєприпасів чи інших предметів, або спричинили тяжкі наслідки*, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, -”.

2. У разі вчинення погрози або насильства щодо начальника, коли такою особою є начальник у статусі військовослужбовця Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, має місце дія, яка посягає на суспільні відносини, які мають ознаки двох безпосередніх об'єктів, характерних злочинам за ст. 345 (“Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”) і 405 КК. Диспозиція злочинів за ст. 345 КК передбачає, що посягання, в разі вчинення зазначеного злочину, спрямоване проти працівника правоохоронного органу, якими є військовослужбовці Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Основним безпосереднім об'єктом злочину за ст. 345 КК є “нормальна діяльність правоохоронних органів, їх авторитет, а додатковим об'єктом – психічна недоторканність працівників правоохоронних органів або їх близьких родичів, їх здоров'я”. Коли ж розглядаємо зміст безпосереднього об'єкта злочину,

передбаченого ст. 405 КК, то ведемо мову про суспільні відносини, які захищають порядок підлеглості, закріплений в ст. 28-34 (“Начальники та підлеглі, старші та молодші за військовим званням”) Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України. Таким чином має місце одночасне посягання на два різні безпосередні об’єкти злочинів, які знаходяться в різних розділах Особливої частини КК. Відповідно злочин за ст. 345 - в розділі XV (“Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади...”), а за ст. 405 – в розділі XIX (“Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення”). За таких обставин вчинене підлягає кваліфікації з урахуванням вимог ст. 33 КК за правилами ідеальної сукупності вчинених злочинів за відповідними частинами ст. 345 і 405 КК України.

3. Образа або наклеп підлеглого щодо командира або начальника словами, жестами, письмово або іншими діями з метою спричинити шкоду його честі або гідності має передбачати адміністративну відповідальність як за вчинення військового адміністративного правопорушення за умови, що вони (дії підлеглого) не є злочином, тобто не містять ознак реальної погрози для здоров’я і життя командира або начальника. З цією метою пропонуємо доповнити главу 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення наступними положеннями:

“Стаття 172-21. Наклеп щодо командира або начальника

Наклеп, тобто поширення у будь-якій формі завідомо неправдивих вигадок, які ганьблять особу командира чи начальника, або іншу особу, яка виконує їх повноваження, у зв’язку з виконанням ними обов’язків з військової служби, за відсутності ознак кримінального правопорушення, -

карається ...

Стаття 172-22. Образа командира або начальника

Образа, тобто умисне приниження честі і гідності командира чи начальника, або іншу особу, яка виконує їх повноваження, у зв’язку з

виконанням ними обов'язків з військової служби, за відсутності ознак кримінального правопорушення, - карається ...”.

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО–ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИН - ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА

4.1. Призначення покарання за вчинення військового злочину – погроза або насильство щодо начальника

Необхідною передумовою призначення покарання є вчинення особою злочину, який прямо передбачений у кримінальному законі [9, с. 318]. І лише, коли в ході судового слідства повністю буде доказано, що підсудний винний в інкримінованому йому кримінальному правопорушенні, якому буде дана відповідна кваліфікація, виникає законна підстава для призначення покарання.

Покарання – захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину і полягає у передбаченому законом позбавленні (обмеженні) прав і свобод засудженого [193, с. 622].

Кримінальне законодавство України не дає визначення поняття “покарання”, зазначаючи тільки, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК).

Із законодавчого визначення покарання випливає, що воно характеризується такими ознаками: 1) це найсуворіший захід державного примусу, який передбачений тільки законом і застосовується від імені держави відповідним державним органом ...; 2) цей захід державного примусу може бути застосований лише до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, передбаченого кримінальним законом ...; 3) покарання застосовується від імені держави лише відповідним органом – судом, який призначає його шляхом постановлення обвинувального вироку ...; 4) покарання є карою, що

встановлює обмеження прав і свобод засудженого, покладає обов'язок засудженого зазнавати втрат і обмежень, пов'язаних із застосуванням покарання, ганьби, сорому перед суспільством і своїми близькими ...; 5) покарання є логічним юридичним наслідком злочину. Кожен вид покарання має кількісні межі та визначений зміст, спосіб впливу на засудженого, чітко регламентований кримінальним законом ...; 6) покарання має публічний характер ...; 7) покарання тягне за собою особливий правовий наслідок – судимість, яка за змістом є не тільки властивістю кари, а й певним правовим статусом засудженого, пов'язаним із різними правообмеженнями та іншими негативними наслідками протягом визначеного в законі строку [64, с. 709-710].

Разом з тим, покарання має бути необхідним і достатнім для виправлення засудженого та попередження нових кримінальних правопорушень [177, с. 57].

Кримінально-правовим аспектам, що стосуються інституту покарання військовослужбовців за вчинення військових кримінальних правопорушень, в науці кримінального права за останні 33 роки, після отримання Україною незалежності, приділяється відповідна увага. Це свідчення важливості вказаної проблематики для військового правопорядку у Збройних Силах та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

У межах наукових досліджень, здійснених протягом вказаного періоду, питання призначення покарання і його відбування військовослужбовцями за вчинення військових злочинів (нині військових кримінальних правопорушень) знайшли своє відображення у працях українських науковців: В.П. Бодаєвського [12, с. 127-140], В.О. Бугаєва [20, с. 1-21], Б.М. Головка [62, с. 24-29], С.І. Дячука [69, с. 53-78], М.І. Карпенка [88, с. 1-17; 91, с. 101-105; 81, с. 290-316], В.І. Касинюка спільно з В.М. Білоконевим [94, с. 161-194], Ю.Б. Курилюка [112, с. 1-21], Т.Б. Ніколаєнко [136, с. 1-564.], О.М. Сарнавського [188, с. 151-207], М.М. Сенька [191, с. 159-210], М.С. Туркота [206, с. 279-292], М.І. Хавронюка [234, с. 98-111], С.О. Харитонова [237, с. 245-273] та інших вчених.

Згідно зі ст. 61 Конституції України юридична відповідальність особи має індивідуальний характер [95]. А відповідно до ст. 27 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України “за вчинення злочину військовослужбовці притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах” [181]. Як свого часу писав М.І. Загородников “кримінальна відповідальність завжди пов’язана з конкретною особою і не може бути перекладена на іншу людину” [71, с. 68].

Принцип індивідуалізації покарання, що виражається у встановленні покарання у відповідності із ступенем вини злочинця, його суспільної небезпеки і небезпеки вчиненого ним військового кримінального правопорушення, повинен непорушно здійснюватися в кожному конкретному випадку призначення покарання засудженому військовослужбовцю.

Правильне розуміння й застосування принципу індивідуалізації покарання – безперечна умова його справедливості, що, в свою чергу, служить передумовою його ефективності, яка полягає в тому, щоб суд при визначенні його виду й розміру мав усі підстави вважати, що саме обрана міра покарання буде не тільки необхідною, але й достатньою для виправлення й попередження вчинення винним нових злочинів [94, с. 180].

При цьому КК у ч. 3 ст. 50 КК передбачає, що “покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність” [104].

Кримінальне законодавство не знає особливої системи військових покарань. До військовослужбовців, що вчинили злочини, застосовуються в основному ті ж покарання, що і до інших злочинців. Порядок їх призначення і виконання урегульований єдиними нормами кримінального, кримінального процесуального і кримінально - виконавчого законодавства [104; 107; 108]. У той же час специфічні умови подальшого реформування Збройних Сил та інших військових формувань України обумовлюють деякі особливості у застосуванні до військовослужбовців окремих покарань, передбачених ст. 51 КК.

Основні засади, якими повинен керуватися суд при призначенні покарання, викладені в ст. 65 КК, згідно з якою суд призначає покарання в межах, встановлених у санкціях ст. 405 та інших Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за військові кримінальні правопорушення, у точній відповідності з положеннями Загальної частини КК. Суд, керуючись правосвідомістю, враховує характер і ступінь суспільної небезпечності злочинів, передбачених ст. 405 КК, особу винного і обставини кримінального провадження, що пом'якшують і обтяжують відповідальність. Визначаючи розмір кримінальної відповідальності за військове злочинне діяння, слід мати у виду, з однієї сторони, розмір і значення шкоди, спричиненої військовим формуванням, а з другої сторони, ступінь винності особи, що вчинила погрозу або насильство щодо начальника. При призначенні покарання в кожному окремому випадку суд зобов'язаний враховувати суспільну небезпеку і характер злочину за ст. 405 КК, форму вини, стадію розвитку злочину, ступінь участі в ньому окремих співучасників і т.д. Його обов'язок полягає і в тому, щоб поруч із загальними началами враховувати і всі ті конкретні обставини, якими супроводжувалася погроза або насильство щодо начальника.

Суд при призначенні покарання повинен виходити із спеціальних завдань покарання в кримінальному праві. Вибір виду покарання і його розміру повинен знаходитися в залежності від тієї мети покарання, яка повинна бути здійснена у відношенні даного засудженого військовослужбовця.

Особливо серйозну увагу при визначенні покарання повинно бути звернено на придатність особи, що вчинила військовий злочин за ст. 405 КК, до подальшої військової служби, на можливість використання у військових формуваннях.

Мета застосування покарання в значній мірі визначається моральним станом не лише військової частини, в якій проходить службу правопорушник, але й іншими причинами. Нині дуже важливою обставиною є той факт, що вже десятий рік продовжується, а з 24 лютого 2022 р. широкомасштабна російсько-українська війна. Тому суди при застосуванні покарання повинні звертати

особливу увагу не лише на загальний моральний стан тієї військової частини, в якій було здійснено військове кримінальне правопорушення, але й на те, що з 18 березня 2014 р. і до теперішнього часу в державі діє особливий період, який охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій, як обставина, що посилює суспільну небезпеку вчинених військових кримінальних правопорушень.

Вельми важливе значення при застосуванні покарання має також врахування обстановки здійснення військового злочину, який робить суттєвий вплив на суспільну небезпеку й караність діяння. Одні і ті ж дії можуть представляти різну небезпеку і тягнути за собою різні покарання, в залежності від того, чи здійснені вони під час війни, в умовах воєнного стану або в бойовій чи мирній обстановці.

Особливо важливе значення має неминучість, економічність і своєчасність застосованого покарання.

Ні одне військове чи загальнокримінальне правопорушення військовослужбовця не повинно залишатися без покарання, яке у випадках відсутності невідвортної дії створює почуття безвідповідальності. Усвідомлення неминучості покарання за вчинене кримінальне правопорушення ще більше посилює загальнопревентивні функції покарання.

Економія покарання набуває особливо важливе значення за умови вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями. Необхідно враховувати, що кожен зайвий місяць позбавлення волі і навіть день, не кажучи вже про роки, призначений без необхідності, наносить шкоду як самому засудженому, так і державі в цілому, особливо якщо враховувати призначення військовослужбовців у воєнний час, який нині характерний для всієї території України.

Своєчасність у застосуванні кримінального покарання також має важливе значення в умовах військової служби, що в багатьох випадках не забезпечується.

Приклад. Підтвердженням зазначеного може бути факт засудження 23.03.2015 р. Мілевським районним судом Луганської області військовослужбовця військової служби за

мобілізацією військової частини польова пошта В2260 солдата у військовому званні ОСОБА_1 за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 405 КК. Обставини вчиненого військового злочину полягали в тому, що “солдат ОСОБА_1, будучи невдоволеним діями свого начальника – старшого сержанта ОСОБА_2, направленими на припинення порушення військової дисципліни, заявив, що застрелить його, так як той до нього придирається. Після чого ОСОБА_1 направився до кімнати, де зберігалась його зброя АКС-74, а ОСОБА_2, будучи невдоволеним поведінкою підлеглого попрямував за ним.

Продовжуючи реалізовувати свій злочинний умисел, направлений на погрозу вбивством начальника, у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, у кімнаті ОСОБА_1 взяв свій автомат, зняв його з запобіжника, надіслав патрон у патронник та навів дуло автомата у область обличчя ОСОБА_2, а останній в свою чергу відвів дуло автомата у праву сторону від себе, після чого ОСОБА_1 здійснив постріл, тобто умисно, всупереч вимог ст. 6, 11, 16 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та ст. 4, 6 Дисциплінарного статуту Збройних сил України, будучи невдоволеним діями старшого сержанта ОСОБА_2, направленими на припинення порушення військової дисципліни, пригрозив вбивством останньому у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби із застосуванням зброї.

Обвинувальним вироком зазначеного районного суду ОСОБА_1 визнаний винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 405 КК України, та йому призначено на підставі цього закону (ч. 3 ст. 405 КК на момент вчинення вказаного злочину) покарання у вигляді позбавлення волі строком на 5 років. На підставі ст. 75 КК України суд звільнив ОСОБА_1 від відбування покарання, якщо той протягом 1,5 років іспитового строку не скоїть нового злочину та виконає покладені на нього судом зобов'язання [43].

Незважаючи на просту, за обставинами вчинення, фабулу зазначеного військового злочину, досудове і судове слідство з моменту вчинення погрози вбивством начальнику тривало майже 8 місяців. Враховуючи тривалий термін, що пройшов від дати вчинення злочину, вчиненого в районі проведення антитерористичної операції і оголошеного по ньому судового вердикту, який, на нашу думку, не був належним чином сприйнятий особовим складом військової частини польова пошта В2260, говорити про його попереджувальну роль в запобіганні іншим кримінальним правопорушенням не приходиться. При цьому виховні цілі покарання досягаються застосуванням в кожному конкретному випадку законної і справедливої міри покарання, яка відповідає тяжкості вчиненого військового злочину, особи винного і іншим обставинам кримінального провадження. Суворі індивідуалізація покарання необхідна для успішного виконання завдань правосуддя.

Згідно вироків, розміщених на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень України, за період з 2011 по 2021 рр. за вчинення злочинів, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК України, засуджено 182 військовослужбовців. Із

них відповідно за ч. 1 ст. 405 засуджено 12 осіб, що становить 6,59 %, за ч. 2 ст. 405 - 37 осіб (20,33 %), за ч. 3 ст. 405 – 100 осіб (54,95 %), за ч. 4 ст. 405 – 33 особи (18,13 %) [226, с. 237-243]. Крім того, протягом 2022 р. переважно за умов дії правового режиму воєнного стану засуджено за ст. 405 КК 31 військовослужбовець, з них за ч. 3 цієї статті 3 військовослужбовці і за ч. 4 – 28 військовослужбовців [230]. Доводиться констатувати, що правовий режим воєнного стану, введений з 24 лютого 2022 року на всій території держави, не сприяв певній частині військовослужбовців усвідомити надзвичайну небезпеку для України у зв'язку із широкомасштабною війною російської федерації проти України, оскільки кількість осіб, що вчинили злочин за ч. 4 ст. 405 порівняно з 2021 р. збільшилась з 2-х військовослужбовців до 28-ми, а в цілому щодо всієї кількості військових злочинів не суттєво зменшилась з 1751 засуджених військовослужбовців до 1490 осіб.

Тому не випадково 13 грудня 2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці” № 2839-IX, що набув чинності 27 січня 2023 року, яким передбачила, що в разі вчинення в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці кримінальних правопорушень, передбачених ... ст. 405 (“Погроза або насильство щодо начальника”), ... суди при призначенні покарання не можуть застосовувати положення ст. 69 (“Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом”), 75 (“Звільнення від відбування покарання з випробуванням”) КК [161].

Санкції простого складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 405 КК, надають для цього достатні можливості, оскільки передбачають покарання з відносно визначеними рамками покарання – “триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавлення волі на той самий строк” [104]. Фактично згідно санкції ч. 1 зазначеної правової норми покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців можливе від

шести місяців до двох років або позбавлення волі на строк від одного до двох років.

Згідно із змінами до ст. 62 КК від 05.02.2015 і 30.03.2021 рр. коло осіб, які можуть відбувати покарання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців розширений і передбачає, що “покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні призначається військовослужбовцям строкової служби, військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, особам офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, військовослужбовцям, призваним на військову службу під час мобілізації, на особливий період, військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (крім військовослужбовців-жінок), на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених цим Кодексом, а також якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк” [104]. За цих умов суд може призначити міру покарання в достатній мірі, що відповідає індивідуальним особливостям обставин кожного кримінального провадження і особи винного.

Разом з тим у частини науковців і практичних фахівців відношення до цього виду покарання “тримання в дисциплінарному батальйоні” було дещо негативне [59, с. 148-155; 137, с. 110-112]. Свідченням зазначеного може бути і той факт, що із нової редакції КК України пропонувалося вилучити цей вид покарання [164].

У свою чергу Т.О. Михайліченко, обговорюючи можливу систему покарань у новій редакції КК України, відстоює точку зору про те, що поруч із такими покараннями, як штраф, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі, має бути і тримання в дисциплінарному батальйоні, як спеціальне покарання для військовослужбовців [126, с. 304-309].

Більше того, Т.Б. Ніколаєнко, яку ми підтримуємо, пропонує “розширити правові можливості застосування покарання у виді тримання в

дисциплінарному батальйоні в санкціях статей військових злочинів невеликої або середньої тяжкості (нині це нетяжкі злочини – Н.Ф.) альтернативно позбавленню волі” та обмежити “призначення тримання в дисциплінарному батальйоні замість позбавлення волі стосовно осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, вчинили особливо тяжкий злочин, призвані на військову службу за мобілізацією, або вчинили злочин в особливий період” [136, с. 523].

Із 12 осіб, засуджених за вчинення злочину за ч. 1 ст. 405 КК, за погрозу вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв начальникові у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, лише до одного із них було застосовано покарання у виді тримання у дисциплінарному батальйоні, яке передбачене санкцією цієї правової норми, хоча, на нашу думку, підстави для цього були і по інших кримінальних провадженнях.

Таким прикладом реального застосування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні за вчинення злочину за ч. 1 ст. 405 КК України є обставини кримінального провадження, що відображені у вирокі Рокитнянського районного суду Київської області від 17 березня 2015 року.

Приклад. “Відповідно до затвердженого 25 вересня 2014 року ТВО командира технічного батальйону майором ОСОБА_5 “Графіку нарядів чергових технічного батальйону на жовтень 2014 року” та наказу командира військової частини А0543 від 17 жовтня 2014 року № 193-нр лейтенант ОСОБА_3 у складі добового наряду з 18 год 19 жовтня 2014 року до 18 год 20 жовтня 2014 року заступив черговим батальйону військової частини А0543, у зв'язку з чим виконував обов'язки з військової служби відповідно до вимог ст. 267, 291, 308-309 Статуту внутрішньої служби ЗС України.

20 жовтня 2014 року близько 6 год 05 хв лейтенант ОСОБА_3, домагаючись у зв'язку з виконанням обов'язків з військової служби від підлеглого солдата ОСОБА_4 додержання розпорядку дня та правил внутрішнього порядку, зробив останньому усне зауваження щодо невиконання сигналу “Підйом”.

Так як обвинувачений відмовився виконувати команду командира, останній взяв ліжку з водою і вилив незначну кількість на обличчя обвинуваченого.

Після цього, будучи невдоволеним правомірною вимогливістю начальника щодо неухильного виконання розпорядку дня і своєчасного підйому з ліжка, перебуваючи близько 6 год 05 хв 20 жовтня 2014 року в приміщенні казарми технічного батальйону військової частини А0543, ОСОБА_4 наніс потерпілому ОСОБА_3 один удар в область надлопаткової ділянки справа металевою трубою від бильця солдатського ліжка, заподіявши тому забій м'яких тканин по задній поверхні правого плечового суглоба, який відноситься до категорії легких тілесних ушкоджень.

Не припиняючи свої незаконні дії, направлені на порушення військової дисципліни та порядку підлеглих, перебуваючи у цей же час і у цьому місці, ОСОБА_4 висловив в адресу потерпілого ОСОБА_3 погрозу вбивством і заподіянням тілесних ушкоджень, повідомивши

того, що наступного разу заб'є його до смерті, що останнім було сприйнято як реальну загрозу для його життя та здоров'я" [49]. Дії ОСОБА_4, як на досудовому, так і судовому слідстві були кваліфіковані за ч. 1 і 2 ст. 405 КК України, за вчинення яких суд "визнав винним ОСОБА_4 у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 та 2 ст. 405 КК України та призначив покарання:

по ч. 1 ст. 405 КК України - у виді 6 місяців тримання в дисциплінарному батальйоні;

по ч. 2 ст. 405 КК України із застосуванням ст. 69 КК України - у виді 1 (одного) року позбавлення волі.

На підставі ст. 70 КК України шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим остаточно призначити покарання у виді 1 (одного) року позбавлення волі.

У відповідності до ст. 62 КК України замінити ОСОБА_4 позбавлення волі на 1 (один) рік тримання в дисциплінарному батальйоні" [49].

Застосування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців лише один раз, може свідчити про те, що, як сторона обвинувачення, так і суд недооцінюють виховну і профілактичну роль вказаного покарання з метою виправлення засуджених військовослужбовців. Більше того до 9 із 12 засуджених суддями 1-ї інстанції, в яких розглядались вказані кримінальні провадження за ч. 1 ст. 405 КК, застосовували ст. 75 КК, звільняючи засуджених від відбування покарання з випробуванням, призначаючи іспитовий термін від 1 до 2 років.

Як констатував Пленум Верховного Суду України "більшість засуджених до цього покарання (тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – Н.Ф.) під час його відбування стають на шлях виправлення і після звільнення з дисциплінарної частини сумлінно несуть службу" [176, с. 171].

Тому в своїй постанові від 28 грудня 1996 року № 15 "Про практику призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні" (в редакції від 26.12.2003 р. – Н.Ф.) Верховний Суд України в межах компетенції щодо здійснення узагальнення судової практики, передбаченої ст. 36 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", постановив "звернути увагу судів на необхідність суворого додержання закону при призначенні військовослужбовцям ..., які вчинили злочини, покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні. Таке покарання є ефективним засобом виправлення й перевиховання засуджених лише при його призначенні відповідно до вимог закону" [176, с. 171].

Тримання в дисциплінарному батальйоні є особливим видом покарання, що застосовується судами не лише до військовослужбовців строкової військової служби, але і до інших категорій військовослужбовців, визначених не тільки у ч. 1 ст. 62 КК, але і у ст. 17 КВК України.

Покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців нині може застосовуватися відповідно до роз'яснень щодо осіб, які вчинили нетяжкі кримінальні правопорушення, як правило, у випадках вчинення будь – яких злочинів, які не представляють для військового правопорядку значної суспільної небезпеки, коли засуджених можна залишити на військовій службі й виправити в умовах спеціальної військової частини.

Суть цього покарання полягає в тому, що засуджений примусово направляється в особливу військову частину – дисциплінарний батальйон (на нашу думку, це може бути і дисциплінарна рота), в якій діє спеціальний внутрішній розпорядок, що передбачений ст. 71-85 КВК України [108].

Важлива особливість даного покарання ще і в тому, що його відбування поєднується з виконанням певних обов'язків з військової служби, оскільки засуджений відбуваючи це покарання, продовжує залишатися військовослужбовцем і, отже, не виключається із сфери військово-службових відносин.

Тримання в дисциплінарному батальйоні є покаранням за вчинений злочин і має на меті виправлення та перевиховання засуджених у дусі чесного ставлення до праці та військової служби, суворого додержання ними Конституції та законів України, точного виконання Військової присяги і статутів Збройних Сил України, а також запобігання вчиненню нових злочинів. Таким чином, в умовах дисциплінарного батальйону виправний вплив на засуджених включає виправлення і перевиховання їх як воїнів Збройних Сил, тобто військово і правове виховання.

Практика показує, що до військовослужбовців, що вчинили злочин, не завжди варто застосовувати позбавлення волі. Нерідко виправлення винних

може бути досягнуто без ізоляції у кримінально – виконавчих установах, при збереженні їх в рядах військових формувань.

Таку можливість, про що вже зазначалось вище, створює дисциплінарний батальйон (дисциплінарна військова частина), який виконує покарання, передбачене ст. 62 КК України, де засуджені проходять бойову підготовку, з ними проводиться військове навчання, соціально-виховна робота. Відповідно до ст. 77 («Праця засуджених військовослужбовців») КВК України засуджені військовослужбовці залучаються до праці на підприємствах, в установах та організаціях, які належать до сфери управління Міністерства оборони України, а також до робіт з інженерного обладнання позицій (районів), будівництва інженерних споруд з метою зміцнення обороноздатності держави ...[108]. І тому перебування в дисциплінарній військовій частині є більш гуманним покаранням, ніж позбавлення волі, бо засуджені відбувають покарання у звичайному оточенні, не підпадають під вплив більш досвідчених злочинців, підкоряються статутам Збройних Сил України.

У той же час тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, як і всякому покаранню, характерні карні елементи, що виражаються в режимі відбування покарання, в обмеженні деяких особистих інтересів і прав засуджених. Тому правове положення військовослужбовців, що відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, суттєво відрізняються від загального порядку проходження військової служби в Збройних Силах та інших військових формуваннях України.

Виправлення та перевиховання засуджених досягається тут суворим підтриманням встановленого в дисциплінарному батальйоні порядку і режиму, передбаченого Порядком відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 04 червня 2021 року № 155 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26 серпня 2021 р. за № 1124/36746 [165], систематичним проведенням з ними соціально-виховної

роботи і вмілою організацією навчальних занять, обов'язковою участю засуджених у суспільно-корисній праці.

Підтримується вплив покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців на виправлення засуджених і суддями, що були проанкетовані, 84,21 % яких позитивно відповіли на питання “наскільки ефективними, на Вашу думку, за вчинення військових злочинів за ч. 1-4 ст. 405 КК України є покарання для військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні для військовослужбовців” [226, с. 229-231]. Разом з тим, аналіз 184 обвинувальних вироків, винесених протягом 2011-2021 рр. за вчинення злочинів за ч. 1-4 ст. 405 КК свідчить, що судді, які розглянули зазначену кількість кримінальних проваджень за ст. 405 КК, недооцінюють виховний вплив цього виду покарання на виправлення засуджених військовослужбовців.

Ч. 2 ст. 405 КК за заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій щодо начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби передбачає покарання у виді “позбавлення волі на строк від двох до семи років” [104]. За конструкцією диспозиції вказаний склад злочину теж є простим по відношенню до ч. 1 та 3-4 ст. 405, але з огляду на його кінцевий результат – заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій щодо начальника за класифікацією кримінальних правопорушень відноситься до тяжких злочинів.

Згідно із ст. 63 КК покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщення його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною КК. Порядок виконання зазначеного покарання конкретизований ст. 86-149 КВК України.

Позбавлення волі на певний строк – це один із видів основних покарань, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої

установи закритого типу (тобто виправної колонії). Застосовується лише тоді, коли вказане в санкції правової норми Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин. Характеризується тим, що засуджений позбавляється права вільного пересування – невід’ємного права всіх громадян, обмежується у спілкуванні з іншими громадянами, рідними, не може сам обирати вид трудової діяльності та використовується на роботах, які встановлює кримінально-виконавча установа. При позбавленні волі особливо жорстко регламентується час роботи і відпочинку.

Із 37 осіб, засуджених протягом вказаного періоду (2011-2021 рр.) за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 405 КК, до жодного із них реально не було застосовано позбавлення волі на певний строк, визначений санкцією цієї ч. 2.

Відносно 17 осіб судами винесено покарання у виді 2-х років позбавлення волі, що є мінімальною межею цієї правової норми. При цьому суди застосували положення ст. 75 КК, звільняючи засуджених від відбування покарання з випробуванням, визначивши їм іспитовий строк від одного до двох років.

Прикладом такого рішення є вирок Зарічного районного суду м. Суми від 25 вересня 2014 року, в якому зазначено: “При призначенні обвинуваченому покарання суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, а саме те, що обвинувачений вчинив тяжкий злочин, також враховує дані про особу обвинуваченого, який раніше не судимий, на обліках ... ніде не перебуває, те що він неофіційно працює, проживає разом з колишньою дружиною та сином ... позитивно характеризується за місцем мешкання. До обставин, що пом’якшують покарання, суд відносить шире каяття обвинуваченого, активне сприяння розкриттю злочину, щиро розкався ... тяжких наслідків від скоєного не настало. ... просив пробачення у потерпілого, який його вибачив та просив суворо не карати. До обставин, що обтяжують покарання суд відносить вчинення ОСОБА_2 злочину в стані алкогольного сп’яніння.

Враховуючи викладене, з урахуванням характеристики обвинуваченого, його матеріального, сімейного стану та інших обставин, суд вважає, що необхідним і достатнім покаранням для виправлення обвинуваченого і попередження скоєння ним нових злочинів є покарання у виді позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК України. ...

З А С У Д И В : ОСОБА_2 визнати винуватим у пред’явленому обвинуваченні у вчиненні кримінального правопорушення – злочину, передбаченого ч. 2 ст. 405 КК України, та призначити йому покарання за цим законом у вигляді двох років позбавлення волі.

На підставі ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_2 від відбування покарання у вигляді позбавлення волі з випробуванням з іспитовим строком на два роки” [37].

Відносно інших 10 засуджених судами при винесенні остаточного покарання застосовані положення ст. 69 (“Призначення більш м’якого

покарання, ніж передбачено законом”) КК і замість позбавлення волі на певний строк визначені покарання у виді арешту від 2 до 6 місяців, який військовослужбовці відповідно до ст. 60 КК відбувають на гауптвахті.

Прикладом зазначеного є зміст резолютивної частини вироку Новопсковського районного суду Луганської області від 05.12.2014 р. “ОСОБА_1 визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 405 КК України, і призначити йому узгоджене сторонами покарання із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України у виді 6 (шести) місяців арешту” [47].

При обґрунтуванні вироку за вчинення злочину за ч. 2 ст. 405 КК та винесення покарання із застосуванням ст. 58 (“Службові обмеження для військовослужбовців”) Ленінський районний суд м. Кіровограда зазначив, що “виправлення та перевиховання ... можливе лише в умовах ізоляції від суспільства, а тому, суд вважає, що підсудному необхідно призначити покарання в межах санкції статті у вигляді позбавлення волі, так як інші менш суворі види покарання на думку суду не призведуть до його виправлення та перевиховання.

Разом з тим, суд, враховуючи обставини справи, вік, особу підсудного, стан його здоров'я, ... вважає за можливе, застосувати положення статті 58 КК України, та замість позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк з відрахуванням в дохід держави 10% суми грошового забезпечення, замість позбавлення волі на строк 2 (два) роки” [42].

Схожа аргументація при визначенні покарання за ч. 2 ст. 405 КК із застосуванням ст. 58 КК зазначена і у вироку Призовського районного суду м. Запоріжжя від 21 жовтня 2015 року: “Призначаючи покарання обвинуваченому ОСОБА_2, суд враховує ступінь тяжкості скоєного злочину, особу винного, обставини, які обтяжують та пом'якшують покарання.

Відповідно до ч. 2 ст. 65 КК України, особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне і достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів.

Обвинувачений ОСОБА_2 скоїв злочин, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, що судом визнається як обставина, яка обтяжує його покарання, але він раніше не судимий, вину у скоєнні інкримінованого йому злочину визнав у повному обсязі, щирозсердно розкався, посередньо характеризується за місцем служби, повністю відшкодував потерпілому спричинену йому шкоду, у зв'язку з чим потерпілий претензій матеріального та морального характеру до нього немає, тому суд вважає необхідним призначити йому мінімальне покарання у вигляді позбавлення волі в межах санкції ст. 405 ч. 2 КК України.

Приймаючи до уваги наявність обставин, які пом'якшують покарання, враховуючи особу обвинувачуваного, та його ставлення до скоєного, який є військовослужбовцем, нагороджений грамотою за сумлінне виконання службових обов'язків, вірність Військовій присязі, та з нагоди святкування Дня захисника України від 14.10.2015 року, раніше не судимий, вину у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 405 КК України, визнав у повному обсязі, щирозсердно розкався, повністю відшкодував спричинену ним потерпілому матеріальну та моральну шкоду, суд вважає за можливе замість позбавлення волі призначити службове обмеження, застосувавши ст. 58 КК України. ...

З А С У Д И В: ОСОБА_2 визнати винним у скоєнні кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ч. 2 ст. 405 КК України, та призначити йому покарання - два роки позбавлення волі.

На підставі ст. 58 КК України, замість покарання у виді двох років позбавлення волі призначити ОСОБА_2 службове обмеження строком на два роки із відрахуванням у доход держави 10 (десяти) відсотків із суми його грошового забезпечення” [48].

При аналізі вироків, винесених судами України за ч. 2 ст. 405 КК, санкція якої не змінювалась, вчинених протягом 2011- 2015 рр., звертає увагу та обставина, що при застосуванні ст. 75 КК при винесенні покарання, як в мирний, так і в особливий період (охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій, який настав на території України з 18 березня 2014 р.), до 5 березня 2015 р., коли до низки військових злочинів розділу XIX Особливої частини КК була внесена кваліфікуюча ознака – їх вчинення в особливий період, суди не враховували місце, час, обстановку вчинення злочину – погроза або насильство начальника.

Прикладом зазначеного можуть бути вирок, винесені 26 травня 2011 року Ірпінським міським судом Київської області і 06 квітня 2015 року Каланчацьким районним судом Херсонської області та інші.

Як 20 березня 2011 року, так і 27 листопада 2014 року підлеглими військовослужбовцями своїм безпосереднім начальникам у зв’язку з добросовісним виконанням ними обов’язків з військової служби умисно були спричинені легкі тілесні ушкодження. При цьому 27 листопада 2014 року підлеглий військовослужбовець знаходився у нетверезому стані. При схожих обставинах вчинених злочинів, судьями, які розглядали ці кримінальні провадження, покарання були винесені ідентичними.

Приклад. “ОСОБА_1 визнати винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 405 КК України та призначити йому покарання по цій статті у виді 2 (двох) років позбавлення волі.

На підставі ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_1 від відбування призначеного покарання з випробуванням та встановити йому іспитовий строк тривалістю 1 рік” [38];

“ОСОБА_2 ... визнати винним в скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 405 ч. 2 КК України (заподіяння начальнику у зв’язку з виконанням ним обов’язків з військової служби тілесних ушкоджень) та призначити йому покарання у вигляді позбавлення волі строком на 2 (два) роки.

На підставі ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_2, ... від відбування покарання з іспитовим строком 1 рік» [39].

Суддя Каланчацького районного суду не врахував, що злочин було вчинено під час дії на території держави особливого періоду і відповідно до

п. 11 ч. 1 ст. 67 КК “вчинення злочину з використанням ... інших надзвичайних подій” є обставиною, яка обтяжує покарання.

Згідно ст. 1 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” “особливий період - період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій” [173].

Більше того, при аналізі вироків, винесених суддями у зв’язку з вчиненням у 2014-2015 рр. (до 5 березня 2015 р.) злочинів за ч. 1 ст. 405 КК (по 12-ти кримінальних провадженнях) і за ч. 2 ст. 405 КК (25-ти кримінальних провадженнях) обтяжуюча вину засуджених військовослужбовців обставина – вчинення вказаних злочинів в особливий період, в проаналізованих нами вироків не враховувалась.

Разом з тим п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 “Про практику призначення судами кримінального покарання” передбачає, що “призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку суди мають дотримуватися вимог кримінального закону й зобов’язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини, що ... обтяжують покарання” [177, с. 57].

Згідно проаналізованих нами обвинувальних вироків, винесених протягом 2011-2021 рр. за вчинення злочинів за ч. 3 ст. 405 КК, засуджено 100 осіб, що становить 54,95 % від загальної кількості військовослужбовців, визнаних винними в погрозі або насильстві щодо начальника [226, с. 259-452]. Санкція за

вчинення цього злочину передбачає покарання у виді “позбавлення волі на строк від п’яти до восьми років”, що за класифікацією є тяжким злочином.

До 5 березня 2015 року ч. 3 ст. 405 (в редакції Закону України від 05 квітня 2001 року № 2341-III) КК передбачала покарання у виді позбавлення волі на строк від п’яти до десяти років за “дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені групою осіб, або із застосуванням зброї, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці” [104].

На підставі змін, внесених до ст. 405 КК згідно Закону України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини” від 12 лютого 2015 року № 194-VIII, диспозиція і санкція ч. 3 зазначеної статті нині за “дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, - караються позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років” [162].

Злочин у вказаній редакції Закону України від 12 лютого 2015 року вчинили 87 військовослужбовців, із яких 45 перебували у стані алкогольного сп’яніння. Предметами погрози або насильства щодо начальників були: у 8 випадках стрілецька зброя (автомат), 4 рази ніж, по одному разу граната, сокира, вода у виді окропу.

До засуджених були застосовані наступні покарання:

- до 57 військовослужбовців суди винесли мінімальну міру покарання у виді 5 років позбавлення волі і на підставі ст. 75 КК звільняли від відбування покарання з випробуванням, встановлюючи іспитовий термін тривалістю від одного до трьох років;

- до 29 осіб суди, виносячи покарання, застосовували ст. 69 КК, призначаючи більш м’яке покарання, ніж передбачено законом. Зокрема, у 10 випадках мова йшла про позбавлення волі нижче від найнижчої межі, у 5-х випадках покарання було пов’язано із триманням в дисциплінарному батальйоні. Із них у п’яти випадках теж була застосована ст. 75 КК. 8 разів суди у виді більш м’якого покарання застосовували арешт від 3 до 6 міс., який

військовослужбовці відбували на гауптвахті. У 6 випадках застосовувалось покарання у виді штрафу від 50 до 4 тис. НМДГ. Два рази застосовувалось покарання у виді службового обмеження із відрахуванням із суми грошового забезпечення засуджених 10 і 20 % відсотків;

- щодо 1 засудженого винесено покарання у виді 6 років позбавлення волі [226, с. 307-468].

Обставини вчинених злочинів у виді погрози або насильства щодо начальника за ч. 3 ст. 405 КК і зміст вироків, які проаналізовані, дають підстави стверджувати: кримінальна політика судів, які їх виносили, не враховувала того факту, що в державі діє особливий період, проти України здійснюється агресія зі сторони Російської Федерації, об'єктом цих військових злочинів завжди є начальники і командири, у переважній більшості потерпілими були офіцери (51 особа); у 52,94 % злочинці були в нетверезому стані під час вчинення посягання на військовий правопорядок, недотримуючись відносин підлеглості і тому попереджувальний вплив щодо запобігання таким злочинам, на нашу думку, має забезпечуватися не тільки невідворотністю покарання, але і його співмірністю із суспільною небезпекою військових кримінальних правопорушень, спрямованих проти встановленого порядку несення або проходження військової служби, з врахуванням конкретних обставин кожного кримінального провадження.

Підтвердженням зазначеного є частина проаналізованих нами обвинувальних вироків.

Приклад. 30 вересня 2015 року Чернігівський районний суд Чернігівської області визнав винним за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 406 і ч. 3 ст. 405 КК старшого сержанта ОСОБА_1, який “перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, зайшов до казарменого приміщення та запитав у чергового по групі інженерного забезпечення солдата ОСОБА_4 де йому лягти спати. Після того, як солдат ОСОБА_4 вказав кімнату для відпочинку, старший сержант ОСОБА_1, реагуючи на відповідь ОСОБА_4, застосував до останнього насильство, а саме : взяв лівою рукою за шию солдата ОСОБА_4 та наніс один удар кулаком правої руки йому в ділянку живота, в результаті чого останньому було спричинено фізичний біль. У подальшому, 31 травня 2015 року, близько 22 години 30 хвилин, знаходячись на території казарменого приміщення ..., розташованого на території військової частини А1815 ... в смт. Гончарівське Чернігівської області, старший сержант ОСОБА_1, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, реагуючи на зауваження щодо дотримання в казарменому приміщенні тиші молодшим лейтенантом ОСОБА_3, підбів до молодшого лейтенанта ОСОБА_3 та наніс один удар кулаком правої руки в обличчя ...

здавши молодшому лейтенанту ОСОБА_3 легкі тілесні ушкодження ... Згодом, 31 травня 2015 року, близько 23 години 30 хвилин, висловив відкриту погрозу вбивством та спричинення тілесних ушкоджень полковнику ОСОБА_5 та його родині, з використанням боєприпасів, зокрема гранати” [55].

За вчинення вказаних військових злочинів суд постановив: “ОСОБА_1 визнати винним у скоєнні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 406 КК України, ч. 3 ст. 405 КК України, та призначити йому покарання :

за ч. 1 ст. 406 КК України у виді одного року позбавлення волі,

за ч. 3 ст. 405 КК України у виді п’яти років позбавлення волі з позбавленням військового звання “старший сержант”.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК України шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим за сукупністю злочинів остаточно призначити ОСОБА_1 до відбування покарання у виді п’яти років позбавлення волі з позбавленням військового звання “старший сержант”.

На підставі ст. 75 КК України ОСОБА_1 звільнити від призначеного судом основного покарання з випробуванням, з іспитовим строком два роки, якщо він протягом іспитового строку не вчинить нового злочину” [55].

Приклад. Згідно наступного судового рішення, винесеного Старобільським районним судом Луганської області від 15.03.2016 р., відповідно до обставин вчинених злочинів: “4 листопада 2015 року близько з 16 по 18 годину, рядовий ОСОБА_1, під час перебування біля кафе “Світлофор” у м. Старобільську Луганської області в порушення вимог ст. 11, 13, 16, 49, 50, 127, 128 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та ст. 1, 3, 4, 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, під час проходження військової служби вживав алкогольні напої. У подальшому, близько 18 год 30 хв до кафе “Світлофор” прибули військовослужбовці військової комендатури м. Старобільськ ... де виявлено двох військовослужбовців ..., які перебували в стані алкогольного сп’яніння та в подальшому затримали їх і направилися до Старобільської РТМО для визначення ступеню алкогольного сп’яніння останніх. Для проведення освідчення у Старобільській РТМО молодшого сержанта ОСОБА_7 та рядового ОСОБА_1 доставлено до ВК м. Старобільськ, де в подальшому на останніх складено протоколи про затримання № 73,74 від 4 листопада 2015 року та протоколи про вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ст. 178 КУпАП, № 73, 74 від 04.11.2015 року та після складання протоколів останніх розміщено у кімнату тимчасово затриманих військової комендатури м. Старобільськ до виверження. Коли підполковник ОСОБА_3 наблизився до ґрат та запропонував вищевказаним затриманим військовослужбовцям негайно припинити протиправні дії, а саме: розхитувати та ламати ґрати кімнати тимчасового затримання, припинити кричати й виражатися нецензурними словами, рядовий ОСОБА_1, раптово, різким рухом правої руки, крізь ґрати, наніс підполковнику ОСОБА_3 два удари в область лиця лівого ока та грудної клітки ..., чим заподіяв побої начальникові-підполковнику ОСОБА_3 у зв’язку з виконанням ним обов’язків з військової служби, в умовах особливого періоду, крім воєнного стану” [50].

За вчинення насильства щодо начальника суд визнав ОСОБА_1 винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 405 КК України, та призначив йому покарання у вигляді позбавлення волі на строк 5 років і на підставі ст. 75 КК України звільнив ОСОБА_1 від відбування покарання у вигляді позбавлення волі, встановивши йому випробувальний строк 2 роки.

Як на досудовому, так і судовому слідстві не було звернено уваги на ту обставину, що ОСОБА_1 4 листопада 2015 року вчинив насильство щодо підполковника ОСОБА_3, який на той час являвся не лише начальником для засудженого, але і працівником правоохоронного органу, будучи військовослужбовцем Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Тому, на нашу думку, ОСОБА_1 за умов ідеальної сукупності вчинив також і злочин, передбачений ч. 2 ст. 345 КК, що мало б бути враховано при визначенні засудженому реальної міри покарання

Не врахував ступеня суспільної небезпеки вчинених злочинів за ч. 3 ст. 406 і ч. 3 ст. 405 КК в редакції Закону України від 5 квітня 2001 року групою осіб, що перебували у стані алкогольного сп'яніння, при винесенні покарання ОСОБА_2 і ОСОБА_3 і Суворовський районний суд м. Одеси у судовому рішенні від 25 травня 2016 року.

Приклад. Обставини вчинення зазначених злочинів, що викладені в обвинувальному вирокі суду, наступні: “Близько 14 год 00 хв 17 липня 2014 року, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись на адміністративній території військового містечка ... військової частини А2238 разом із старшим матросом ОСОБА_3 зустрів лейтенанта ОСОБА_4, який виконував обов'язки військової служби, пов'язані з чергуванням по вищезазначеному військовому містечку.

Лейтенант ОСОБА_4 висловив матросу ОСОБА_2 претензії з приводу неналежного виконання останнім обов'язків військової служби, що виявилось у вживанні спиртних напоїв та наказав прибрати у казармі світлицю, щоб своєю поведінкою не ганьбити авторитет Збройних Сил України.

Після цього, матрос ОСОБА_2, будучи не вдоволений тим, що лейтенант ОСОБА_4 віддав йому, ОСОБА_2 наказ прибрати у казармі світлицю, та прагнучи продемонструвати свою уявну перевагу та фізичну силу над лейтенантом ОСОБА_4, діючи групою осіб разом із старшим матросом ОСОБА_3 застосував відносно ОСОБА_4 фізичне насильство щодо начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, яке виявилось у завданні лейтенанту ОСОБА_4 побоїв по 5 ударів кулаками обох рук та ногами в обличчя та тулуб останнього кожним, усього не менш 10 ударів.

Внаслідок застосування матросом ОСОБА_2 та старшим матросом ОСОБА_3 до лейтенанта ОСОБА_4 фізичного насильства, останньому були заподіяні легкі тілесні ушкодження, у вигляді забою лобної та потиличної області, підшкірна гематома м'яких тканин в лобовій області.

Продовжуючи свої протиправні дії, матрос ОСОБА_2, разом із старшим матросом ОСОБА_3 17 липня 2014 року близько 17-ої години, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись на технічній території ... військової частини А2238 разом із старшим матросом ОСОБА_3 зустрів матроса ОСОБА_5, який виконував обов'язки військової служби, пов'язані з чергуванням по вищезазначеному військовому містечку.

У цей же момент, під час розмови з матросом ОСОБА_5, ОСОБА_2, будучи не вдоволений тим, як з ним розмовляє останній з питань походження військової служби, ОСОБА_2, прагнучи продемонструвати свою уявну перевагу та фізичну силу над матросом ОСОБА_5, утвердити власний авторитет у військовому колективі, діючи групою осіб разом

із старшим матросом ОСОБА_6, застосував відносно ОСОБА_5 фізичне насильство, яке виявилось у завданні матросу ОСОБА_5 побоїв по 5 ударів кулаками обох рук та ногами в область спини та тулубу останнього кожним, усього не менш 10 ударів.

Внаслідок застосування матросом ОСОБА_2 та старшим матросом ОСОБА_3 до матроса ОСОБА_5 фізичного насильства, останньому були заподіяні легкі тілесні ушкодження, у вигляді множинних саден обличчя, гематоми м'яких тканин обличчя” [51].

Незважаючи на очевидність підвищеної суспільної небезпеки вчинених ОСОБА_2 і ОСОБА_3 військових злочинів, суд реального покарання до них не застосував, що, на нашу думку, не сприяло належному профілактичному впливу на особовий склад військової частини А2238.

Суд зазначив: “ОСОБА_2, визнати винним у скоєнні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 405 та ч. 3 ст. 406 КК України та призначити йому покарання:

- за ч. 3 ст. 405 КК України у вигляді 5 (п'яти) років позбавлення волі;

- за ч. 3 ст. 406 КК України у вигляді 3 (трьох) років позбавлення волі.

На підставі ст. 70 КК України шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим, остаточне покарання призначити у вигляді 5 (п'яти) років позбавлення.

На підставі ст. 75 КК України покарання вважати умовним, та звільнити ОСОБА_2 від відбування покарання з іспитовим строком на 3 (три) роки. ...

ОСОБА_3, визнати винним у скоєнні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 405 та ч. 3 ст. 406 КК України, та призначити йому покарання:

- за ч. 3 ст. 405 КК України у вигляді 5 (п'яти) років позбавлення волі;

- за ч. 3 ст. 406 КК України у вигляді 3 (трьох) років позбавлення волі.

На підставі ст. 70 КК України шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим, остаточне покарання призначити у вигляді 5 (п'яти) років позбавлення.

На підставі ст. 75 КК України покарання вважати умовним, та звільнити ОСОБА_3 від відбування покарання з іспитовим строком на 3 (три) роки [51].

Аналіз обвинувальних вироків, винесених протягом 2015-2021 рр. за вчинення злочинів за ч. 4 ст. 405 КК в редакції Закону України від 12 лютого 2015 року, свідчить про засудження 33 осіб, що становить 18,13 % від загальної кількості військовослужбовців, визнаних винними в погрозі або насильстві щодо начальника за особливо кваліфікуючих ознак (вчинені групою осіб, із застосуванням зброї, в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці) [226, с. 307-468]. Санкція за вчинення цього злочину передбачає покарання у виді “позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років”, що за класифікацією є тяжким злочином.

Незважаючи на те, що зазначена санкція передбачає за його вчинення лише один вид покарання, суди використовуючи положення ст. 69 КК, виносили більш м'які покарання, зокрема: щодо 2-х засуджених тримання в дисциплінарному батальйоні, арешт з відбуванням на гауптвахті до 6-ти правопорушників, штраф як основне покарання – до 4-х осіб. Позбавлення волі

на певний строк, як вид покарання, суди застосовували 17 раз, з них реально лише двічі на строк 5 років і 1 рік. В інших 4-х випадках призначаючи покарання 5 років позбавлення волі, суди на підставі ст. 75 КК звільняли засуджених військовослужбовців від реального покарання, призначаючи його відбування з випробуванням, встановлюючи іспитовий термін тривалістю від одного до трьох років [226, с. 259-468].

Незважаючи на таку “лояльність” суддів, які виносили обвинувальні вироки, їх аналіз свідчить, що в 20-ти із 33-х разів злочини за ч. 4 ст. 405 КК вчинялися військовослужбовцями, які перебували у стані алкогольного сп’яніння, у 13 випадках потерпілими були офіцери, 13 раз погроза або насильство вчинялися групою осіб, із застосуванням зброї 11 раз (у 10-ти випадках був використаний автомат і один раз пістолет), які використовувались як знаряддя вчинення інкримінуємих винним особам злочинів [226, с. 259-468].

Приклад. Підтвердженням недостатньо зваженого застосування засад кримінальної політики можуть свідчити непоодинокі вироки, які нами проаналізовані, зокрема: згідно із обставинами вчинених злочинів, зазначених в обвинувальному вирокі Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27 серпня 2015 року. “04 листопада 2014 року близько 17 год обвинувачені ОСОБА_1, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_2, перебуваючи у стані алкогольного сп’яніння, спільно з іншими нестановленими досудовим розслідуванням особами, знаходячись поблизу казарменого приміщення № 4, розташованого на території військової частини А1815 (смт. Гончарівське, Чернігівського району), виконуючи обов’язки військової служби, у той час, коли виконував обов’язків командира військової частини В2278 - начальник штабу військової частини польова пошта В2278 підполковник ОСОБА_9 здійснював обхід казарми з метою з’ясування придатності приміщень для проживання особового складу частини та прямував до казарми № 3, висловили йому категоричне незадоволення його діями та діями інших командирів щодо несвоєчасного, на їх думку, їх повернення з території проведення антитерористичної операції, виконання обов’язків військової служби.

Будучи невдоволеними діями начальника штабу військової частини польова пошта В2278 підполковника ОСОБА_9 солдати ОСОБА_1, ОСОБА_12, ОСОБА_4 та ОСОБА_2 у порушення вимог ст. 11, 16, 30, 49, 50, 51, 52 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, ст. 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, будучи зобов’язаними свято і непорушно дотримуватись законів України, сумлінно і чесно виконувати військовий обов’язок, не допускати негідних вчинків і стримувати від них інших військовослужбовців, виконувати службові обов’язки, подавати підлеглим приклад зразкового виконання військового обов’язку, дисциплінованості, виконання вимог законодавства, неухильно виконувати віддані йому накази, грубо порушивши зазначені вимоги та установлений порядок несення служби, діючи з прямим умислом, застосували щодо підполковника ОСОБА_9 фізичне насильство, яке виразилося у завданні ударів руками та ногами в різні ділянки тіла ОСОБА_9, при цьому кожен з них наніс потерпілому ОСОБА_9 не менше трьох ударів.

Продовжуючи злочинну діяльність ОСОБА_1, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_2, не реагуючи на дії заступника начальника “штабу військової частини польова пошта В2278

підполковника ОСОБА_10, який з метою перешкодження протиправній діяльності віддав наказ обвинуваченим припинити насильство по відношенню до підполковника ОСОБА_9, у порушення вимог ст. 11, 16, 30, 49, 50, 51, 52 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, ст. 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, грубо порушивши зазначені вимоги та встановлений порядок несення служби, діючи з прямим умислом, застосували до підполковника ОСОБА_10 фізичне насильство, яке виразилося у завданні ударів руками та ногами в різні ділянки тіла потерпілого, при цьому кожен наніс не менше трьох ударів потерпілому ОСОБА_10.

У результаті вказаних дій ОСОБА_1, ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_2 потерпілому підполковнику ОСОБА_9 були заподіяні тілесні ушкодження у виді крововиливів обох очних яблук, синців та забиття м'яких тканин обличчя, волосяної частини голови, крововиливу слизової верхньої губи, саден обличчя, що відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я, а потерпілому підполковнику ОСОБА_10 були заподіяні тілесні ушкодження у виді закритої черепно-мозкової травми зі струсом головного мозку, забійно-скальпованою раною правої брови, синцем та забиттям м'яких тканин обличчя, синця, забою м'яких тканин правої кисті, що відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я" [53].

Судовим рішенням зазначеного суду кожного із 4-х військовослужбовців за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 405 КК (в редакції Закону України від 05.04.2001 р.), засуджено до 5 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України їх звільнено від реального відбування призначеного покарання, якщо вони протягом двох років іспитового строку не вчинять нових злочинів.

На нашу думку, суд недооцінив ступінь суспільної небезпеки, яка мала місце, коли 4-и військовослужбовці, знаходячись у стані алкогольного сп'яніння разом з іншими особами, не встановленими в ході досудового слідства, групою осіб, у розташуванні військової частини проявили непокору – не виконали наказ начальника в усній формі припинити порушення військової дисципліни, грубо порушили вимоги вказаних правових норм статутів Збройних Сил України, вчинивши посягання на здоров'я і життя двох осіб керівного складу військової частини, в якій засуджені проходили військову службу.

Призначивши всім засудженим, які вчинили злочини групою осіб, однакову міру покарання, суд, при цьому, не встановив і не врахував роль організатора цих злочинів, чим не виконав вимоги п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими

злочинними об'єднаннями”, який зобов'язує “при з'ясуванні змісту ознак, за якими особа може бути визнана організатором вчинення злочину (злочинів) у простих формах співучасті, потрібно виходити з того, що дії організаційного характеру полягають в об'єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб” [162, с. 99].

Аналіз обвинувальних вироків щодо вчинення злочинів за ч. 2-4 ст. 405 КК засвідчує, на нашу думку, про безпідставне ігнорування суддями, які розглядали ці кримінальні провадження, ефективності такого виду покарання як “позбавлення волі на певний термін”. Тоді як проанкетовані нами судді на питання “наскільки ефективними, на Вашу думку, за вчинення військових злочинів за ч. 1-4 ст. 405 КК України є покарання для військовослужбовців у виді позбавлення волі на певний строк” 100 % заявили, що цей вид покарання є ефективним [226, с. 229-231].

Тому видається доречним питання про посилення кримінальної відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень під час дії на території України воєнного стану розглядати не шляхом прийняття Закону України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці” від 13 грудня 2022 року № 8271-IX в частині змін, що стосуються ст. 69, 75 Кримінального кодексу України, а переглядом кримінально-правової політики держави щодо посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців за окремі військові злочини, а більш зваженим застосуванням суддями тих видів покарань, наприклад “арешт” (ст. 60 КК), “тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців” (ст. 62 КК), які б ефективно впливали на попередження військової злочинності.

Аналіз 20-ти обвинувальних вироків [226, с. 453-468], винесених суддями протягом 2022 року за вчинення злочинів, передбачених ч. 4 ст. 405 КК України, засвідчує про зміни пріоритетів у застосуванні окремих видів

покарань, які пов'язані із ізоляцією винних осіб за вчинення зазначених військових злочинів. Так у 30 % від загальної кількості засуджених військовослужбовців застосовувався такий вид покарання як тримання в дисциплінарному батальйоні, у 20 % - арешт з відбуванням на гауптвахті. Разом з тим у 15 % продовжується винесення кримінальних покарань у виді 5 років позбавлення волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України. Але профілактичний вплив на військовослужбовців від використання ст. 75 (“Звільнення від відбування покарання з випробуванням”) КК не настільки ефективний, як застосування таких видів покарання, як арешт (ст. 60 КК), тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК) навіть на мінімальний термін.

4.2. Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину – погроза або насильство щодо начальника

Звільнення від кримінальної відповідальності – це реалізація державою в особі суду повноваження, відповідно до якого вона відмовляється за наявності підстав, передбачених КК, від державного осуду особи, яка вчинила злочин, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, передбачених законом за вчинення цього злочину [10, с. 255].

Іншим визначенням цього терміну передбачена “відмова держави, представленої компетентними органами, від застосування обмежень, застосування і покарання до особи, яка вчинила злочин, передбачений кримінальним законом, якщо така особа не становить значної суспільної небезпеки і спроможна виправитися без примусу держави у вигляді покарання (ст. 48, ч. 1 ст. 50, ст. 51 КК України)” [192, с. 574].

Ч. 4 ст. 401 КК передбачає, що “особа, яка вчинила злочин, передбачений статтями цього розділу (розділ XIX Особливої частини КК. – Н.Ф.), може бути звільнена від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 44 цього Кодексу із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом

Збройних Сил України” [104]. Зміст цієї правової норми свідчить про звільнення військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів за вчинення лише військових кримінальних правопорушень. Тому не можемо погодитись з Ю.В. Бауліним, який зазначає, що “ч. 4 ст. 401 у теперішньому вигляді не може бути застосована” [11, с. 477]. Цією нормою КК фактично повторено у кримінальному законодавстві України принцип дії положень, які були у кримінальному законодавстві до 1989 р., коли вимагалось отримати згоду відповідного командира на притягнення підлеглого йому військовослужбовця до кримінальної відповідальності за умови вчинення ним військового злочину.

Крім того, зміст ч. 4 ст. 401 КК яскраво підтверджує далекоглядні слова професора А.А.Жижилєнка, висловлені на початку ХХ століття, що “Кримінальний кодекс повинен виразно вказувати, що боротьба зі злочинністю не зводиться лише до застосування покарань і що поряд з покаранням або замість нього доречно й застосування інших заходів” [11, с. 322].

Вартою уваги є і визначення поняття “звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину” (нині – військового кримінального правопорушення), що запропоновано Д.Ю. Купар, “розуміти відмову на стадії судового провадження подальшого провадження встановлення причетності суб'єкта військового злочину до вчинення такого злочину та доведення винуватості у його вчиненні, у зв'язку з наявністю передбачених законом для цього підстав і умов (передумов) відповідно до ст. 44 КК України” [111, с. 5].

Ст. 235 (“Погроза начальників”) КК УРСР (в редакції Закону УРСР від 28 грудня 1960 року) передбачала, що “те саме діяння при пом'якшуючих обставинах, - тягне застосування правил Дисциплінарного статуту Збройних Сил” [103, с. 126].

Положення ст. 44-49, 97, 401 КК передбачають можливість звільнення військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, а також інших осіб, визначених законом, які є суб'єктами злочинів за

ст. 405 КК від кримінальної відповідальності. Зазначені норми кримінального закону містять правові підстави та регламентують порядок звільнення від кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 2 ст. 44 КК звільнення від кримінальної відповідальності у вищезазначених випадках здійснюється виключно судом у порядку, передбаченому відповідним законом, яким є КПК України, прийнятий 13 квітня 2012 року № 4651-VI [107], ст. 285-289 якого передбачають процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Зміст ч. 4 ст. 401 та ст. 44-49, 97 КК свідчить, що словосполучення “може бути”, використане у ч. 4 ст. 401 КК, характеризує відсутність імперативності не тільки щодо звільнення від кримінальної відповідальності, а й щодо вимоги про застосування заходів, передбачених Дисциплінарним статутом ЗС України” [67, с. 47]. Разом з тим, ст. 45, 46, 49 КК мають імперативний характер, а ст. 47, 48, 97 КК є видами факультативного звільнення від кримінальної відповідальності. За таких обставин словосполучення ч. 4 ст. 401 КК “може бути” вступає у протиріччя з імперативними вимогами ст. 45, 46, 49 КК щодо обов’язковості їх застосування при наявності умов, які у них зазначені. Тому окремі науковці пропонують з метою усунення зазначених наявних протиріч, в чому їх позиція нами підтримується, доповнити ч. 4 ст. 401 КК після слів “може бути” наступним словосполученням “а у разі обов’язкових підстав, передбачених цим Кодексом” і далі по тексту [84, с. 302].

У свою чергу Д.Ю. Купар пропонує ч. 4 ст. 401 КК викласти у такій редакції: “Особа, яка вчинила злочин, відповідальність за який передбачено статтями цього розділу, звільняється від кримінальної відповідальності відповідно до положень статті 44 цього Кодексу”, а також доповнити цю статтю частиною 5 і 6 наступного змісту:

“5. У разі звільнення від кримінальної відповідальності згідно зі статтею 44, а також звільнення від покарання у випадках, передбачених частиною четвертою і п’ятою статті 74 цього Кодексу, суд може звернутися до командира (начальника) військової частини, установи або організації з вимогою про

застосування до особи, яка вчинила злочин, передбачений статтями цього розділу, заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України.

6. У разі звільнення від кримінальної відповідальності або покарання особи, яка вчинила злочин, передбачений статтями цього розділу, згідно зі ст. 97, а також у випадках, передбачених частиною першою статті 105 і 106 цього Кодексу, суд може замість застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених ч. 2 ст. 105 цього Кодексу, звернутися до командира (начальника) військової частини, установи або організації з вимогою про застосування до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України” [111, с. 14].

Застосування ст. 45 (“Звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям”) КК, як підстави звільнення від кримінальної відповідальності, можливе за умови, коли “особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім ...звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покаялась, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду” [104]. У разі вчинення злочинів за ч. 1-4 ст. 405 КК жоден із суб’єктів цих злочинів не може бути звільнений від кримінальної відповідальності на підставі і умовах, зазначених ст. 45 КК, після того як з 03.07.2020 р. набули чинності зміни, які були внесені до КК на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року [160]. За попередньої редакції ст. 45 КК за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті, який раніше за класифікацією злочинів відносився до злочинів невеликої тяжкості, можливо було суб’єкта його вчинення звільнити від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього заходів, передбачених

Дисциплінарним статутом ЗС України, але таких судових рішень нами виявлено не було.

Разом з тим, зазначена підстава як вид звільнення військовослужбовців від кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів (нині військових кримінальних правопорушень) застосовувалася на підставі рішень відповідних судів України в період 2012-2021 рр.

Зокрема: в 2012-2016 рр. відповідно 2-5 разів, в 2017 р. - 10 разів, 2018р. - 1 раз, 2019 р. - 3 рази, 2020 р. - 21 раз, 2021 р. – 14 раз [86, с. 263], що відображено у статистичній звітності № 6 Державної судової адміністрації України за вказані роки.

Згідно зазначених нині у ст. 45 КК умов і підстав звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям за вчинення злочинів за ч. 1-4 ст. 405 КК неможливе.

Застосування ст. 46 (“Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим”) КК можливе до особи, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, у разі “якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду” [104].

Згідно зазначених нині у ст. 46 КК умов і підстав звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за вчинення злочинів за ч. 1-4 ст. 405 КК неможливе.

У попередній редакції ст. 46 КК таке звільнення від кримінальної відповідальності було можливе лише у разі вчинення злочину за ч. 1 ст. 405 КК. Таким **прикладом** є ухвала Старобільського районного суду Луганської області від 08.08.2014 р., згідно з якою суд ухвалив: “Звільнити ОСОБА_1, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 405 КК України, від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Кримінальне провадження відносно ОСОБА_1, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 405 КК України, закрити” [218].

Протягом 2013-2015 рр. примирення винного з потерпілим як підстава звільнення військовослужбовців від кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів застосовувалось 3-5 разів, у 2016 р. - 11 разів, у 2017 р. - 5

разів, у 2018 р. - 6 разів, у 2019 р. не застосовувалось, у 2020 р. - 5 разів, у 2021 р. – 6 разів [86, с. 263], що відображено у статистичній звітності № 6 Державної судової адміністрації України за вказані роки.

Ч. 1 ст. 47 КК передбачено, що “особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку” [104]. Згідно зазначених у ст. 47 КК умов і підстав звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з передачею особи на поруки можливе у разі вчинення злочину за ч. 1 ст. 405 КК.

У попередній редакції ст. 47 КК таке звільнення від кримінальної відповідальності було можливе також лише у разі вчинення злочину за ч. 1 ст. 405 КК. Здійсненим аналізом судових рішень, винесених протягом 2011-2021 рр. за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 405 КК, нами не виявлено жодного такого рішення суду щодо звільнення правопорушників від кримінальної відповідальності у зв’язку з передачею на поруки.

У 2012-2021 рр. вказана підстава звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців у зв’язку з передачею на поруки за вчинення військових злочинів застосовувалась наступним чином: протягом 2012 р. - 11 разів, 2013 р. - 6 разів, 2014 р. - 1 раз, 2015 р. - 16 разів, 2016 р. - 17 разів, 2017 р. - 9 разів, 2018 р. - 6 разів, 2019-2020 рр. по 2 рази, протягом 2021 р. – 5 разів [86, с. 263].

Ст. 48 КК передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв’язку із зміною обстановки. Умовами для такого звільнення особи (суб’єкта військових кримінальних правопорушень) від кримінальної відповідальності, є: 1) вчинення кримінального проступку або нетяжкого злочину вперше; 2) цей військовий злочин відноситься до нетяжких

злочинів (ч. 1 ст. 405 КК), 3) суд визнає, що на час розгляду кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною [104].

Як зазначав Х.М. Ахметшін, “пом’якшуючими обставинами, при наявності яких військові правопорушення перестають бути злочинними і утворюють дисциплінарний проступок, можуть відноситися до характеру, умов і обстановки вчинення цього правопорушення, дії по ліквідації його шкідливих наслідків, до особи правопорушника, його поведінки по службі як до, так і після вчинення правопорушення, і т. п. Вони не зводяться тільки до обставин, що характеризують саме правопорушення і обумовлюють його малозначність.

Підставою для застосування тієї або іншої норми військово-кримінального закону про відповідальність за Дисциплінарним статутом ... можуть бути визнані і інші пом’якшуючі обставини, які відносяться до правопорушення і особи, що його вчинила (наприклад, вчинення діяння під впливом начальника або старшого за військовим званням, короточасне перебування винного на військовій службі і в зв’язку з цим недостатнє знання вимог військового правопорядку, бездоганна служба до вчинення правопорушення, щиро покаялась і старанно відноситься до служби після вчинення правопорушення і т. п.)” [5, с. 21].

Згідно статистичних даних через зміну обстановки за вчинення військових злочинів невеликої або середньої тяжкості (в редакції, що діяла до 03.07.2020 р.), а потім за вчинення кримінальних проступків або нетяжких злочинів судами України протягом 2012-2020 рр. на підставі ст. 48 КК було звільнено від кримінальної відповідальності наступну кількість військовослужбовців: за 2012 р. - 8 осіб, за 2013 р. - 3 особи, за 2014 р. - 9 осіб, за 2015 р. - 29 осіб, за 2016 р. - 126 осіб, за 2017 р. - 41 особу, за 2018 р. - 54 особи, за 2019 р. - 20 осіб, за 2020 р. - 8 осіб, за 2021 р. - 3 особи [86, с. 263].

Ч. 1 ст. 49 (“звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку із закінченням строків давності») КК передбачає звільнення особи від

кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

1) два роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі. Із числа військових злочинів за ст. 405 КК жоден із них не підпадає під зазначену умову;

2) три роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у виді обмеження волі, чи у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років. Вказана умова буде застосована щодо осіб, які вчинили військові злочини за ч. 1 ст. 405 КК;

3) п'ять років – у разі вчинення нетяжкого злочину, крім випадку, передбаченого у пункті 2 ч. 1 ст. 49 КК. Зазначена умова не відноситься до військових злочинів, передбачених ч. 2-4 ст. 405 КК, оскільки злочини, передбачені цими частинами ст. 405, за класифікацією кримінальних правопорушень є тяжкими злочинами;

4) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину. Вказана умова передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності і буде застосована щодо злочинів за ч. 2-4 ст. 405 КК [104].

У процесі ознайомлення із даними статистичної звітності (форма № 6 Державної судової адміністрації України) випадків застосування судами ст. 49 КК до осіб, які вчинили військові злочини за ч. 1-4 ст. 405 КК не виявлено.

Ст. 97 КК передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру окремої категорії військовослужбовців – курсантів вищих військових навчальних закладів, а також закладів вищої освіти, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки до досягнення ними 18-ти років. Умовами для такого звільнення особи (суб'єкта військових кримінальних правопорушень) від кримінальної відповідальності, є: 1) вчинення

кримінального правопорушення вперше; 2) відноситься до кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. За вказаних умов застосування ст. 97 КК до неповнолітніх осіб, що вчинили дії у виді погрози або насильства щодо начальника за ст. 405 КК неможливе.

Як зазначає О.О. Дудоров, “для звільнення від кримінальної відповідальності, з одного боку, та звільнення від покарання та його відбування – з іншого, спільним є фактичне незастосування щодо особи, винної у вчиненні злочину, втрат і обмежень особистого, майнового та іншого характеру, передбачених кримінальним законом як покарання. Водночас вказані правові інститути відрізняються один від одного, зокрема, за підставами, умовами та кримінально-процесуальними особливостями” [66, с. 130-131]. Тому констатуємо, що звільнення від кримінальної відповідальності – це форма реалізації кримінально-правових приписів за межами інституту кримінальної відповідальності.

4.3. Звільнення від покарання та його відбування за вчинення військового злочину – погроза або насильство щодо начальника

Питання, що обумовлене назвою цього підрозділу, регламентоване змістом ст. 74-87 КК України, серед яких безпосередньо виділимо окремі із них, що найбільш часто застосовуються судами України при розгляді кримінальних проваджень за ознаками військових злочинів, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК, згідно тієї статистики, яка нам була доступна. Це, в першу чергу, ст. 74 (“Звільнення від покарання та його відбування”), 75 (“Звільнення від відбування покарання з випробуванням”), 76 (“Обов’язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням”), 77 (“Застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням”), 78 (“Правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням”), 86 (“Амністія”) та інші акти законодавства.

Як зазначає Є.О. Письменський, звільнення від покарання та його відбування – це “передбачені законом про кримінальну відповідальність випадки не застосування судом покарання до особи, винної у вчиненні злочину чи припинення подальшого його відбування, або застосування до неї більш м’якого покарання. Таке звільнення зумовлюється однією з таких причин: 1) коли досягнута або може бути досягнута мета покарання (передусім одна з її складових – виправлення засудженого) без невідкладного, реального чи повного відбування покарання; 2) коли досягнення цієї мети неможливе, і звільнення відбувається не лише у зв’язку з виправданою економією заходів кримінально-правової репресії, а й через об’єктивну неспроможність досягнення мети покарання” [149, с. 268]. Щодо другої складової визначення зазначеного терміну, то маємо певну незгоду з Є.О. Письменським у частині того, що “через об’єктивну неспроможність досягнення мети покарання” значна частина вироків, винесених судами України за вчинення злочинів, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК, була зумовлена вказаною причиною.

Вважаємо, що тут причиною при винесенні обвинувальних вироків із застосуванням ст. 75 КК є недостатнє врахування того факту, що з 18 березня 2014 р. в державі діє особливий період, а з 24 лютого 2022 р. повномасштабна агресивна війна російської федерації проти України, що обтяжує кримінальну відповідальність за вчинення військових кримінальних правопорушень і повинно в обов’язковому порядку в силу п. 11 ч. 1 ст. 67 КК враховуватися як суддями, так і стороною обвинувачення (прокурорами).

У підтвердження вищевказаного зазначаємо, що за період з 2014 по 2021 рр. із 170 засуджених за ч. 1-4 ст. 405 КК до 109 осіб (за ч. 1 - до 8 військовослужбовців, за ч. 2 - до 13 осіб, за ч. 3 - до 70 осіб, за ч. 4 - до 18 осіб) судами було винесено покарання у виді позбавлення волі, як правило терміном на 5 років, які на підставі ст. 75 КК були звільнені від відбування покарання з випробуванням, що становить 64,12 %. А за період з 2011 по 2021 рр. цей показник від загальної кількості 182 осіб становить 66,48 % (121 особа)

засуджених військовослужбовців, звільнених судами від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК.

Прикладом, що підтверджує нашу тезу, можуть бути обставини вчиненого злочину за ч. 3 ст. 405 КК і зміст судового рішення, викладеного в обвинувальному вирокі Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27 серпня 2015 року, який викладений на сторінках 131-132 монографії.

На підставі зазначених вище обставин вчиненого злочину суд засудив кожного із них за ч. 3 ст. 405 КК (в редакції Закону України від 05.04.2001 р. № 2341-III на момент вчинення – Н.Ф.) “визнати винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 405 КК України і призначити йому (кожному із них – Н.Ф.) покарання за цей злочин у виді позбавлення волі строком на п’ять років.

На підставі ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_1 (ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 – Н.Ф.) від відбування призначеного покарання, якщо він протягом двох років іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов’язки, передбачені ст. 76 КК України: повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції” [53].

Ухвалюючи вирок, суд не врахував належним чином, на нашу думку, вимоги п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 “Про практику призначення судами кримінального покарання”, які передбачають, що “визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди повинні виходити з класифікації злочинів, а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного із співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, ... тощо)” [177, с. 58-59] та п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 “Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об’єднаннями”, які зобов’язують “при з’ясуванні змісту ознак, за якими особа може бути визнана організатором вчинення злочину (злочинів) у простих формах співучасті, потрібно виходити з того, що дії організаційного характеру полягають в об’єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб” [178, с. 99], оскільки інформація щодо цього у тексті вироку відсутня, як і щодо того, що ці злочини вчинені під час дії в державі особливого періоду.

Оскільки дії ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 були вчинені 04 листопада 2014 року повторно, а ст. 405 КК як у попередній редакції, так і нині не містить у диспозиціях ч. 3 і 4 ст. 405 кваліфікуючої ознаки вчинення погрози або насильства повторно, то за правилами положень Загальної частини КК дії вказаних осіб щодо насильства по відношенню до ОСОБА_10 належало кваліфікувати, на нашу думку, окремо від першого епізоду наступним чином: ч. 1 ст. 32, ч. 3 ст. 405 КК України в редакції Закону України від 05 квітня 2001 року. У всякому разі суд у вирокі не дав оцінки зазначеному факту.

Маємо схожі зауваження з приводу недостатнього врахування принципів обґрунтованості і обов'язковості його мотивування у вирокі, індивідуалізації і справедливості покарання і щодо обвинувальних вироків Чернігівського районного суду Чернігівської області від 02 вересня 2015 року [54], Київського районного суду м. Харкова від 28 березня 2016 року [40] та інші, всього 109 вироків [226, с. 259-468], по яких, винесені покарання про звільнення від відбування покарання з випробуванням у виді позбавлення волі на певний строк, у переважній більшості на 5 років. Більш ефективними могли б бути по цих вироках, на нашу думку, покарання для засуджених військовослужбовців з відбуванням їх в дисциплінарному батальйоні в межах від шести місяців до двох років, арешт на строк від одного до шести місяців з відбуванням його на гауптвахті.

По інших 61-у військовослужбовцю, засуджених за ч. 1-4 ст. 405 КК у період з 2011 по 2021 рр., види покарань застосовані наступним чином: штраф як основний вид покарання призначено 10 засудженим військовослужбовцям (5,49 % від загальної кількості), службові обмеження для військовослужбовців - до 7 засуджених (3,85 %), арешт з відбуванням на гауптвахті застосований до 28-ми військовослужбовців (15,38 %), тримання в дисциплінарному батальйоні - до 5-ти засуджених (2,75 %) і позбавлення волі на певний строк (реально) передбачено щодо 10-ти військовослужбовців (5,49 %) строком від 1 до 6 років (4 особи засуджені до 1 р., 3-и особи до 2 р., 2 особи до 5 р., 1 особа - до 6 р.) [226, с. 237-243].

Згідно з ч. 4 ст. 76 (“Обов’язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням”) КК, ч. 1 ст. 163 (“Органи, що здійснюють нагляд за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням”) Кримінально-виконавчого кодексу України нагляд за поведінкою військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням, покладається на командирів військових частин.

З метою визначення порядку здійснення командирами (начальниками) військових частин (установ) контролю за поведінкою військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням, наказом Міністерства оборони України від 17 вересня 2020 року № 337, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 жовтня 2020 року за № 967/35250, затверджений Порядок здійснення командирами (начальниками) військових частин (установ) контролю за поведінкою військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням [166].

Зокрема, цей Порядок встановлює механізм здійснення контролю командирами (начальниками) військових частин (органів військового управління, військових навчальних закладів, установ, організацій) за поведінкою військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

У день поставлення на облік військовослужбовця, звільненого від відбування покарання з випробуванням, посадові особи військової частини, відповідальні за здійснення контролю за поведінкою такого військовослужбовця, складають індивідуальний план роботи із військовослужбовцем, звільненим від відбування покарання з випробуванням.

В індивідуальному плані роботи із військовослужбовцем, звільненим від відбування покарання з випробуванням, передбачається здійснення контрольних, соціально-виховних заходів, надання за потреби консультативної та психологічної допомоги тощо, графік здійснення таких заходів, відповідальні за їх проведення.

Індивідуальний план роботи із військовослужбовцем, звільненим від відбування покарання з випробуванням, затверджується командиром (начальником) військової частини (установи) та доводиться під підпис військовослужбовцю, стосовно якого передбачається здійснення таких заходів.

Ще одним видом звільнення від покарання та його відбування, передбаченого ст. 86 КК, є амністія. Згідно ч 2 цієї статті “законом про амністію, визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили, можуть бути повністю або частково звільнені від відбування покарання” [104].

Як правило, акт амністії видається з приводу знаменних дат і розглядається в нерозривному зв’язку з правовою і політичною ситуацією, виступаючи як прояв гуманізму держави. Умови та інші обставини, з урахуванням яких застосовується амністія, в кожному конкретному випадку визначається самим актом амністії.

Можливість застосування амністії пов’язана, зокрема, з такими умовами, як: а) певні умови, що характеризують винну особу; б) ступінь тяжкості злочину; в) вид і міру призначеного судом покарання; г) форма вини; д) кваліфікація діяння за певною статтею (статтями) КК; е) розмір відбутої частини покарання; є) вчинення злочину вперше чи повторно [128, с. 9].

Амністія, як підстава звільнення від покарання та його відбування за насильство щодо начальника, була застосована один раз на підставі обвинувального вироку Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 03 липня 2018 року.

Приклад. “ОСОБА_1 визнати винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 405 Кримінального кодексу України, та призначити йому покарання у вигляді 5 (п’яти) років позбавлення волі.

На підставі ст. 86 КК України та статті 2 Закону України “Про амністію у 2016 році” від 22 грудня 2016 року № 1810-VIII звільнити ОСОБА_1 від відбування призначеного йому покарання” [29].

Підставами, які суд взяв до уваги при прийнятті зазначеного судового рішення, наступні: “Вирішуючи клопотання обвинуваченого, про звільнення його від кримінальної відповідальності на підставі ст. 86 КК України, статті 2 Закону України ‘Про амністію у 2016 році’, суд з урахуванням думки прокурора не заперечуючого на задоволенні

клопотання, приходять до висновку, що воно підлягає задоволенню, оскільки судом встановлено, що обвинувачений злочин вчинив уперше, захищав незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, брав безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебував безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, отримав статус учасника бойових дій, що підтверджується копією посвідчення серії УБД № 201351 від 03 листопада 2016 року і надав особисту згоду на застосування до нього Закону України “Про амністію у 2016 році” і він не є особою зазначеною у ч. 4 ст. 86 КК України, ст. 4 Закону України “Про застосування амністії в Україні” і не підпадає до списку осіб зазначених у ст. 9 Закону України “Про амністію у 2016 році” [29].

До відома: згідно статистичної звітності № 6 Державної судової адміністрації України за вчинення військових злочинів відповідно до Закону України від 22.12.2016 р. № 1810-VIII на підставі амністії були звільнені від покарання та його відбування відповідно: у 2017 р. - 13 осіб, у 2018 р. – 3 особи, у 2019 р. – 3 особи, у 2020 р. – 2 особи [86, с. 264].

Висновки до розділу 4

1. Аналіз судової практики (2014-2021 р.) за вчинення злочинів за ч. 1-4 ст. 405 КК України свідчить, що в переважній більшості суди виносили, на нашу думку, покарання щодо 170 засуджених військовослужбовців, які були не співмірними із суспільною небезпекою погроз і насильства проти командирів / начальників і не враховували відповідним чином, що вказані злочини вчинялись під час дії на території держави особливого періоду, що є обставиною, яка обтяжує покарання, коли проти України нині здійснюється широкомасштабна агресивна війна зі сторони Російської Федерації [223, с. 88-89].

Тому вважаємо, що кримінальна політика судів при розгляді військових кримінальних правопорушень (злочинів за ст. 405 КК) підлягає корегуванню в сторону суворості відбування винесених покарань, більшої їх ефективності (обвинувальних вироків) на запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців.

2. Практика застосування судами України вимог ст. 45-49 КК України свідчить, що зазначені підстави звільнення від кримінальної відповідальності

військовослужбовців за вчинення злочинів, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК, не застосовувались, оскільки посягають на базовий принцип військової структури - єдиноначальність, який є, поряд з іншими, основою для військової дисципліни.

3. Аналіз судової практики свідчить про необхідність підвищення мінімальної межі покарання у виді позбавлення волі на певний строк за ч. 4 ст. 405 КК України з 5-ти до 6-ти років за вчинення погрози або насильства щодо начальника, вчинені групою осіб, або повторно, або із застосуванням зброї чи боєприпасів, або спричинили тяжкі наслідки, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці.

4. На підставі проведеного аналізу варто зазначити, що нині доцільно:

- сформулювати поняття, суть і зміст військово-кримінальної політики щодо військовослужбовців, які вчинили військові злочини і, зокрема, за ст. 405 КК України;

- визначити принципи, завдання і основні напрямки реалізації військово-кримінальної політики;

- поглибити наукові дослідження індивідуалізації і диференціації кримінальної відповідальності військовослужбовців;

- реанімувати систему і структуру органів військової юстиції як інститутів військово-кримінальної політики в Україні [224, с. 446-447].

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО НАЧАЛЬНИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ / ПРОТИДІЯ ЗАЗНАЧЕНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННЮ

5.1. Кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо військового начальника

Виходячи з принципу “краще запобігати злочинам, аніж карати” (Ч. Беккарія), кримінологія вирішує, зокрема, питання: що є причиною злочину, усуваючи яку можна запобігти його вчиненню.

Кримінологія – наука про злочинність, особистість злочинця і заходи запобігання злочинності [99, с. 410].

Іншими словами кримінологія може бути визначена як соціально-правова наука про закономірності та тенденції злочинності, причини та умови злочинності, особу злочинця, як певного соціального типу, механізми вчинення кримінальних правопорушень, та розробку системи заходів запобігання та протидії злочинності.

Як зазначають О.М. Костенко, Ю.В. Нікітін, основні завдання кримінології полягають в наступному:

“1) отримання достовірних знань про стан, рівень, динаміку, структуру й географію злочинності;

2) систематичне виявлення й аналіз явищ, процесів, факторів, ситуацій, обставин детермінуючих злочинність;

3) з'ясування та вивчення протиріч і конфліктів, які призводять до виникнення й реалізації злочинних намірів, а також формування особистості злочинця;

4) вивчення особи потерпілого від злочину, взаємозв'язків між жертвою та злочинцем;

5) розробка наукових рекомендацій з усунення або нейтралізації явищ, котрі сприяють антисуспільній злочинній поведінці;

6) наукова розробка заходів з виявлення осіб, схильних до скоєння злочинів, їх вивчення та здійснення ефективного профілактичного впливу на них” [99, с. 13-14].

Є.Б. Пузиревський акцентує увагу на тому, що “злочинність військовослужбовців – це об’єктивне, соціальне, історично мінливе, негативне явище у вигляді сукупності всіх злочинів, вчинених особами із числа Збройних Сил, інших військ і військових формувань, а також громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів і персоналом військових частин, з’єднань, установ у зв’язку з виконанням ними службових обов’язків або в розташуванні цих частин, з’єднань і установ, за певний час і в певному просторі” [184, с. 16].

Схоже визначення, але поняття терміну “військова злочинність”, дають В.В. Сокурєнко і В.В. Черней, які визначають її (військову злочинність – М.К.) як сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, учинених особами зі Збройних Сил, інших військ і військових формувань, у тому числі громадянами, які перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, а також персоналом військових частин, з’єднань та установ через виконання ними службових обов’язків чи у розташуванні цих частин, їх з’єднань і установ у певний період часу [76, с. 254].

Під злочинністю в Збройних Силах України Н.А. Дмитренко і О.О. Шкута пропонують розуміти “невід’ємну та зумовлену внутрішньою й зовнішньою детермінацією сукупність учинених особами з особового складу Збройних Сил України, а також громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, чи персоналом військових частин, з’єднань та установ у зв’язку з виконанням ними службових обов’язків або в розташуванні цих частин, з’єднань і установ кримінальних правопорушень” [65, с. 42].

Д.В. Казначеева розглядає військову злочинність, як “сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, учинених особами із Збройних Сил України, інших військ і військових формувань, а також громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, і персоналом військових частин, з’єднань та установ у зв’язку з виконанням ними службових обов’язків або в розташуванні цих частин, з’єднань та установ, за певний період часу і в певному просторі” [77, с. 536].

Кримінологічна характеристика військової злочинності, як і злочинності в цілому, характеризується (визначається) наступними елементами:

1) Кількісно-якісними показниками, які нині, починаючи з 2014 р. і дотепер, є надзвичайно високими.

2) Рівнем військової злочинності, який встановлюється із розрахунку на одну тисячу (10 або 100 тис.) осіб, який згідно проведеного Д.В. Казначеевою дослідження становив відповідно “у 2013 р. – 1,01, у 2014 р. – 9,1, у 2015 р. – 14,5, у 2016 р. – 8,5, у 2017 р. – 10,8” [77, с. 538].

3) Динамікою військової злочинності, яка передбачає:

- поточний аналіз – співставлення даних про злочинність за рік з даними за попередні роки;

- систематичний аналіз, при якому злочинність аналізується послідовно по роках, при цьому виділяються певні періоди (п’ятиріччя, десятиріччя), або відповідно певним етапам розвитку суспільства, що відбуваються в державі (соціальні, економічні або політичні перетворення), що мають відповідати певним етапам розвитку суспільства, що відбуваються в державі, значний політичний резонанс);

- аналіз сезонних коливань злочинності (осінньо-зимовий період, літній тощо) [60, с. 82].

4) Структурою злочинності, що є співвідношенням груп чи окремих видів кримінальних правопорушень до їх загального числа. Вона (структура злочинності – М.К.) дає можливість визначити якою є злочинність в

конкретних умовах, як види чи групи кримінальних правопорушень співвідносяться між собою, хто із правопорушників представляє найбільшу небезпеку для суспільства, а в частині, що стосується військової злочинності – для військового правопорядку.

Як зазначає Д.В. Казначєєва, “ще однією характеристикою структури військової злочинності є те, що її побудовано за критерієм виду військового формування, ... що злочинність у бойових частинах суттєво відрізняється від злочинності у внутрішніх округах ...” [77, с. 541].

5) Крім кількісно-якісних показників злочинності, її рівня, динаміки, структури, в кримінології виділяють “географію злочинності”, яка визначається такими показниками, як питома вага злочинності регіону в загальній кількості кримінальних правопорушень, вчинених у цілому в державі та за регіональними коефіцієнтами злочинності.

Географія військової злочинності може бути визначена інформацією про кількість кримінальних правопорушень, зареєстрованих правоохоронними органами (Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України, відповідними органами військового управління, прокуратури, Державного бюро розслідувань) залежно від військового формування та місця дислокації.

Згідно дослідження Д.В. Казначєєвої найчастіше військові кримінальні правопорушення у попередні роки (2014-2018 рр. – М.К.) вчинялися в Донецькій, Луганській, Одеській, Київській, Харківській областях. На її думку злочинність воєнного часу має низку особливостей. Війна та бойові дії радикально впливають на всі соціальні процеси, у тому числі криміногенні [77, с. 541-542], з якою ми згодні.

Одним із небезпечних військових кримінальних правопорушень проти встановленого порядку проходження військової служби є погроза або насильство щодо начальника за ст. 405 КК України.

Гене́за зазначеної правової норми за ст. 405 КК, її суспільна небезпечність для військового правопорядку, обумовленість, юридичний аналіз цього складу злочину, спеціальні питання кримінальної відповідальності за погрозу або

насильство щодо начальника, заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили військовий злочин – погроза або насильство щодо начальника розкриті Н.П. Ферьевою в розділах 1-4 цього наукового дослідження.

Кількісно-якісні показники здійснення досудового розслідування щодо вчиненого військового злочину (військового кримінального правопорушення) за ст. 405 КК України за даними звітності - Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (форма № 1), оприлюдненої на сайті Офісу Генерального прокурора України за 2013-2023 рр., характеризуються наступними цифрами.

Рік	Облікова-но ВКП (всього)	Обліковано ВКП за ст. 405 КК	Співвідношення в %	Вручено повідомлення про підозру (всього осіб)	Вручено повідомлення про підозру за ст. 405 КК	Співвідношення в %	Направлено в суд з обвинувальним актом у вчиненні ВКП (всього осіб)	Направлено в суд у вчиненні ВКП за ст. 405 КК	Співвідношення в %	Перейшло на наступний рік: <u>всього</u> і за ст.405 КК	Засуджено осіб за ст. 405 КК згідно форми №6 ДСА України
2013	369	4	1,08	232	2	0,86	222	2	0,9	<u>137</u> 2	2
2014	4153	55	1,32	2240	40	1,79	851	33	3,88	<u>2019</u> 21	10
2015	6213	84	1,35	4756	62	1,3	2338	60	2,57	<u>1500</u> 23	58
2016	3650	40	1,1	2596	28	1,08	2007	27	1,35	<u>1070</u> 13	30
2017	4577	29	0,63	2981	16	0,54	2596	16	0,62	<u>1628</u> 13	17
2018	3694	18	0,49	1742	6	0,34	1538	6	0,39	<u>1990</u> 12	13
2019	3616	20	0,55	1660	10	0,6	1544	9	0,58	<u>1968</u> 11	10
2020	4055	22	0,54	1314	9	0,68	1165	7	0,6	<u>2771</u> 15	9
2021	3037	17	0,56	1172	9	0,77	1119	8	0,71	<u>1892</u> 9	11
2022	13766	211	1,53	2616	102	3,9	2185	90	4,12	<u>11405</u> 121	31
2023	28666	177	0,62	3207	41	1,28	2719	35	1,29	<u>25626</u> 141	30

З початком російсько-української війни у 2014 р. кількість вчинених військових злочинів за ст. 405 КК, які були обліковані, порівняно з 2013 р. збільшилась в 13,75 разів, що спостерігалось і в 2015 р. У подальшому до початку 24.02.2022 р. широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України кількість зареєстрованих насильств щодо начальників / командирів зі сторони окремих підлеглих військовослужбовців, незадоволених правомірною діяльністю, як правило, безпосередніх командирів, у зв'язку з добросовісним виконанням ними обов'язків з військової служби поступово зменшувалась, за виключенням 2016-2017 рр. Протягом 2022 р. кількість облікованих під час дії воєнного стану злочинів за ч. 3-4 ст. 405 КК, порівнюючи з попереднім 2021 р., зросла в 12,41 разів. Зазначену хвилеподібну динаміку вчинених і облікованих злочинів за ст. 405 КК України протягом 2014-2023 рр. можна пояснити, перш за все, особистою недисциплінованістю правопорушників, суттєвим збільшенням призваних на військову службу громадян у зв'язку з початком війни в 2014 р. і широкомасштабним її веденням з 24.02.2022 р.

За період дії чинного КК з 01.09.2001 р. за вчинення злочинів, передбачених ч. 1-4 зазначеної статті, судами України засуджено 315 військовослужбовців, із них протягом 2011-2023 рр. – 252 військовослужбовців (протягом 2014-2023 рр. – 242 військовослужбовців). По роках кількісно-якісні показники посягань на особу командира / начальника підлеглими їм військовослужбовцями, які були засуджені, характеризуються такими даними :

Рік	Ч. 1	Ч. 2	Ч. 3	Ч.4	Разом засуджено: за ст.405 / всього 1-цифра: згідно вироків; 2-3 цифри:згідно стат. звітності ф.6 ДСАУ	Співвідношення засуджених за ст.405 до загальної кількості за військові злочини – ВКП (%)
2001		1			/ 1 /	
2002		4			/ 4 /	
2003		7	1		/ 8 /	
2004		15	4		/ 19 /	
2005		7			/ 7 /	
2006		2	7		/ 9 /	
2007		8	2		/ 10 /	

2008		1			/ 1 /	
2009		2			/ 2 /	
2010		3			/ 3 /	
2011		1			/ 1 /	
2012		7			/ 7 /	
2013		2			/ 2 /	
2014	3	3	4		14 / 10 / 441	3,17
2015	6	17	23	12	61 / 58 / 2543	2,4
2016		1	25	4	29 / 30 / 2614	1,11
2017	1		11	5	18 / 17 / 2774	0,65
2018			10	3	14 / 13 / 2665	0,53
2019			7	3	12 / 10 / 2560	0,47
2020		1	8		11 / 9 / 1782	0,62
2021		1	8	2	11 / 11 / 1751	0,63
2022			3	28	31 / 31 / 1490	2,08
2023				39	39 / 30 / 2585	1,16
2001-2023	10	83	113	96		

Проведений аналіз кількісно-якісних показників засуджених військовослужбовців за вчинення військових злочинів, передбачених ст. 405 КК, свідчить про їх хвилеподібну динаміку.

Протягом 2001-2004 рр. відмічался збільшення кожного року по відношенню до попереднього, потім зменшення у 2005 р. і знову збільшення протягом 2006-2007 рр. засуджених за вчинення військового злочину за ст. 405 КК. У подальшому протягом 2008-2013 рр. відмічався невеликий рівень вчинення злочину, який досліджується, що можна пояснити загальним зменшенням чисельності Збройних Сил України. Починаючи з 2014 р., з моменту початку війни Російської Федерації проти України, рівень засудження військовослужбовців за вчинення погрози або насильства щодо начальника / командира був стабільно високим і досяг свого апогею після початку широкомасштабної агресії, тобто з 24 лютого 2022 р. На нашу думку, це пояснюється збільшенням особового складу сектору безпеки і оборони за рахунок мобілізованих громадян із цивільного життя, частина яких не була звична до вимог статутів ЗС України по неухильному виконанню їх вимог щодо

дотримання військової дисципліни і недостатнім впливом на їх виховний процес в силу різних причин. Потерпілими від вчинення злочинів за ст. 405 КК були ті начальники і командири, які добросовісно виконували свій службовий обов'язок.

Одночасно військові правоохоронні органи і суди не були готові до ефективної діяльності по виконанню своїх обов'язків щодо швидкого проведення досудового розслідування і здійснення правосуддя у межах термінів, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, у той період, коли військова злочинність збільшувалась в рази. Ця теза особливо підтверджується показниками їх діяльності на прикладі 2014 і 2022 років.

Так, протягом 2014 року було обліковано 55 злочинів, вчинених військовослужбовцями, за ст. 405 КК, із яких лише щодо 33-х слідчими військової прокуратури, яка була відновлена в 2014 році після ліквідації в 2012 р., були складені обвинувальні акти і направлені для розгляду по суті у відповідні суди 1-ї інстанції. Із зазначеної кількості військовослужбовців протягом 2014 року лише відносно 14-ти із них були розглянуті кримінальні провадження і винесені обвинувальні вироки. Схожа ситуація мала місце і в 2022 році, протягом якого було обліковано 211 злочинів за ст. 405 КК, вчинених військовослужбовцями. Лише щодо 90 осіб слідчими Державного бюро розслідувань були складені обвинувальні акти і скеровані до відповідних судів. Із зазначеної кількості правопорушників тільки щодо 31-го правопорушника були розглянуті кримінальні провадження і винесені обвинувальні вироки. Вказані факти не ефективної діяльності відповідних підрозділів правоохоронних органів і судів першої інстанції протягом 2014 і 2022 років, як і в цілому в 2014-2023 рр. не сприяли цілеспрямованому запобіганню і протидії як військовому злочину – погроза або насильство щодо начальника, так і іншим військовим кримінальним правопорушенням, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України.

Наприклад, щодо злочину за ч. 3 ст. 405 КК, вчиненого 19.06.2019 р., обвинувальний вирок Старожинецьким районним судом Чернівецької області

щодо ОСОБА_1 був винесений 24.04.2020 р. (справа № 723/4133/19, провадження № 1- кп/723/3 40/20);

щодо злочину за ч. 3 ст. 405 КК, вчиненого 29.07.2019 р., обвинувальний вирок Самбірським міськрайонним судом Львівської області щодо ОСОБА_1 винесений 01.10.2020 р. (справа № 452/2636/20, провадження № 1-кп/452/424/2020);

щодо злочину за ч. 3 ст. 405 КК, вчиненого 26.06.2019 р., обвинувальний вирок Покровськ-Красноармійським міськрайонним судом Донецької області щодо ОСОБА_1 винесений 08.10.2020 р. (справа №237/4213/19, провадження 1-кп/235/456/20);

щодо злочину за ч. 3 ст. 405 КК, вчиненого 17.08.2020 р., обвинувальний вирок Берегівським районним судом Закарпатської області щодо ОСОБА_1 винесений 07.05.2021 р. (справа № 297/255/21, номер судового провадження 1-кп/297/130/21);

щодо злочину за ч. 4 ст. 405 КК, вчиненого 17.08.2020 р., обвинувальний вирок Чернігівським районним судом Чернігівської області щодо ОСОБА_1, ОСОБА_2 винесений 04.06.2021 р. (провадження № 1 - кп/748/ 37/21, єдиний унікальний № 748/638/20);

щодо злочину за ч. 3 ст. 405 КК, вчиненого 15.02.2020 р., обвинувальний вирок Болградським районним судом Одеської області щодо ОСОБА_1 винесений 01.07.2021 р. (провадження № 1 - кп/748/37/21, єдиний унікальний № 748/638/20);

щодо злочину за ч. 3 ст. 405 КК, вчиненого 20.01.2021 р., обвинувальний вирок Костянтинівським міськрайонним судом Донецької області щодо ОСОБА_1 винесений 12.07.2021 р. (справа № 233/1248/21) та інші кримінальні провадження та судові рішення [226, с. 433, 439, 440, 445, 446, 449, 450].

Структура злочину – погроза або насильство щодо начальника по відношенню до загальної кількості вчинених військових кримінальних правопорушень дозволяє визначити питому вагу злочину за ст. 405 КК у структурі військової злочинності. Крім того, дає можливість більш змістовно

ознайомитися з їх кримінологічними, кримінально-правовими й соціально-демографічними особливостями.

Беручи до уваги показники рівня військової злочинності й злочину за ст. 405 КК, можемо говорити, що питома вага цього військового злочину в період 2013-2023 рр. була найбільшою по відношенню до інших військових кримінальних правопорушень у 2015 р. – 1,35 % і в 2022 р. – 1,53 %. В інші роки зазначеного періоду вона була меншою. Порівнюючи з довоєнним 2013 роком питома вага в процентному відношенні змінилась несуттєво (в межах 0,49 % у 2018 р. до 1,32 % в 2014 р.).

Але якщо порівнювати співвідношення облікованих злочинів за ст. 405 КК і кількості засуджених військовослужбовців за його вчинення у 2013 і 2022 роках, то кількість облікованих злочинів у 2022 році була більшою в 52,75 разів, а засуджених – у 15,5 разів більше.

Вищенаведені підрахунки засвідчують, що із 211 облікованих у 2022 р. злочинів за ст. 405 КК, лише щодо 90 із них кримінальні провадження були направлені у суди для розгляду. Тільки 31-е кримінальне провадження було розглянуто і правопорушники понесли кримінальне покарання, що може бути додатковим свідченням неефективної роботи слідчих ДБР і судів в питаннях невідворотності покарання за вчинені військові кримінальні правопорушення – погрозу або насильство щодо начальника / командира.

Більш категорично про роботу слідчих ДБР у зазначений період висловились фахівці Центру оборонних стратегій, які зазначили в аналітичній доповіді “Проблемні питання відповідальності військовослужбовців” наступне: “Слідчих ДБР до цих підрозділів набрали з тих, хто не вивчав військове законодавство, методику розслідування військових злочинів, не має досвіду роботи у військах. Згідно закону більше 50 % кадрів – це ті, що взагалі не працювали раніше в правоохоронних органах. На практиці вони часто є безпомічними на місці вчинення злочину, не навчені елементарному, не знають спеціального військового законодавства, правил і звичаїв військових правовідносин. І головне – вчити їх в ДБР цьому просто нікому. Відповідно

найпростішим шляхом досягнення результату розслідування кримінального провадження для слідчих ДБР є визнання вини підозрюваним та погоджене зі стороною обвинувачення покарання” [156].

Щодо місця вчинення злочину – погроза або насильство щодо начальника, то його “географія” відображає поширеність цього правопорушення на території 22-х суб’єктів адміністративно-територіального поділу України. Аналізуючи зазначений злочин, варто погодитись із А.М. Бабенком, який зазначає, що “через вивчення злочинності (її окремих видів і проявів) та її регіонального поширення забезпечується комплексність у висвітленні впливу специфічних детермінант на територіальні особливості злочинності” [8, с. 37-39]. Показник географії, як у цілому щодо вчинених військових кримінальних правопорушень, так і, зокрема, відносно погрози або насильства щодо начальника мають враховуватися органами військового управління, командами і начальниками всіх рівнів під час запобігання і протидії їм.

Стовідсотковий аналіз встановлених нами обвинувальних вироків за ст. 405 КК, винесених судами протягом 2011-2023 рр., свідчить, що найбільш поширений цей злочин на території Донецької (51 особа), Луганської (24 військовослужбовці), Дніпропетровської і Харківської (по 19 осіб) областей. Менше всього таких злочинів обліковано на території Житомирської, Івано-Франківської (по 1 особі), Черкаській, Чернігівській (по 2 військовослужбовці) областей. Нами встановлено місце вчинення погрози або насильства щодо начальника 218 засудженими, тоді як за вказаний період згідно інформації Єдиного державного реєстру судових рішень засуджено 252 військовослужбовців. Стосовно інших 34 осіб, то в разі вчинення особою декількох кримінальних правопорушень, облік ведеться за статтею Кримінального кодексу України, санкція якої передбачає більш суворе покарання. Крім того, протягом 2022-2023 рр. в Єдиному реєстрі судових рішень нами виявлено 10 вироків зміст яких не розкритий, оскільки інформація заборонена для оприлюднення згідно з п. 4 ч. 1 ст. 7 Закону України “Про доступ до судових рішень”.

“Ціна” військових кримінальних правопорушень, спрямованих проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, проявляється в декількох аспектах. Наприклад, О.М. Артеменко її (“ціну”) визначає, виходячи із кількох груп негативних наслідків, зокрема, політичного, управлінського, соціально-економічного, психологічного й міжнародно-правового характеру [3, с. 45], в чому його підтримуємо.

Одночасно із зазначеними негативними наслідками суттєве збільшення облікованих протягом 2014-2023 рр. військових кримінальних правопорушень негативно впливає на стан боєздатності сил оборони. Ця обставина свідчить, що родовий об’єкт кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, передбачених розділом XIX Особливої частини КК, не охоплює в повній мірі захист суспільних відносин, на які здійснюється посягання шляхом вчинення значної кількості військових кримінальних правопорушень. Тому є необхідність переглянути його зміст, акцентуючи увагу на захист воєнної безпеки України [92, с. 30]. Це посприяло б науковцям і практикам переосмислити зміст військового правопорядку, як родового об’єкта, виходячи із вимог Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021, яка “... визначає цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, які спрямовані на захист життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз, надання відсічі і стримування збройної агресії проти України, запобігання або стримування противника від повномасштабного застосування воєнної сили проти України, припинення незаконної окупації російською федерацією частини території України, захист її суверенітету і територіальної цілісності в межах державного кордону України, насамперед шляхом здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних та економічних заходів [179].

У частині, що стосується погрози або насильства проти начальника, “ціна” цих злочинів спрямована на порушення принципу єдиноначальності, що відповідно до ст. 28 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України “є

одним із принципів будівництва і керівництва Збройними Силами України і полягає в:

наділенні командира (начальника) всією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих і покладенні на нього персональної відповідальності перед державою за всі сторони життя та діяльності військової частини, підрозділу і кожного військовослужбовця;

наданні командирові (начальникові) права одноособово приймати рішення, видавати накази;

забезпеченні виконання зазначених рішень (наказів), виходячи із всебічної оцінки обстановки та керуючись вимогами законів і статутів Збройних Сил України” [181]. Посягання на особу командира / начальника всіх рівнів ставить під загрозу їх життя, здоров’я, честь, гідність, загрожує військовому правопорядку, “утруднює виконання командиром (начальником) покладених на нього (командира) обов’язків, може призвести до невиконання таких обов’язків у тому чи іншому обсязі, що врешті-решт позначиться (може позначитися) на бойовій готовності та боєздатності військового підрозділу чи військової частини. Це саме стосується й діяльності іншої особи, яка виконує покладені на неї обов’язки з військової служби” [138, с. 119].

Серед найбільш складних, дискусійних питань, що досліджуються кримінологією, є питання про особу злочинця та особистість злочинця. Як зазначають кримінологи “особистість злочинця завжди була однією з центральних проблем усіх наук кримінального профілю і, насамперед, - кримінології. Залежно від соціально-історичних умов, вимог соціальної практики та рівня розвитку науки, по-різному ставилося і вирішувалося питання: що таке особистість злочинця, чи є вона взагалі, у чому її специфіка, яка її роль у вчиненні злочину (нині кримінального правопорушення – М.К.), як впливати на неї, щоб не допустити в подальшому вчинення злочинів” [109, с. 129].

Особистість злочинця А.Ф. Зелінський розглядає як “сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, що тією чи іншою

мірою типово притаманні людям, винним у кримінально-протиправній діяльності” [75, с. 57].

Особливість кримінологічного дослідження особистості, яка вчинила військове кримінальне правопорушення, як зазначає С.О. Харитонов, “полягає в тому, що вивчення стосується спеціального суб’єкта, яким є військовослужбовець, який, окрім обов’язкових ознак загального суб’єкта кримінального правопорушення (фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності), має бути носієм додаткових (спеціальних) ознак, передбачених законом про кримінальну відповідальність (державно-правова, юридична й акмеологічна ознаки)” [238, с. 182].

Як вказує М.С. Туркот, “практика показує, що свідомість військовослужбовців строкової служби та служби за контрактом солдатського і сержантського складу, які скоюють злочини під час проходження або несення військової служби, забруднена такими ганебними звичками, поглядами та поняттями, як культ неповаги до іншої людини, небажання виконувати будь-які обов’язки військової служби, допомагати товаришам по службі, ігноруванням вимог статутів та військової дисципліни, агресивна поведінка у конфліктній ситуації тощо” [205, с. 150].

Досліджуючи характеристику особистості військовослужбовця, який вчинив погрозу або насильство щодо начальника за ст. 405 КК, важливо зосередити увагу на соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових її ознаках.

Розкриваючи *соціально-демографічні ознаки*, мова йде про громадянство, стать, вік, місце проживання, сімейний стан, наявність дітей, освіта, рід діяльності до проходження військової служби, вид Збройних Сил, рід військ (сил), військове звання, займана посада та ін.

Усі 252 військовослужбовців, що в період 2011-2023 рр. засуджені за вчинення злочинів за ст. 405 КК, обвинувальні вироки щодо яких нами були виявлені в Єдиному реєстрі судових рішень і проаналізовані, є громадянами України. Іноземці й особи без громадянства при вивченні обвинувальних

вироків не зафіксовані. Їх національний склад належним чином дослідити не представилось можливим, оскільки лише у 38,6 % із загальної кількості проаналізованих нами судових рішеннях була зазначена національність. Встановлено, що 96 з них за національністю є українцями і по одній особі значаться за національністю відповідно молдаванин і росіянин.

Стовідсотково засуджені військовослужбовці є особами чоловічої статі. Протягом 2011-2013 рр. злочини за ч. 2 ст. 405 КК учинялися підлеглими військовослужбовцями у віці 18-25 р. У подальшому погроза або насильство щодо начальника учинялися військовослужбовцями більш пізнього віку в діапазоні від 25 до 65 р., що пов'язано з початком бойових дій на території України і залученням громадян України на військову службу в зв'язку з привозом під час мобілізації. Частіше всього зазначений військовий злочин у вказаний період учинявся військовослужбовцями у віці 30-50 р., що становить 51,1 % від загальної кількості, менше у 18-25 років - 25,33 %, 25-30 років - 17,9 %, у 50-65 років – 5,67 %.

Зазначена вікова категорія засуджених (30-50 р.) за погрозу або насильство щодо начальника підтверджується і дослідженням О.М. Артеменка, який зазначає, що “найбільша криміногенна активність військовослужбовців, які ухилились (протягом 2013-2018 рр. – прим. М.К.) від проходження військової служби, спостерігається у віковій групі 31-40 років” [3, с. 53].

Щодо місця проживання засуджених військовослужбовців, у переважній більшості до моменту мобілізації вони представляли всі 27 суб'єктів адміністративно-територіальних устрою України. Найбільше з них вихідці із Дніпропетровської області – 20 осіб, Київ і Київська область – 19 осіб, Одеська область – 18 осіб, Сумська область – 15 осіб.

Відносно 80,3 % засуджених протягом 2011-2023 рр., то результати емпіричного дослідження засвідчили, що їх сімейний стан становив: 98 осіб були неодружені, 91 – одружені, 15 – розлучених. За кількістю дітей на утриманні вони мали : по 1-й особі – відповідно четверо і троє дітей, у 20-ти – по двоє дітей, у 39-ти – по одній дитині. Як стверджує О.М. Артеменко,

найбільша активність у вчиненні військових злочинів за ст. 407-409 КК протягом 2014-2017 рр. спостерігалась серед неодружених військовослужбовців (54,7 %) [3, с. 54]. Хоча у нашому дослідженні співвідношення неодружених і одружених військовослужбовців на момент вчинення погрози або насильства щодо начальника приблизно однакове. Наявність сімейного стану і дітей у засуджених військовослужбовців не стали антикриміногенним чинником. На нашу думку цьому сприяло, що значна кількість притягнутих до кримінальної відповідальності військовослужбовців за погрозу або насильство щодо начальника в момент вчинення зазначеного злочину знаходились у нетверезому стані (54,37 %) і гостро реагували на статутну вимогливість командирів і начальників, проявляючи при цьому особисту недисциплінованість.

Освітній рівень засуджених за погрозу або насильство щодо начальника військовослужбовців розподілився наступним чином. Більше всього його вчиняли військовослужбовці, що мали професійно-технічну освіту – 41,48 %, повною загальною середньою освітою володіли 29,69 % засуджених військовослужбовців, базову загальну середню освіту мали 15,28 % підлеглих військовослужбовців і менше всього - 13,54 % мали повну вищу і базову вищу освіту. Як бачимо, у структурі злочинців переважають ті, які мають професійно-технічну освіту. Разом з тим необхідно зазначити, що, на думку фахівців, рівень освіти і культури злочинців, які вчинили зазначені військові злочини, зазвичай нижчий порівняно з тими військовослужбовцями, які сумлінно виконують свій військовий обов'язок [204, с. 76-82].

Показник місяця роботи військовослужбовця до призову на військову службу у зв'язку з мобілізацією в проаналізованих обвинувальних вироках, як і вид Збройних Сил, рід військ і сил не був точно визначений із-за недостатньої про це інформації. Цьому сприяла також і та обставина, що протягом 2022-2023 рр. віднайдено 10 судових рішень, зміст яких не зазначався, оскільки інформація заборонена для оприлюднення згідно з п. 4 ч. 1 ст. 7 Закону України “Про доступ до судових рішень”. Відомо, що із 252 осіб, засуджених протягом 2011-2023 рр. за ст. 405 КК, 10 військовослужбовців проходили військову

службу у Державній прикордонній службі України, 6 – у Національній гвардії України, 1-а особа – в Державній спеціальній службі транспорту. Інші - це військовослужбовці Збройних Сил України.

Щодо військового звання військовослужбовців, які здійснили у 2011-2023 рр. погрозу або насильство щодо командира / начальника, то нами із 252 осіб в обвинувальних вироках зафіксована інформація лише щодо 78,4 % засуджених. Із них 150 на момент вчинення зазначеного злочину перебували у військових званнях рядового складу (“солдат”, “старший солдат”, 10 – “матрос”, “старший матрос”), 38 мали військові звання сержантського складу, 4 – у військовому званні “прапорщик”, 8 осіб являлися офіцерами (3 з них у військовому званні “старший лейтенант”, 3 – “капітан”, 2 – “майор”).

Розподіл засуджених осіб за посадою виглядає наступним чином: 157 військовослужбовців перебували на посадах рядового складу, 24 – сержантського складу, 8 – офіцерського складу, із них 3 офіцери обіймали посаду командира взводу, 2 – командира роти, 2 – були відповідно начальником автомобільної служби військової частини і начальником зв’язку штабу військової частини. Найчастіше погрозу або насильство щодо командира / начальника вчиняли військовослужбовці рядового і сержантського складу, які стали військовослужбовцями не за власним бажанням, а у зв’язку із призовом на військову службу за мобілізацією, пов’язаною із захистом України від російської агресії.

Кримінально-правові ознаки особистості військовослужбовця, який вчиняв погрозу або насильство щодо військового начальника, передбачають: форму вини, співучасть у кримінальному правопорушенні, мотив, мету, судимість, вид і розмір призначеного покарання тощо.

Аналіз змісту обвинувальних вироків щодо 252 військовослужбовців, засуджених протягом 2011-2023 рр. за вчинення злочинів за ст. 405 КК, а також кримінально-правова характеристика суб’єктивної сторони складу злочину “погроза або насильство щодо начальника” свідчить, що формою вини і видом умислу є прямий умисел, оскільки в силу змісту ч. 2 ст. 24 КК особа –

правопорушник, яка здійснює погрозу або насильство щодо начальника “усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання”. Це докладно проаналізовано і доведено Н.П. Ферьсовою в підрозділі 2.2 “Суб’єктивна сторона і суб’єкт складу злочину – погроза або насильство щодо начальника” монографії. Щодо співучасті у вчиненні злочину за ст. 405 КК, то нами в Єдиному реєстрі судових рішень за 2011-2023 рр. виявлено і проаналізовано 16 обвинувальних вироків, згідно яких формою співучасті була група осіб (2-4 військовослужбовці), у переважній більшості без попередньої змови між собою, які згуртувались для вчинення злочину, який досліджується, ситуаційно, у процесі виконання об’єктивної сторони складу злочину, у вчиненні яких всього прийняли участь 36 засуджених військовослужбовців, що становить 14,29 %. Зокрема, згідно 11 вироків злочини були вчинені двома військовослужбовцями, у 3-х кримінальних провадженнях трьома особами і одного разу чотирма військовослужбовцями, які знаходились у стані сп’яніння (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.08.2015 р.), який нами проаналізований раніше.

Одного разу насильство щодо сержанта та 4-х солдат було вчинено групою у кількості 16-ти військовослужбовців. Згідно обвинувального вироку Гайсинського районного суду Вінницької області від 25.04.2017 р. “14.10.2015 року приблизно о 23:00 год на території військової частини польова пошта В4050 ... військовослужбовець військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період солдат ОСОБА_1 разом із групою осіб із близько 15 військовослужбовців цієї частини, в тому числі справи щодо яких виділено в окреме провадження, перебуваючи в стані алкогольного сп’яніння, з мотиву помсти через невдоволення належним виконанням військовослужбовцями комендантського взводу своїх службових обов’язків щодо забезпечення належного стану військової дисципліни та перешкоджання вживанню алкогольних напоїв в розташуванні військової частини, тобто у зв’язку з проходженням військової служби, і з метою продемонструвати свою

уявну перевагу, порушуючи вимоги статутів Збройних Сил України, застосували до військовослужбовців комендантського взводу - солдатів ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6 та сержанта ОСОБА_7 фізичне насильство (побої)” [32].

Стосовно наявності чи відсутності судимості у військовослужбовців, притягнутих протягом 2011-2023 рр. до кримінальної відповідальності за ст. 405 КК, то згідно інформації, зазначеної в обвинувальних вироках, із 252 осіб щодо 193, що становить 76,59 %, було зазначено про відсутність судимості в минулому. 9 військовослужбовців, що становить 3,57 %, раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за загальнокримінальні правопорушення (ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 286, ч. 3 ст. 289 та ін. КК), відбули за їх вчинення покарання, але мали непогашену або не зняту судимість.

Характеризуючи зміст суб'єктивної сторони складу злочину погроза або насильство щодо начальника за ст. 405 КК, О.В. Ободовський констатує, що цей злочин “вчиняється з прямим умислом, з мотиву невдоволення виконанням начальником обов'язків з військової служби та можуть вчинятися з метою:

- не допустити виконання начальником обов'язків з військової служби;
- припинити (перепинити) виконання начальником обов'язків з військової служби;
- змінити характер діяльності начальника щодо виконання обов'язків з військової служби;
- помститися начальнику за виконані ним обов'язки з військової служби» [138, с. 144]. Вищезазначені положення суб'єктивної сторони підтверджуються проведеним аналізом 242 обвинувальних вироків за ст. 405 КК, винесених судами України протягом 2011-2023 рр.

У своїй більшості такою метою і мотивами були: невдоволення діями начальника у зв'язку із виконанням ним обов'язків з військової служби щодо підтримання військової дисципліни;

- незадоволення тим, що правопорушник отримав зауваження за порушення військової дисципліни;

- із-за незгоди правомірною службовою діяльністю командира / начальника та бажанням помститися за справедливу вимогливість по військовій службі;

- будучи незадоволеним об'єктивною характеристикою на правопорушника та необхідністю контролю за ним;

- бажанням перешкодити командир / начальнику добросовісно виконувати обов'язки по військовій службі щодо дотримання військової дисципліни;

- із-за того, що командир / начальник направляв правопорушника на медичне освідування з приводу знаходження у стані алкогольного сп'яніння;

- незадоволенням правомірною діяльністю командира у виді забезпечення бойового розпорядження про вибуття на бойові позиції для облаштування взводного опорного пункту;

- невдоволенням отриманим від командира зауваженням та намаганням принизити честь і гідність сержанта / офіцера;

- будучи невдоволеним усним зауваженням прямого начальника щодо порушення військової дисципліни та зловживання правопорушником спиртними напоями;

- реагуючи на зауваження профілактичного характеру, будучи незадоволеним зауваженням, висловленим командиром правопорушнику;

- ніби то неналежним виконанням службових обов'язків черговим по роті та ін.

Посягаючи на особу командира / начальника, незалежно від його військового звання і посади, підлеглі їм військовослужбовці залякували їх заповіданням фізичної шкоди, а саме: вбивством, заповіданням тілесних ушкоджень будь-якого характеру і ступеня тяжкості, завданням побоїв або знищенням чи пошкодженням особистого майна. Одночасно правопорушники переслідували мету спричинити своїм безпосереднім командирам і начальникам моральне приниження, посягаючи на їх честь і гідність, вчиняючи

недостойні дії, як то: плювання в обличчя, висловлюючи образи в присутності інших військовослужбовців та ін.

Аналіз обвинувальних вироків за ст. 405 КК щодо засуджених протягом 2011-2023 рр. військовослужбовців свідчить, що статус потерпілих від злочинних дій мали 247 осіб. Серед них 174 офіцери (у військовому званні «молодший лейтенант» - 14 осіб, «лейтенант» - 29 осіб, «старший лейтенант» - 39 осіб, «капітан» - 33 особи, «майор» - 22 особи, «підполковник» - 29 осіб, «полковник» - 8 осіб), 58 сержантів і старшин, 15 солдатів і матросів, які на момент посягання на них за посадою були начальниками по відношенню до правопорушників.

Кримінальні покарання, які винесені судами протягом 2014-2021 рр. щодо засуджених військовослужбовців, детально проаналізовані у розділі 4 монографії і свідчать, що “у переважній більшості суди виносили, на нашу думку, покарання щодо 170 засуджених військовослужбовців, які були неспівмірними із суспільною небезпекою погроз і насильства проти командирів / начальників і не враховували відповідним чином, що вказані злочини вчинялись під час дії на території держави особливого періоду, що є обставиною, яка обтяжує покарання”. З початком широкомасштабної агресії кримінально-правова політика щодо вчинених за ст. 405 КК злочинів дещо змінилась в сторону посилення кримінальної відповідальності за рахунок збільшення застосування такого виду покарання, як тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців з 5 разів протягом 2011-2021 рр. до 15 разів протягом 2022-2023 рр. Разом з тим продовжилась не ефективна в плані запобігання кримінальним правопорушенням практика винесення судами покарань у виді 5 років позбавлення волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України. Протягом 2022-2023 років суди 14 раз застосовували таке покарання щодо засуджених осіб за вчинення злочину за ч. 4 ст. 405 КК України.

У цілому види покарань, передбачених ст. 51 КК, за вчинення військовослужбовцями протягом 2011-2023 рр. злочинів, передбачених ст. 405 КК, застосовувались судами наступним чином:

- штраф відповідно до ст. 53 КК - 15 разів, що становить 6,49 %;
- службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК) – 9 разів, що становить 3,9 %;
- арешт, який засуджені військовослужбовці відбувають на гауптвахті (ст. 60 КК) – 35 разів, що становить 15,15 %;
- тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК) – 20 разів, що становить 8,66 %;
- позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК) – 16 разів, що становить 6,93 %;
- позбавлення волі на 5 років із звільненням на підставі ст. 75 КК від відбування покарання з випробуванням – 135 разів, що становить 58,44 %;
- 1 раз до винної особи була застосована ст. 86 КК, на підставі якої засуджений звільнений судом від відбування покарання на підставі амністії, що становить 0,43 %.

Відносно 21 засуджених протягом 2022-2023 рр. за ст. 405 КК України військовослужбовців отримати дані щодо обставин вчинених злочинів не представилось можливим, оскільки по 11 судових рішеннях, які набрали законної сили, інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України “Про доступ до судових рішень”.

Як додатковий вид покарання на підставі ст. 54 КК за вказаний період засуджені військовослужбовців у військовому званні “капітан”, “сержант”, “молодший сержант” були позбавлені відповідними судами вказаних військових звань. Оскільки злочини за ч. 2-4 ст. 405 КК є тяжкими, то застосування вказаного додаткового покарання, як зазначено у ст. 54 КК “може бути”, було недостатнім і не ефективним, що свідчить про його недооцінення у

кримінально-правовій політиці держави представниками державного обвинувачення і судової системи.

Морально-психологічні ознаки надають можливість виявити внутрішню сутність підлеглого начальнику військовослужбовця, визначити його основні психологічні властивості та встановити причини кримінально-протиправної мотивації, спрямованої на вчинення погрози або насильства щодо начальника. У кінцевому рахунку, як зазначає А.О. Рева, “морально-психологічні ознаки розкривають ставлення особи до виконання військового обов’язку та військової служби, правопорядку, інших соціальних цінностей та інституцій, характерних для військового суспільства” [185, с. 225].

На думку О.М. Артеменка “морально-психологічна характеристика здатна виявити внутрішні особливості злочинців, визначити їх провідні психологічні властивості й зрештою – пояснити причини злочинної поведінки певного типу злочинців, які вчиняють однорідні злочини” [3, с. 60].

Для повної характеристики особистість злочинця пов’язують з його типологією, поділяючи їх за психологічними особливостями та видом темпераменту на : 1) сангвінічний тип (спокійні, життєрадісні особи); 2) флегматичний тип (спокійні, однак повільні особи); 3) холеричний тип (запальні особи); 4) меланхолічний тип (смутні, похмурі особи). Зазначена типологія має загальний характер і можлива для застосування до будь-якого виду кримінальних правопорушень, зокрема і в нашому дослідженні до військових злочинів за ст. 405 КК.

Враховуючи відомі у спеціальній літературі типології військовослужбовців, ґрунтуючись на результатах проведеного Н.П. Ферьевою емпіричного дослідження обвинувальних вироків щодо військовослужбовців, які вчинили протягом 2011-2022 рр, а також протягом 2023р. військові злочини, передбачені ч. 1-4 ст. 405 КК України, здійснимо їх аналіз, беручи все ж таки за основу зміст обвинувальних вироків.

Оцінивши в сукупності наявні обвинувальні вирокі судів, пропонуємо класифікувати засуджених військовослужбовців на 3 групи за такими

критеріями, як: 1) особи, які до призову на військову службу, в 95 % за призовом під час мобілізації, мали схильність до протиправної поведінки (19,42 %); 2) категорія військовослужбовців, у яких намір вчинити погрозу або насильство щодо начальника виник раптово, у силу певної небажаної для них ситуації (27,27 %); 3) група військовослужбовців, найбільш численна, у яких умисні насильницькі дії щодо командирів і начальників були обумовлені у першу чергу знаходженням правопорушника у стані алкогольного сп'яніння (53,31 %).

5.2. Причини, умови, та запобігання / протидія військовому кримінальному правопорушенню – погроза або насильство щодо начальника

Беручи до уваги, що лише заходами кримінального покарання неможливо подолати кримінальні правопорушення серед військовослужбовців, важлива роль в їх запобіганні та протидії відводиться кримінології.

Відомий кримінолог А.П. Закалюк зазначав, що “запобігання злочинності – це соціальна діяльність, яка полягає в усуненні причин та умов злочинності і є різновидом соціального контролю та соціальної профілактики антигромадянської поведінки, зокрема тієї, що виявляється у вчиненні злочинів” [241, с. 513]. Іншими кримінологами запобігання злочинності розглядається, як “особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей та полягає в розробці та здійсненні спеціальних заходів щодо виявлення та усунення детермінант злочинності, а також здійсненні запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки” [63, с. 148].

При цьому А.П. Закалюк наголошував, що “залежно від міри сформованості причин та умов злочинної поведінки і пов'язаного з цим моменту їх реалізації у здійсненні такої поведінки, запобігання злочину поділяється на: а) профілактику, яка здійснюється до формування злочинного

умислу; б) запобігання, що відбувається після сформування злочинного умислу до початку вчинення злочину; в) припинення злочину, до якого належать запобіжні заходи, здійснювані після початку кримінально-караних дій. Кожний із названих видів запобігання злочину зумовлений не лише певним періодом здійснення, а й змістовими відмінностями у межах родового поняття запобігання злочинності” [241, с. 513-514]. Не вступаючи в дискусію з думкою А.П. Закалюка, варто наголосити, що Ф.А. Лопушанський розглядає кримінологічну профілактику, як “систему науково обґрунтованих прийомів, засобів, методів і рекомендацій, що використовуються для запобігання злочинам і правопорушенням. Як частина спеціального запобігання кримінологічна профілактика є різноманітною змістом, обсягом, масштабом і сферою застосування, характером і механізмом дії, багатогранною діяльністю державних органів, громадських організацій і громадян, яка спрямована на створення в країні обстановки загального осуду і нетерпимості до осіб, які вчиняють злочини та інші правопорушення, а також на швидке виявлення та негайне усунення причин і умов, що є живильним середовищем різних суспільно небезпечних діянь” [242, с. 409].

Військовослужбовці Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, є невід’ємною частиною народу України, який втілює в собі риси, особливості і якості, що характерні всім громадянам держави. У військових частинах і підрозділах знаходять відображення всі ті соціальні явища і процеси, які мають місце в суспільстві, так як “в історії армії з дивовижною ясністю резюмується вся історія громадянського суспільства” [119, с. 154]. Тому причини злочинних проявів у військових формуваннях не мають суттєвих відмінностей від причин злочинності в суспільстві в цілому і характеризуються лише певними особливостями.

Основна особливість причин військових кримінальних правопорушень, що вчиняються у військах і силах, полягає в специфічному переломленні загальних причин злочинності через своєрідні умови життя, побуту, дозвілля і діяльності військовослужбовців.

Всю сукупність причин, що породжують кримінально карані дії у військах і силах, можна умовно розділити на три групи:

а) причини, пов'язані з умовами виховання, життя і діяльності правопорушників до призову на військову службу;

б) причини, пов'язані з умовами військової служби і вихованням правопорушників у військових частинах і підрозділах;

в) суто військові причини і умови, які обумовлюють (детермінують) злочини військовослужбовців.

До причин і умов, суто військового характеру, належать окремі недоліки що стосуються:

- недостатньої взірцевості окремих командирів і начальників у дисципліні і військовій службі;

- ненормальних взаємовідносин окремих військовослужбовців у колективі;

- послаблення боротьби з пияцтвом;

- неуважне ставлення до потреб і запитів підлеглих;

- безконтрольність, безгосподарність, безкарність, потурання, викривлення дисциплінарної практики;

- порушення статутних вимог в організації служби військ і сил, дозволяла і відпочинку військовослужбовців тощо, тобто безпосередньо пов'язані з військовою специфікою. Справедливо зазначалося, що армійські умови життя, взаємини військовослужбовців, старших і молодших, начальників і підлеглих, військовий колектив, малі соціальні групи мають неабиякий вплив на формування особи військовослужбовців і закріплення антисуспільних орієнтацій у деяких військовослужбовців. Ці недоліки особливо негативно впливають на тих військовослужбовців, які до військової служби піддавалися несприятливому впливу навколишнього середовища.

Виходячи з оцінки реального стану справ, Генеральний штаб Збройних Сил України ще у 2005 р. найбільш вагомими напрямками зміцнення військової дисципліни та правопорядку вважав:

- забезпечення пріоритетності в діяльності органів військового управління всіх рівнів щодо зміцнення військової дисципліни та правопорядку, комплексного підходу до їх вирішення, поєднання профілактичних та дисциплінарно-правових заходів, стимулювання військової служби різних категорій військовослужбовців;

- організацію планової повноцінної бойової підготовки вирішальним фактором підтримання статутного порядку у військах і силах;

- забезпечення дотримання чинного законодавства, статутів Збройних Сил України, прав та гарантій військовослужбовців. Під час планування цієї роботи звернути особливу увагу на військові частини, що підлягають реформуванню та розформуванню;

- удосконалення системи контролю за станом правопорядку у військах (силах), позбавлення від посадових осіб, які приховують дійсний стан справ, не вживають дієвих заходів щодо забезпечення правопорядку серед підлеглих;

- всебічну підтримку посадових осіб, які виявляють негативні явища та причини, що їх породжують, активно та рішуче вживають відповідних заходів;

- підвищення ролі сержантів у навчанні, вихованні особового складу, організації їх повсякденної життєдіяльності та зміцненні військової дисципліни. Забезпечення першочергового комплектування посад молодших командирів військовослужбовцями військової служби за контрактом, організація їхньої всебічної підготовки;

- індивідуалізацію роботи з людьми. Підвищення ролі психологічної роботи в підрозділі і військовій частині [180].

Нині, у зв'язку з участю військовослужбовців у бойових діях російсько-української війни по захисту суверенітету і територіальної цілісності України, причини вчинення військових кримінальних правопорушень змінили свої акценти.

Так, фахівцями Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України визначено основні причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень та узгоджено пропозиції стосовно подальшої роботи щодо їх усунення. Зокрема, основними причинами та умовами визначено:

1. Тривалий термін внесення органами досудового розслідування відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та тривале проведення досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях, що призводить до відчуття безкарності військовослужбовців.

2. Зволікання командирами щодо відповідного реагування (надання доповіді, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення), що призводить до відчуття всюдозволеності серед військовослужбовців.

3. Недостатня ефективність заходів щодо зміцнення військової дисципліни та правопорядку, запобігання (профілактики) правопорушень серед особового складу в умовах воєнного стану.

4. Психологічне та фізичне виснаження особового складу, який залучений до виконання бойових завдань через відсутність системного підходу щодо організації ротації особового складу та значний вогневий вплив ворога.

5. Ігнорування командирами звернень військовослужбовців щодо вирішення особистих проблемних питань військовослужбовців.

6. Низький рівень підготовленості командирів тактичної ланки, які не спроможні ефективно керувати діями підпорядкованих підрозділів або не мають відповідного авторитету серед підлеглого особового складу.

7. Неналежна підготовленість військовослужбовців та недостатня злагодженість підрозділів, які залучаються до виконання бойових завдань.

8. Неналежне забезпечення необхідним озброєнням, військовою технікою та матеріально-технічними засобами підрозділів, які залучені до виконання бойових завдань.

9. Недотримання соціальних і правових гарантій військовослужбовців, зокрема: невчасна (неповна) виплата всіх видів грошового забезпечення, у

зв'язку із неналежною організацією обліку особового складу у разі переміщення військовослужбовців, вибуття їх на лікування та повернення; ненадання відпусток; відсутність належних побутових умов [1, с. 80].

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України” Служба правопорядку як спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України “призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України в місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах” [158].

Згідно ст. 3 зазначеного Закону України основними завданнями Служби правопорядку в частині, що стосується запобігання і протидії військовій злочинності є:

виявлення причин, передумов і обставин кримінальних та інших правопорушень, вчинених у військових частинах та на військових об'єктах; розшук осіб, які самовільно залишили військові частини (місця служби);

запобігання вчиненню і припинення кримінальних та інших правопорушень у Збройних Силах України;

участь в охороні військових об'єктів та забезпеченні громадського порядку і військової дисципліни серед військовослужбовців у місцях дислокації військових частин, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях;

захист майна Збройних Сил України від розкрадання та інших кримінально протиправних посягань;

забезпечення виконання кримінального покарання стосовно військовослужбовців, які за вироком суду засуджені до тримання у дисциплінарному батальйоні;

сприяння у межах своєї компетенції органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органам досудового розслідування та суду, органам державної влади, органам місцевого самоврядування, органам військового управління, підприємствам, установам, організаціям у виконанні покладених на них відповідно до законів обов'язків;

відновлення та підтримання порядку і дисципліни у військових частинах.

У зв'язку з відсутністю у Збройних Силах України чіткого регламентування порядку профілактичної діяльності, немає її однозначного визначення. Тому така діяльність трактується по-різному, однак в загальному зводиться до думки, що вона становить систему заходів, що здійснюються з метою стримування поширення злочинності і зниження її рівня. З огляду на викладене, з метою запровадження системи профілактичної роботи, спрямованої на зміцнення військової дисципліни та правопорядку, запобігання вчиненню правопорушень військовослужбовцями Збройних Сил України, фахівцями Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України розроблено проєкт Концепції організації профілактичної роботи серед військовослужбовців, схильних до вчинення правопорушень, а також запобігання вчиненню і припинення кримінальних та інших правопорушень у системі Міністерства оборони України в умовах воєнного стану. Уповноваженими органами військового управління наразі розробляються та впроваджуються різноманітні заходи профілактики кримінальних порушень, та пропонується оптимальний порядок за якого здійснюється найефективніше вивчення причин та передумов вчинення кримінально караних діянь. Діяльність вищезазначених органів покликана забезпечити вищу ефективність профілактичної діяльності з метою запобігання кримінальним правопорушенням [1, с. 81].

Метою реалізації вищезазначеної Концепції, в разі її прийняття, передбачається визначення шляхів становлення та розбудови в системі Міністерства оборони України системи комплексних, послідовних та скоординованих дій у сфері організації профілактичної (попереджувальної) роботи серед військовослужбовців, схильних до вчинення правопорушень, що сприятиме досягнення цілей оборони держави, підготовки і застосування військ (сил) в умовах воєнного стану.

Важлива роль у боротьбі із військовою злочинністю, як і зі злочинністю взагалі, передбачена її протидії. На думку Є.Б. Пузиревського протидія військовій злочинності має свої особливості у зв'язку з особливими функціональними завданнями, що стоять перед військовослужбовцем, його мотиваційна сфера спрямовується в першу чергу на задоволення простих бажань і нарешті військовослужбовці змушені тривалий час перебувати в одностатевій соціальній групі [183, с. 143].

Як зазначає Д.В. Казначеева, з якою ми погоджуємося, протидія військовій злочинності практично здійснюється на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному й індивідуальному рівнях. У своєму дослідженні вона детально їх перераховує, але ми наведемо лише ті, які безпосередньо можуть протидіяти вчиненню злочину за ст. 405 КК – погроза або насильство щодо начальника [77, с. 546-550].

Основними *загальносоціальними заходами* протидії військовому злочину – погроза або насильство щодо начальника можуть бути:

- відпрацювання доктрин, концепцій боротьби із військовою злочинністю загального характеру;
- належне фінансування заходів, пов'язаних з підтриманням бойової готовності військ / сил;
- перехід на комплектування усіх військових формувань та правоохоронних органів, у яких передбачено військову службу, виключно за контрактом; для цього треба створити такі матеріально-технічні й соціально-

економічні умови служби цих категорій військовослужбовців, які давали б їм більше можливостей для самореалізації;

- удосконалення кадрової політики у Збройних Силах України та інших військових формувань, яка передбачала б усебічну підготовку офіцерського складу, підвищення вимог до його ділових і моральних якостей;

- відновлення (з урахуванням нових умов) військово-патріотичного виховання призовників, здійснення заходів, спрямованих на недопущення призову на військову службу антисоціальних осіб;

- цілеспрямована державна ідеологічна політика, невід'ємним елементом якої має стати військово-патріотичне виховання.

Основними заходами попередження кримінальних правопорушень проти порядку підлеглості на *спеціально-кримінологічному рівні* можуть бути:

- суворий відбір кандидатів на військову службу за високими професійними, етичними та моральними якостями;

- вироблення в офіцерів та особового складу Збройних Сил непримиримого ставлення до проявів нестатутних відносин та інших порушень законодавства у військовій сфері;

- проведення командирами / начальниками профілактичної роботи з особовим складом із метою недопущення кримінальних проявів насильницького характеру;

- підвищення фахового рівня військових начальників та офіцерського складу, включно з оновленням методик колекційного впливу на особовий склад;

- розширення кримінологічної поінформованості військовослужбовців про випадки вчинення кримінальних правопорушень проти порядку підлеглості та юридичні наслідки для них (особливо пов'язані із призначенням покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк) та ін.;

- принципове реагування командирами військових частин, підрозділів на прояви агресії, жорстокості й нестатутних відносин серед військовослужбовців;

- здійснення заходів психологічної профілактики стосовно тих військовослужбовців, які схильні до порушення порядку проходження військової служби і розвивати у них особисті характеристики у вигляді самовладання, врівноваженості, високого рівня стресостійкості, вміння приховувати власні емоції та хвилювання й адекватно реагувати на складні життєві обставини;

- удосконалення діяльності військових правоохоронних органів (збільшення штату слідчих ДБР, створення військової поліції, відновлення військової юстиції зразка 2009 року);

- здійснення соціального контролю за протиправною поведінкою, зокрема через: а) науково обгрунтовані й такі, що відповідають міжнародним стандартам, правові норми, викладені в законах, статутах, настановах, положеннях та інструкціях; б) реальний рівень контролю за дотриманням військовослужбовцями цих норм із боку командирів і начальників та застосовувана ними практики стимулювання й примусу до виконання чинних норм; в) громадська думка, очікування й судження про дотримання чинних норм, що формуються у військовому колективі; г) індивідуальне ставлення військовослужбовців до правової та протиправної поведінки;

- послідовне проведення в життя принципу невідворотності відповідальності за прояви злочинної поведінки військовослужбовців;

- здійснення інформаційних заходів, спрямованих на підвищення прозорості діяльності Збройних Сил, покращення кримінологічної поінформованості суспільства про рівень законності у військовій сфері.

Індивідуальні заходи протидії військовій злочинності полягають у цілеспрямованому виявленні серед військовослужбовців осіб з анти суспільними поглядами, проведення з ними систематичної виховної роботи з метою формування відповідних моральних і ціннісних установок щодо поведінки під час проходження військової служби, виховання патріотизму, а також своєчасне притягнення до дисциплінарної й адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень.

На нашу думку, дієвою і ефективною формою протидії військовій злочинності є і продовжує залишатися необхідність дотримання статутного порядку всіма без виключення військовослужбовцями вимог статутів Збройних Сил України. Так, згідно ст. 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця: “додержуватися Конституції та законів України, Військової присяги, неухильно виконувати вимоги статутів Збройних Сил України, накази командирів; виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету; поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків” [163]. Залишається лише забезпечити реалізацію статутного порядку як системи статутної організації і єдиної статутної вимогливості, спроможної ефективно вплинути на стан військової дисципліни серед військовослужбовців.

Висновки до розділу 5

1. Неспровокована зі сторони нашої держави агресія російської федерації проти України посприяла призову на військову службу під час мобілізації великої кількості громадян України, частина з яких долучилася до вчинення військових кримінальних правопорушень, кількість яких зростає в разі, порівнюючи з 2013 р., що створює небезпеку для воєнної безпеки України. У цій ситуації особливо зростає небезпека військових злочинів, спрямованих проти командирів і начальників усіх рівнів за ст. 405 КК України, суб'єктами вчинення яких на 95 % є військовослужбовці, призвані на військову службу під час мобілізації.

2. *Кримінологічна характеристика особи військовослужбовця – правопорушника, який посягає на відносини підлеглості, які є базовими у побудові військових формувань, надана на підставі дослідження його соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних ознак.*

3. *За соціально-демографічними ознаками* – це особи чоловічої статі, у віці 25-50 років, за національністю у переважній більшості українці, які призивались з усіх 27 суб'єктів адміністративно-територіального устрою України. Найбільше з них вихідці Дніпропетровської області (20 осіб), Києва і Київської області (19 осіб), Одеської області (18 осіб). Їх сімейний стан свідчить, що одружені і неодружені особи приблизно в однаковій кількості. Освітній рівень достатньо високий, переважають особи, які мають професійно-технічну та повну загальну середню освіту. На момент вчинення злочину правопорушники перебували у військових званнях рядового складу (150 осіб), сержантського складу (38 осіб), «прапорщик» (4 особи), 8 осіб були офіцерами. За займаними посадами, які засуджені обіймали на момент вчинення злочину, то 157 військовослужбовців перебували на посадах рядового складу, 24 – сержантського складу, 8 – офіцерського складу, із них 3 офіцери обіймали посаду командира взводу, 2 – командира роти, два були відповідно начальником автомобільної служби військової частини і начальником зв'язку штабу військової частини. Із 252 осіб, засуджених протягом 2011-2023 рр. за ст. 405 КК, 10 військовослужбовців проходили військову службу у Державній прикордонній службі України, 6 – у Національній гвардії України, 1-а особа – в Державній спеціальній службі транспорту. Інші - це понад 225 осіб проходили військову службу у Збройних Силах України.

4. Дослідження *кримінально-правових ознак* злочинців за ст. 405 КК показало, що всі зазначені цією статтею КК злочини вчинені із прямим умислом. Груповий характер вчинених посягань на відносини підлеглості становить 6,35 %. Із 252 осіб не мали судимості у минулому 76,59 % військовослужбовців. Дев'ять військовослужбовців, що становить 3,57 %, раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за загальнокримінальні правопорушення (ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 286, ч. 3 ст. 289 та ін. КК), відбули за їх вчинення покарання, але мали непогашену або не зняту судимість.

Метою і мотивами вчинених погроз і посягань щодо командирів і начальників були невдоволення їх діями у зв'язку із виконанням ними обов'язків з військової служби щодо підтримання військової дисципліни; невдоволення тим, що правопорушник отримав зауваження за порушення військової дисципліни; із-за незгоди з правомірною службовою діяльністю командира / начальника та бажанням помститися за справедливу вимогливість по військовій службі; незадоволення наданою командиром об'єктивною характеристикою на правопорушника та необхідністю контролю за ним; бажанням перешкодити командирю / начальнику добросовісно виконувати обов'язки по військовій службі щодо дотримання військової дисципліни; незгодою з тим, що командир / начальник направляв правопорушника на медичне освідчування з приводу знаходження у стані алкогольного сп'яніння; незадоволення правомірною діяльністю командира у виді забезпечення бойового розпорядження про вибуття на бойові позиції для облаштування взводного опорного пункту; невдоволенням щодо отриманого від командира зауваженням та намаганням принизити честь і гідність сержанта / офіцера та інші обставини, пов'язані з необхідністю дотримання статутів Збройних Сил України.

Потерпілими від злочинних дій підлеглих визнані 174 офіцери, 58 сержантів і старшин, 15 осіб солдатського складу. Місцем вчинення військового злочину - погроза або насильство щодо начальника були території 22-х областей України. Найбільше ці злочини вчинялись на території Донецької (51 особа), Луганської (24 особи), Дніпропетровської і Харківської (по 19 осіб) областей.

Більшість винних осіб (58,44 %) у вчиненні злочину за ст. 405 КК були звільнені судом від відбування покарання – позбавлення волі на 5 років на підставі ст. 75 КК з випробуванням протягом іспитового строку. На нашу думку, враховуючи, що посягання здійснювалося на базовий принцип діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України – єдиноначальність, свідчить про порушення

співмірності між суспільною небезпекою цього військового злочину і винесеними покараннями більшості засуджених військовослужбовців, що не сприяє запобіганню / протидії іншим військовим кримінальним правопорушенням.

5. *Морально-психологічна характеристика* військовослужбовців, які вчинили погрозу або насильство щодо начальника, свідчить про умовний поділ засуджених військовослужбовців на 3 групи за такими критеріями, як: 1) особи, які до призову на військову службу у 95 % за призовом під час мобілізації мали схильність до протиправної поведінки (19,42 %); 2) категорія військовослужбовців, у яких намір вчинити погрозу або насильство щодо начальника виник раптово, в силу певної небажаної для них ситуації під час проходження військової служби (27,27 %); 3) група військовослужбовців, найбільш численна, в якій умисні насильницькі дії щодо командирів і начальників були обумовлені в першу чергу знаходженням правопорушника в стані алкогольного сп'яніння (53,31 %).

ВИСНОВКИ

1. Витоки військового злочину – погроза або насильство щодо начальника, передбаченого нині ст. 405 КК України, на теренах нашої держави беруть свій початок ще з часів Київської Русі і в своєму розвитку пройшли тривалий період. Зміст цих правових норм неодноразово змінювався, беручи свої начала, починаючи з III періоду, який охоплює X-XIV ст., коли українські землі були під управлінням князів і характеризуються “започаткуванням окремих норм права за окремі незаконні дії воїв”. У подальшому вони змінювались в залежності від суспільно-політичного устрою влади, способів їх вчинення і трактування законодавцем, але і до цього часу залишаються суспільно небезпечними діями для військової дисципліни, для якої відносини підлеглості разом з іншими принципами військового будівництва є базовими для військового правопорядку, як об’єкта кримінально–правової охорони.

2. Суспільна небезпечність військового злочину “погроза або насильство щодо начальника” за ст. 405 КК України, як і в цілому військові кримінальні правопорушення, що передбачені ст. 402-422, 425-435-1 КК, характеризуються високим рівнем безпеки, як для військового середовища, так і для воєнної безпеки держави в цілому, що має бути визначальним для посилення боротьби кримінально-правовими засобами із військовою злочинністю. При цьому питання їх суспільної безпеки не втрачають своєї актуальності і спонукають на необхідність пошуку подальших шляхів вдосконалення як їх змісту, так і здійснення судової практики.

3. Безпосереднім об’єктом цього злочину (ст. 405 КК) є суспільні відносини у військовій сфері, посягання на які порушує відносини субординації між командирами / начальниками і підлеглими їм військовослужбовцями, військовозобов’язаними та резервістами під час проходження ними зборів, спрямованими на порушення військового правопорядку і пов’язане з посяганням на відносини підлеглості, а також на життя і здоров’я командирів і начальників всіх рівнів.

Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом, крім життя і здоров'я особи командира / начальника, є його честь, гідність як фізичної особи в разі погрози психологічного чи фізичного посягання на нього, а також статус військовослужбовця, який зобов'язує його бути захисником суспільних інтересів.

Іншими словами додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є тільки ті суспільні відносини, яким паралельно із основним безпосереднім об'єктом завдається чи виникає загроза нанесення шкоди, оскільки вони (суспільні відносини) визначені як такий об'єкт законодавцем у змісті диспозиції цієї правової норми.

Структурними елементами суспільних відносин безпосереднього об'єкта військового злочину – погроза або насильство щодо начальника / командира є *суб'єкти (носії) цих відносин*. З одного боку – це військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, які відповідно до ст. 29-30 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України є підлеглими, а також особи, визначені законом і інші особи не зазначені конкретно законодавцем за співучасть у цьому злочині як організатори, підбурювачі чи пособники. З іншого боку – начальники і командири всіх рівнів, які є єдиноначальниками у відповідних підрозділах органів військового управління і військового командування стосовно підлеглих їм військовослужбовців, наділених безпосередніми (конкретними) повноваженнями згідно відповідних положень статутів Збройних Сил України, інших актів законодавства.

Предметом відносин військового злочину – погроза або насильство щодо начальника є стосунки (умови), які забезпечують недоторканність особи начальника / командира зі сторони підлеглих у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби. І в цьому, зокрема, проявляється *соціальний зв'язок* (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин, важливою ознакою якого є обов'язок правомірної поведінки суб'єктів відносин.

4. Назву статті 405 КК, а також диспозиції частин 1-2 цієї статті доповнити словом “командир” у наступній редакції :

“Стаття 405. Погроза або насильство щодо *командира* або начальника

1. Погроза вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв *командирові* або начальника, *іншій особі, яка виконує їх повноваження у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, їх близьким родичам чи членам сім'ї*, або знищенням чи пошкодженням їх майна у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, -

2. Заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій щодо *командира* або начальника, *іншої особи, яка виконує їх повноваження у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, їх близьким родичам чи членам сім'ї* у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, -“.

5. *Суб'єктами* *військових злочинів*, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК, можуть бути за умови їх вчинення, громадяни України (військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів), а в окремих випадках, визначених чинним законодавством, іноземці та особи без громадянства, придатні за станом здоров'я і віком до військової служби, а також інші особи, визначені законом, у разі порушення відносин підлеглості, які є одним із базових принципів будівництва і керівництва Збройними Силами України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

Суб'єктивна сторона злочину, пов'язаного з погрозою або насильством щодо начальника, характеризується виною у виді прямого умислу, оскільки вчинення зазначених дій можливе лише за умови, що суб'єкт цього злочину усвідомлював суспільно небезпечний характер своєї незаконної дії, передбачав її суспільно небезпечні наслідки для військового правопорядку, посягаючи на особу начальника / командира і бажав спричинення негативних для їх здоров'я або життя наслідків.

6. Диспозицію ч. 4 ст. 405 КК доповнити особливо кваліфікуючими ознаками “повторно”, “із застосуванням боєприпасів чи інших предметів”, “що спричинили тяжкі наслідки” і викласти її у наступній редакції:

“4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені групою осіб, або повторно, або із застосуванням зброї, босприсавіччи інших предметів, або спричинили тяжкі наслідки, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, -“.

7. У разі вчинення погрози або насильства щодо начальника, коли такою особою є начальник у статусі військовослужбовця Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, має місце дія, яка посягає на суспільні відносини, які мають ознаки двох безпосередній об'єктів, характерних злочинам за ст. 345 “Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”) і 405 КК. Диспозиція злочинів за ст. 345 КК передбачає, що посягання, в разі вчинення зазначеного злочину, спрямоване проти працівника правоохоронного органу, якими є військовослужбовці Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Основним безпосереднім об'єктом злочину за ст. 345 КК є “нормальна діяльність правоохоронних органів, їх авторитет, а додатковим безпосереднім об'єктом – психічна недоторканність працівників правоохоронних органів або їх близьких родичів, їх здоров'я”. Коли ж розглядаємо зміст безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 405 КК, то ведемо мову про суспільні відносини, які захищають порядок підлеглості, закріплений в ст. 28-34 (“Начальники та підлеглі, старші та молодші за військовим званням”) Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України. Таким чином має місце одночасне посягання на два різні безпосередні об'єкти злочинів, які знаходяться в різних розділах Особливої частини КК. Відповідно злочин за ст. 345 - в розділі XV (“Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади...”), а за ст. 405 – в розділі XIX (“Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення”). За таких обставин вчинене підлягає кваліфікації з урахуванням вимог ст. 33 КК за правилами ідеальної сукупності вчинених злочинів за відповідними частинами ст. 345 і 405 КК України.

8. Образа або наклеп підлеглого щодо командира або начальника словами, жестами, письмово або іншими діями з метою спричинити шкоду його честі або гідності має передбачати адміністративну відповідальність як за вчинення військового адміністративного правопорушення за умови, що вони (дії підлеглого) не є злочином, тобто не містять ознак реальної погрози для здоров'я і життя командира або начальника. З цією метою пропонуємо доповнити главу 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення наступними положеннями:

“Стаття 172-21. Наклеп щодо командира або начальника

Наклеп, тобто поширення у будь-якій формі завідомо неправдивих вигадок, які ганьблять особу командира чи начальника, або іншу особу, яка виконує їх повноваження у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, за відсутності ознак кримінального правопорушення, -

карається ...

Стаття 172-22. Образа командира або начальника

Образа, тобто умисне приниження честі і гідності командира чи начальника, або іншої особи, яка виконує їх повноваження у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, за відсутності ознак кримінального правопорушення, -

карається ...”.

9. Аналіз судової практики протягом 2014-2023рр. за вчинення злочинів за ч. 1-4 ст. 405 КК України свідчить, що в переважній більшості суди виносили покарання щодо 242 засуджених військовослужбовців, які, на нашу думку, були неспівмірними із суспільною небезпекою погроз і насильства проти начальників / командирів і не враховували відповідним чином, що вказані злочини вчинялись під час дії на території держави особливого періоду, що є обставиною, яка обтяжує покарання, коли проти України здійснюється агресивна війна зі сторони російської федерації.

Тому вважаємо, що військово-кримінальна політика судів при розгляді військових кримінальних правопорушень (злочинів за ст. 405 КК) підлягає

корегуванню в сторону підвищеної суворості відбування винесених покарань, більшої їх ефективності (обвинувальних вироків) на запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців.

10. Практика застосування судами України вимог ст. 45-49 КК України свідчить, що зазначені підстави звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців за вчинення злочинів, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК, не застосовувались, оскільки посягають на базовий принцип військової структури - єдиноначальність, який є, поряд з іншими, основою для військової дисципліни.

11. На підставі проведеного аналізу варто зазначити, що в даний час необхідно:

- сформулювати поняття, суть і зміст військово-кримінальної політики щодо військовослужбовців, які вчинили військові кримінальні правопорушення і, зокрема, військові злочини за ст. 405 КК України;

- визначити принципи, завдання і основні напрямки реалізації військово-кримінальної політики;

- поглибити наукові дослідження індивідуалізації і диференціації кримінальної відповідальності військовослужбовців;

- реанімувати і удосконалити систему і структуру органів військової юстиції (військова поліція, військова прокуратура, військові суди) як інститутів військово-кримінальної політики в Україні.

12. Неспровокована зі сторони нашої держави агресія російської федерації проти України посприяла призову на військову службу під час мобілізації великої кількості громадян України, частина з яких долучилася до вчинення військових кримінальних правопорушень, кількість яких зросла в рази, порівнюючи з 2013 р., що створює небезпеку для воєнної безпеки України. У цій ситуації особливо зросла небезпека військових злочинів, спрямованих проти командирів і начальників усіх рівнів за ст. 405 КК України, суб'єктами вчинення яких на 95 % є військовослужбовці, призвані на військову службу під час мобілізації.

13. Кримінологічна характеристика особи військовослужбовця – правопорушника, який посягає на відносини підлеглості, які є базовими у побудові військових формувань, надана на підставі дослідження його соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних ознак.

14. За *соціально-демографічними ознаками* – це особи чоловічої статі, у віці 25-50 років, за національністю у переважній більшості українці, які призивались з усіх 27 суб'єктів адміністративно-територіального устрою України. Найбільше з них вихідці Дніпропетровської області (20 осіб), Києва і Київської області (19 осіб), Одеської області (18 осіб). Їх сімейний стан свідчить, що одружені і неодружені приблизно в однаковій кількості. Освітній рівень достатньо високий, переважають особи, які мають професійно-технічну та загально-середню освіту. На момент вчинення злочину правопорушники перебували у військових званнях рядового складу (150 осіб), сержантського складу (38 осіб), “прапорщик” (4 особи), 8 осіб являлися офіцерами. За зайнятими посадами, які засуджені обіймали на момент вчинення злочину, то 157 військовослужбовців перебували на посадах рядового складу, 24 – сержантського складу, 8 – офіцерського складу, із них 3 офіцери обіймали посаду командира взводу, 2 – командира роти, два були відповідно начальником автомобільної служби військової частини і начальником зв'язку штабу військової частини. Із 252 осіб, засуджених протягом 2011-2023 рр. за ст. 405 КК, 10 військовослужбовців проходили військову службу у Державній прикордонній службі України, 6 – у Національній гвардії України, 1-а особа – в Державній спеціальній службі транспорту. Інші - це понад 225 осіб проходили військову службу у Збройних Силах України.

15. Дослідження *кримінально-правових ознак* злочинців за ст. 405 КК показало, що всі зазначені цією статтею КК злочини вчинені із прямим умислом. Груповий характер вчинених посягань на відносини підлеглості становить 6,35 %. Із 252 осіб не мали судимості у минулому 76,59 % військовослужбовців. Дев'ять військовослужбовців, що становить 3,57 %,

раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за загальнокримінальні правопорушення (ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 286, ч. 3 ст. 289 та ін. КК), відбули за їх вчинення покарання, але мали непогашену або не зняту судимість.

Метою і мотивами вчинених погроз і посягань щодо командирів і начальників були:

- невдоволення їх діями у зв'язку із виконанням ними обов'язків з військової служби щодо підтримання військової дисципліни;

- невдоволення тим, що правопорушник отримав зауваження за порушення військової дисципліни;

- із-за незгоди з правомірною службовою діяльністю командира / начальника та бажанням помститися за справедливу вимогливість по військовій службі;

- незадоволення наданою командиром об'єктивною характеристикою на правопорушника та необхідністю контролю за ним;

- бажанням перешкодити командир / начальнику добросовісно виконувати обов'язки з військової служби щодо дотримання військової дисципліни;

- незгодою з тим, що командир / начальник направляв правопорушника на медичне освідчення з приводу знаходження у стані алкогольного сп'яніння;

- незадоволення правомірною діяльністю командира у виді забезпечення бойового розпорядження про вибуття на бойові позиції для облаштування взводного опорного пункту;

- невдоволенням щодо отриманого від командира зауваженням та намаганням принизити честь і гідність сержанта / офіцера та інші обставини, пов'язані з необхідністю дотримання статутів Збройних Сил України.

Потерпілими від злочинних дій підлеглих визнані 174 офіцери, 58 сержантів і старшин, 15 осіб солдатського складу. Місцем вчинення військового злочину - погроза або насильство щодо начальника були території 22-х областей України. Найбільше ці злочини вчинялись на території Донецької

(51 раз), Луганської (24 рази), Дніпропетровської і Харківської (по 19 раз) областей.

Більшість винних осіб (58,44 %) у вчиненні злочину за ст. 405 КК були звільнені судом від відбування покарання – позбавлення волі на 5 років на підставі ст. 75 КК з випробуванням протягом іспитового строку. На нашу думку, враховуючи, що посягання здійснювалося на базовий принцип діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України – єдиноначальність, свідчить про порушення співмірності між суспільною небезпекою цього військового злочину і винесеними покараннями більшості засуджених військовослужбовців, що не сприяє запобіганню / протидії іншим військовим кримінальним правопорушенням.

16. *Морально-психологічна характеристика* військовослужбовців, що вчинили погрозу або насильство щодо начальника, свідчить про поділ засуджених військовослужбовців на 3 групи за такими критеріями, як:

1) особи, які до призову на військову службу, в 95 % за призовом під час мобілізації мали схильність до протиправної поведінки (19,42 %);

2) категорія військовослужбовців, у яких намір вчинити погрозу або насильство щодо начальника виник раптово, в силу певної небажаної для них ситуації під час проходження військової служби (27,27 %);

3) група військовослужбовців, найбільш численна, в яких умисні насильницькі дії щодо командирів і начальників були обумовлені в першу чергу знаходженням правопорушника в стані алкогольного сп'яніння (53,31 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми правового регулювання сектору безпеки і оборони : збірник матеріалів науково-практичного семінару кафедри військового права та правоохоронної діяльності (Київ, 15 листопада 2023 року) / Мін-во оборони України; Національний університет оборони України; Київський інститут Національної гвардії України; за ред. О.Ф. Кобзаря, М.М. Прохоренка. Київ: Видавництво ТОВ “ТРОПЕА”, 2023. 287 с.
2. Анісімов Г.М. Погроза або насильство щодо начальника. *Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)* : навч. посіб. / Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк та ін.; за ред. М.І. Панова. Харків : Право, 2011. 184 с.
3. Артеменко О.М. Злочини проти порядку проходження військової служби: кримінологічне дослідження: монографія / наук. ред. В.В. Голіна. Харків: Право, 2019. 224 с.
4. Артикул воинский (1715 г., апреля 26) // Хрестоматия по истории государства и права СССР. Дооктябрьский период / Под редакцией Ю.П. Титова, О.И. Чистякова. Москва: Юрид. лит., 1990. 480 с.
5. Ахметшин Х.М. Понятие воинского преступления // Закон об уголовной ответственности за воинские преступления: Комментарий / Под ред. А.Г. Горного. Москва: Юрид. лит., 1986. 160.
6. Ахметшин Х.М. Преступления против военной службы (Военно-уголовное законодательство Российской Федерации) / Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Российской Федерации. Москва, 1999. 197 с.
7. Ахметшин Х.М. Статья 5. Угроза начальнику. Статья 6. Насильственные действия в отношении начальника // Закон об уголовной ответственности за воинские преступления: Комментарий / Под ред. А.Г. Горного. Москва: Юрид. лит., 1986. 160 с.

8. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 415 с.

9. Бажанов М.І. Призначення покарання // Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. 416 с.

10. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с. : іл.

11. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності // Вибрані праці / Ю.В. Баулін. Харків : Право, 2013. 928 с.

12. Бодаєвський В.П. Деякі питання, що стосуються вдосконалення покарання за вчинення злочину, передбаченого ст. 410 КК України / Денисов С.Ф., Бодаєвський В.П. Кримінальна відповідальність за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України) : монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 324с.

13. Бодаєвський В.П. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.]. Київ: “ВД “Дакор”, 2013. 786 с.

14. Борисов В.І. Необережність і її види: Текст лекції. Харків: ЮІ, 1991. 23 с.

15. Бражник Ф.С. К вопросу о двойной форме вины в советском уголовном праве / Труды академии, вып. 68. Москва: ВПА, 1970.

16. Брайнін Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину / Київ : Вид-во Київського університету. 1964. 189 с.

17. Брич Л.В. Коментар ст. 345 Кримінального кодексу України // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

18. Брич Л.П. Співвідношення складів військових злочинів зі складами злочинів, що мають з ними тотожні за змістом ознаки / Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2011. № 54. С. 323-334.

19. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 3013. 712 с.

20. Бугаєв В.О. Військові злочини і покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Одеська національна юридична академія / Одеса, 2001. 24 с.

21. Васильев Н.В. Угроза начальнику. Насильственные действия в отношении начальника / Ахметшин Х.М., Васильев Н.В., Кудрявцев В.Н., Шанин В.И. Воинские преступления: Учебник. Под ред. Н.Ф. Чистякова. Москва: 1970. 355 с.

22. Ведомости Верховного Совета СССР, 1957, № 5, ст. 100.

23. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право. 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.

24. Вереша Р.В. Проблеми вини в теорії кримінального права: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2005. 464 с.; Вереша Р.В. Теоретико - прикладні аспекти суб'єктивної сторони складу злочину : монографія. Київ : Алерта, 2017. 568 с.

25. Вернидубов І.В., Сегеда С.П., Туркот М.С. Виконання покарань, призначених військовослужбовцям // Кримінально-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України: наук.-практ. посіб. / [Туркот М.С., Богуцький П.П., Дячук С.І., Вернидубов І.В., Сегеда С.П.]. Київ:

Видавничий дім “АртЕк”, Національна академія прокуратури України, 2014. 246 с.

26. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 11. Ст. 203.

27. *Військовий карний статут (XXII книга Зб.в.п. 1869р., вид. IV):* Переклад з рос. мови. Видання Законодавчого відділу Головної Військової Судової Управи. Камянець на Поділлію : Друк. Когена і Дунасвецького, 1919. 180 с.

28. Військово-кримінальний закон Федеративної Республіки Німеччини від 30.03.1957 р. у редакції від 24.05.1974 р. / Wehrstrafgesetz [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/index.html>. Заголовок з екрану.

29. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 03.07.2018 р. Справа № 219/707/18. Провадження в ЄРДР: не визначено. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75132256> (дата звернення: 30.01.2022).

30. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 24 вересня 2015 р. Справа № 310/8461/15-к. Провадження № 1-кп/310/502/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51138969> (дата звернення: 12.05.2020).

31. Вирок Володарського районного суду Донецької області від 25.02.2015 р. Справа № /222/183/15-к. Провадження 1-кп/222/25/2015. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42874839> (дата звернення: 12.01.2022).

32. Вирок Гайсинського районного суду Вінницької області від 25.04.2017 р. Справа № 129/876/17. Провадження №1-кп/129/218/2017. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66166883> (дата звернення 05.01.2024).

33. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 17.01.2019 р. Справа № 654/1287/17. Провадження № 1-кп/654/7/2019. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79234403> (дата звернення: 14.01.2022).

34. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 03.09.2014р. Справа № 418/125/15-к. Провадження 1-кп/418/22/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57576020> (дата звернення 14.01.2022).

35. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 25.06.2020 р. Справа ЄУН 229/1363/20. Провадження № 1-кп/229/417/2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90034898> (дата звернення: 26.01.2022).
36. Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 03 вересня 2014 р. Справа № 638/11119/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41726315> (дата звернення: 20.12.2020).
37. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 25.09.2014 р. Справа № 591/6845/14-к. Провадження № 1-кп/591/419/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40617142> (дата звернення: 21.01.2021).
38. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 26.05.2011 р. Справа № 1-215/11. Провадження – не визначено. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17425086> (дата звернення: 21.01.2022).
39. Вирок Каланчацького районного суду Херсонської області від 06.04.2015 р. Справа № 657/25/15-к. Провадження – не визначено. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43622296> (дата звернення: 21.01.2022).
40. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 28.03.2016 р. Справа № 640/13667/15-к. Провадження н/п 1-кп/640/119/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56744185> (дата звернення: 20.01.2022).
41. Вирок Комінтернівського районного суду Одеської області від 04.08.2014 р. Справа №504/1487/14-к. Провадження №1-кп/504/194/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40014188> (дата звернення: 26.01.2022).
42. Вирок Ленінського районного суду м. Кіровограда від 12.10.2012 р. Справа № 1111/7463/12. Провадження 1/1111/281/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27597279> (дата звернення: 21.01.2022).
43. Вирок Мілевського районного суду Луганської області від 23.03.2015 р. Справа № 418/125/15-к. Провадження 1-кп/418/22/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57576020> (дата звернення 18.01.2022).
44. Вирок Новоайдарського районного суду Луганської області від 29.04.2015 р. Справа № 419/521/15-к. Провадження № 1-кп/419/67/2015. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43861645> (дата звернення: 13.01.2022).

45. Вирок Новоайдарського районного суду Луганської області від 22.06.2016 р. Справа № 419/1288/16-к. Провадження № 1-кп/419/100/2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58445733> (дата звернення: 27.01.2022).

46. Вирок Новгородівського міського суду Донецької області від 06 серпня 2015 р. Справа № 239/351/15-к. Провадження № 1-кп/239/48/2015. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48036032> (дата звернення: 25.01.2022).

47. Вирок Новопсковського районного суду Луганської області від 05.12.2014 р. Справа ЄУ № 420/1497/14-к. Провадження №1-кп/420/91/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41857656> (дата звернення: 25.01.2022).

48. Вирок Приазовського районного суду м. Запоріжжя від 21.10.2015р. Справа 1-кп/325/81/2015. Провадження № 326/879/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52609201> (дата звернення: 21.01.2022).

49. Вирок Рокитнянського районного суду Київської області від 17.03.2015 р. Справа № 375/1944/14-к. Номер провадження 1-кп/375/3/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43144369> (дата звернення: 17 січня 2022).

50. Вирок Старобільського районного суду Луганської області від 15.03.2016 р. Справа ЄУН 431/5275/15-к. Провадження № 1-кп/431/38/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56589227> (дата звернення 24.01.2022).

51. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 25.05.2016 р. Справа № 523/15118/14-к. Провадження № 1-кп/523/62/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58207981> (дата звернення: 24.01.2022).

52. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 14 грудня 2012 р. Справа № 712/13666/12. Провадження № 1/712/987/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46955504> (дата звернення: 15.01.2022).

53. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.08.2015 р. Справа № 748/994/15-к. Провадження №1-кп/748/82/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49233085> (дата звернення: 24.01.2022).
54. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 02.09.2015 р. Справа № 748/1413/15-к. Провадження №1-кп/748/124/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49505505> (дата звернення: 20.01.2022).
55. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 30.09.2015 р. Справа Єдиний унікальний № 748/1583/15-к. Провадження №1-кп/748/129/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51623422> (дата звернення 24.01.2022).
56. Вирок Чугуївського міського суду Харківської області від 19.02.2015 р. Справа № 636/4528/14-к. Провадження № 1-кп/636/63/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42779735> (дата звернення 13.01.2022).
57. Военный энциклопедический словарь / Пред. Гл. ред. комиссии Н.В. Огарков. М.: Воениздат, 1983. 863 с. с ил., 30 л. ил.
58. Воробей П.А. Кримінально-правове ставлення в вину: монографія. Київ: Атіка, 2009. 176 с.
59. В'юник М.В. Щодо питання оптимізації системи кримінальних покарань. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 148-155.
60. Гіда Є.О, Нікітін Ю.В. Теорія злочинності // *Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова*. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 416 с.
61. Глистин В.К. Проблема уголовно – правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В.К. Глистин. Л. : Изд-во ЛГУ. 1979. 128 с.
62. Головка Б.М. Спеціальні види покарання за вчинення військових злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 5. Том 3. 2014. С. 24-29.

63. Грек Б.М., Нікітін Ю.В. Запобігання злочинності / Кримінологія: підручник; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 416 с.

64. Денисова Т.А. Покарання, його поняття та мета // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.

65. Дмитренко Н.А. Злочинність у Збройних Силах України : кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / Н.А. Дмитренко, О.О. Шкута. Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2022. 186 с.

66. Дудоров О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності // Науково – практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

67. Дячук С.І. Звільнення від кримінальної відповідальності // Військові злочини: Комент. законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; Відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ : Видавництво А.С.К. 2003. 272 с.

68. Дячук С.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. За загальною редакцією Гончаренка В.Г., Андрушка П.П. К., “Форум”, 2005, у трьох книгах / Книга 3. Особлива частина (статті 255-447). 583 с.

69. Дячук С.І. Покарання та його види. Призначення покарання ... // Хавронюк та ін. Військові злочини: Комент. законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.

70. Єпур Г.В. Соціальна обумовленість С. 19; Політова А.С. Суспільна небезпека злочинів проти особистої волі людини. Вісн. Луган. акад. внутр. справ МВС імені 10-річчя незалежності України. 2003. Вип.1. С. 82.

71. Загородников Н.И. Принципы советского уголовного права. *Сов.гос-во и право*. 1966. № 5. С. 65-74.
72. Закон об уголовной ответственности за воинские преступления: Комментарий / Под ред. А.Г. Горного. Москва: Юрид. лит., 1986. 160 с.
73. Закон об уголовной ответственности за воинские преступления. М.: Военное издательство Министерства обороны Союза ССР, 1959. 33 с.
74. Збірник законів Української РСР і Указів Президії Верховної Ради Української РСР 1938-1973 рр. В двох томах / Т. 2. Кримінальний кодекс Української РСР. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1974. 734 с.
75. Зелинский А.Ф. Криминология (курс лекций) Харьков: Прапор, 1996. 260 с.
76. Злочинність військова. Українська криминологічна енциклопедія / упоряд.: О.М. Джу́жа, О.М. Литвинов; за заг. ред. В.В. Чернея, В.В. Сокурєнка. Київ; Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ : Нац. акад. внутр. справ : Кримін. асоц. України : Золота миля, 2017. С. 254-257.
77. Казначеева Д.В. Військова злочинність // Криминологія. Академічний курс / Кол. авторів; за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
78. Карний кодекс Республіки Польща / Наук. ред. д.ю.н., проф. П.С. Берзіна; переклад з польської Г.В. Бормецької. Київ: ВАІТЕ, 2015. 172 с.
79. Карпенко М.І. Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики: монографія. Київ : ЗВО “Національна академія управління”, 2019. 458 с.
80. Карпенко М.І. До питання періодизації витоків законодавства про військові злочини на теренах сучасної України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 129–133. Isej.org.ua/4_2018/36.pdf; с. 129–133.
81. Карпенко М.І. Заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили військові злочини / Карпенко М.І.

Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики : монографія. Київ: ЗВО “Національна академія управління”. 2019. 458 с.

82. Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): наук.-метод. посіб. / за заг. ред. В.К. Матвійчука. Харків : Право, 2016. 316 с.

83. Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): наук.-метод. посіб. / за заг. ред. В.К. Матвійчука. 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2017. 318 с.

84. Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти : монографія / за заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ: ВНЗ “Національна академія управління”, 2018. 420 с.

85. Карпенко М.І. Кваліфікація військових правопорушень за законодавством України: монографія. Київ: ЗВО “Національна академія управління”, 2020. 310 с.

86. Карпенко М.І. Кваліфікація військових правопорушень : навч. посіб. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. 268 с.

87. Карпенко М.І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2010. 17 с.

88. Карпенко М.І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія / за заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ: КНТ, 2006. 232 с.

89. Карпенко М.І. Особливості суб'єктів військових злочинів за законодавством України. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2018. № 3. С. 247–251. URL : http://pap.in.ua/3_2018/69.pdf.

90. Карпенко М.І. Стан військового правопорядку та правове забезпечення воєнної безпеки України // *Концептуальні засади нової редакції*

Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р. / редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019. 500 с.

91. Карпенко М.І. Сучасні тенденції у кримінально-правовій політиці держави щодо призначення покарань за вчинення військових злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції : науковий збірник*. 2018. Випуск 5. С. 101-105.

92. Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2020. 40 с.

93. Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2020. 530 с.

94. Касинюк В.І., Білоконов В.М. Покарання військовослужбовців за порушення правил водіння або експлуатації машин / Касинюк В.І., Білоконов В.М. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за порушення правил водіння або експлуатації машин. Запоріжжя, видавець Глазунов С.О., 2011. 231 с.

95. Конституції України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

96. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник. Видання 3-тє, доповн. та переробл. Київ: Атіка, 2007. 592 с.

97. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно – правовой охраны. Москва : Акад. МВД СССР, 1980. 248 с.

98. Коржанський М.Й. Проблеми кримінального права : монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2003. 200 с.

99. Костенко О.М. Кримінологія // Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка та ін. Київ: “Укр. енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.

100. Костенко О.М., Нікітін Ю.В. Кримінологія як наука // Кримінологія: підручник / за заг. ред. С.Ф. Денисова, Ю.В. Нікітіна, Є.Л. Стрельцова. Харків, 2018. 416 с.

101. Кривоченко Л.М. Кваліфікація злочинів // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: “Укр. Енцикл.”, 2001. Т.3: К-М. 2001. 792 с.: іл.

102. Кримінальне права (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.]. Київ: “ВД “Дакор”, 2013. 786 с.

103. Кримінальний кодекс України. Нормативні акти кримінально-правового значення. Постанови Пленуму Верховного Суду України / Автори-упорядники В.А. Клименко. М.І. Мельник, В.А. Мисливий. Київ: Бібліотека газети “Іменем Закону”, 1993. 256 с.

104. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25 – 26. Ст. 131.

105. Кримінальний кодекс Української РСР : Закон УРСР від 28 грудня 1960 р. / Верховна Рада УРСР. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14.

106. Кримінальний кодекс У.С.Р.Р. [Текст та практичний коментар за редакцією С. Канарського зі змінами та доповненнями на 1 грудня 1929 року] (четверте видання). Харків: Юридичне видавництво Наркомюсту УСРР, 1930. 304 с.

107. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 8821.

108. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №3-4. Ст. 21.

109. Криминологія: підручник / за заг. ред. С.Д. Денисова, Ю.В. Нікітіна, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 416 с.

110. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. Москва: Юрид. лит., 1972. 352 с.

111. Купар Д.Ю. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2018. 18 с.

112. Курилюк Ю.Б. Кримінальна відповідальність за порушення правил несення прикордонної служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2014. 21 с.

113. Курляндский В.И. Общая характеристика преступлений против порядка обращения с военнопленными, пользования знаками Красного креста и Красного полумесяца и порядка обращения с населением в районе военных действий // Воинские преступления : учебник / Х.М. Ахметшин, Н.В. Васильев, А.А. Герцензон [и др.] ; отв. ред. Г.Н. Пуговкин. Москва : Военно-юридическая академия, 1956. 287 с.

114. Курляндский В.И. Субъективная сторона преступления. Москва: ВЮА, 1955.

115. Ломако В.А. Суб'єктивна сторона злочину // Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. 416 с.

116. Лунеев В.В. Мотивы воинских преступлений (криминологическое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук. Москва: ВИП, 1969. 310 с.

117. Макаренко О.В. Злочини і покарання в праві української гетьманської держави 1648 – 1657 рр. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Національна академія внутрішніх справ. Київ : 2011. 22 с.
118. Марін О.Н. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія. Київ: Атіка, 2003. 222 с.
119. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т. 29, с. 154.
120. Матвійчук В.К. Кримінально – правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально – правове та кримінологічне дослідження): монографія. Київ, “Азимут-Україна”. 2005. 464 с.
121. Матвійчук В.К., Татарухін С.А. Суб’єктивна сторона складу злочину: лекція. Київ, 1994. 35 с.
122. Матишевський П.С. Суб’єктивна сторона складу злочину // Кримінальне право України. Загал. частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський та ін.; за ред. П.С. Матишевського та ін. Стер. вид. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 512 с.
123. Матишевський П.С., Фесенко Є.В. Об’єкт злочину // Кримінальне право України. Загал. частина. Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський та ін.; за ред. П.С. Матишевського та ін. Стер. вид. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 512 с.
124. Меньшагин В.Д. Формы виновности в воинских преступлениях. СЗ. 1944. № 5-6.
125. Митрофанов І.І. Проблеми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів в бойовій обстановці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. Серія ПРАВО. Випуск 33. Том 2. С. 111.
126. Михайліченко Т.О. Перелік основних видів покарань: питання до роздумів // Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р. / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019. 500 с.

127. Мойсик В.Р. Про об'єкт і предмет шахрайства з фінансовими ресурсами. *Вісник Верховного Суду України* : Науково-практичне видання. 2002. № 1. С. 34-41.

128. Музика А.А. Амністія // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с. : іл.

129. Музика А.А. Суб'єктивна сторона злочину. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 17 : Кримінальне право. С. 934-936.

130. Музика А.А. Суб'єктивна сторона злочину. Юридична енциклопедія: В 6 т. // Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: "Укр. енцикл.", 1998–ISBN 966-7492-00-1 / Т. 5: П-С. 2003. С. 680-681.

131. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ: Т-во "Знання", КОО, 2000. 771 с.

132. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

133. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

134. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред.: В.Ф. Бойко та інші. 6-те вид., допов. Київ: А.С.К., 2000. 1120 с.

135. Никифоров Б.С. Об'єкт преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1960. 230 с.

136. Ніколаєнко Т.Б. Теоретико-правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців : монографія. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2018. 564 с.

137. Новікова К.А. Деякі проблеми покарань за проектом нового Кримінального кодексу України // Реформування кримінального

законодавства України: сучасність та майбутнє : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 22–23 жовт. 2020 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримінал. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків : Право, 2021. 150 с.

138. Ободовський О.В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2023. 652 с.

139. Осадча А.С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.С. Осадча. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 21 с.

140. Останін В.О. Об'єктивна сторона складу злочину // КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО в запитаннях і відповідях. Загальна частина. (Посібник для підготовки до іспитів) / (За загальною редакцією Клименка В.А.). Київ, 2003. 288 с.

141. Памятники Русского права / под ред. С.В. Юшкова. Москва: Юрид. лит. 1952. Вып. 1. 287 с.

142. Панов М.І. Загальні засади кваліфікації злочинів // Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / Г.М. Анісімов, О.О. Володіна, І.О. Зінченко та ін.; за ред. М.І. Панова. Харків: Право, 2016. 356 с.

143. Панов М.І. Розмежування складів злочинів // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с. : іл.

144. Панов М.І. Спосіб вчинення злочину // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право. 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук

України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.

145. Пащенко О.О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.

146. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики от 06.06.2001 г. (с изменениями от 01.11.2017): [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4707/file/Estonia_PenaICode_am2013_en.pdf. Заголовок з екрану.

147. Пинаев А.А. Особенности составов преступлений с двойной и смешанной формами вины. Харьков, 1984. 51 с.

148. Пионтковский А.А. Преступление. // Курс советского уголовного права: В 6-ти тт. Т. 2. Часть Общая. Преступление / А.А. Пионтковский: [редкол.: А.А. Пионтковский, П.С. Ромашкин, В.М. Чхиквадзе] Москва : Издательство “Наука”, 1970. 516 с.

149. Письменський Є.О. Звільнення від покарання та його відбування // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с. : іл.

150. Полегенька О.Р. Суб'єкт військових злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2019. 20 с.

151. Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України : Указ Президента України від 29.10.2012 р. № 618/2012 / *Офіційний вісник України*. 2012. № 83. Ст. 3348.

152. Понятійно-категорійний довідник військового законодавства України: довідник – укладачі: Р.В. Алієв, М.М. Прохоренко. Київ: НУОУ, 2021. 234 с.

153. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.04.2018 р. Справа № 205/1993/17-ц.

Касаційне провадження № 61-1664св17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73727417> (дата звернення: 13.01.2022).

154. Правовий поради́ник учасника бойових дій: довідник / [І.В. Вернидубов, А.О. Галай, М.С. Туркот та ін.]; за заг. ред. та вступне слово О.М. Литвака. К.: Національна академія прокуратури України, 2015. 106 с.

155. Преступная неосторожность: уголовно-правовое и криминологическое исследование / авт. кол. Лановенко И.П., Лопушанский Ф.А., Костенко А.Н. и др.; отв. ред. Лановенко И.П., Лопушанский Ф.А. Киев: Наукова думка, 1992. 220 с.

156. Проблемні питання відповідальності військовослужбовців. Аналітична доповідь: Центр оборонних стратегій. Січень 2023. URL: <https://defence.org.ua/wp-content/uploads/doslidzhennya/CDS-problemni-pytannya-vidpovidalnosti-vijskovosluzhbovcziv.pdf> (дата звернення: 05.01.2024).

157. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України в редакції від 4 квітня 2006 р. № 3597-IV / Верховна Рада України. *Офіційний вісник України*. 2006. № 17. Ст. 1261.

158. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III / Верховна Рада України. *Офіційний вісник України*. 2002. № 14. Ст. 708.

159. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Закон України від 20.05.2021 р № 1461-IX. Надісланий Президенту України 07.06.2021 р. URL: [www.rada.gov.ua > news > Povidomlennya](http://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya) (дата звернення: 25.01.2022).

160. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст.71.

161. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих

актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022р. № 2839-IX / *Голос України* від 26.01.2023. № 18.

162. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини: Закон України від 12.02.2015 р. № 194-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 16. Ст. 113.

163. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 551-XIV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 197.

164. Проект нового КК України (станом на 12.12.2021 р.). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення 19.01.2022).

165. Про затвердження Порядку відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні : наказ Міністерства оборони України від 04.06.2021 р. № 155, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26 серпня 2021 р. за № 1124/36746 / *Офіційний вісник України*. 2021. № 72. Ст. 4570.

166. Про затвердження Порядку здійснення командирами (начальниками) військових частин (установ) контролю за поведінкою військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням : наказ Міністерства оборони України від 17 вересня 2020 року № 337, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02.10.2020 р. за № 967/35250 / *Офіційний вісник України*. 2020. № 81. Ст. 2637.

167. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні : Закон України від 26.11.2018 р. № 2630-VIII / *Голос України*. 2018. № 226 (6981). 28 листопада.

168. Про затвердження Указу Президента України "Про часткову мобілізацію" : Закон України від 17 березня 2014 р. № 1126-VII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 15. Ст. 328.

169. Про затвердження Указу Президента України “Про часткову мобілізацію” : Закон України від 6 травня 2014 р. № 1240-VII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 27. Ст. 906.

170. Про затвердження Указу Президента України “Про часткову мобілізацію” : Закон України від 22 липня 2014 р. № 1595-VII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 36. Ст. 1187.

171. Про затвердження Указу Президента України “Про часткову мобілізацію” : Закон України від 15 січня 2015 р. № 113-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 6. Ст. 42.

172. Прокопович Е.В. Угроза начальнику. Насильственные действия в отношении начальника // Х.М. Ахметшин, Ф.С. Бражник, А.А. Вихров и др. советское уголовное право. Воинские преступления: Учебник / под ред. А.Г. Горного. Москва: Военный институт, 1978. 427 с.

173. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 13 травня 1999 р. № 644-XIV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 27. Ст. 221.

174. Про оборону України : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2020-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 49. Ст. 420.

175. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

176. Про практику призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 грудня 1996 року № 15 (в редакції від 26.12.2003 р.) // Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях : (ОФЦ. ТЕКСТ). / упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2013. 612 с.

177. Про практику призначення судами кримінального покарання // Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003р. № 7 / Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (ОФІЦ. ТЕКСТ). Упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. Київ : ПАЛИВОДА А.В. 2013. 612 с.

178. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 // Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях : (ОФІЦ. ТЕКСТ). / упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2013. 612 с.

179. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України” : Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 / Президент України. *Офіційний вісник України*. 2021. № 27. Ст. 1321.

180. Про стан військової дисципліни у Збройних Силах України у 2004 році, виконання директиви Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 28 жовтня 2002 року №1-1/1384 “Про додаткові заходи щодо поліпшення дисципліни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях”: // Матеріали колегії Міністерства оборони України від 25.01.2005 р. / Архів Адміністративного департаменту Міністерства оборони України за 2005р.

181. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 548-XIV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 194.

182. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3 // Постанови пленумів

Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (ОФЦ. ТЕКСТ). / Упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2013. 612 с.

183. Пузиревський Є.Б. Запобігання військовим злочинам : монографія / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2011. 176 с.

184. Пузиревський Є.Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право”; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2011. 21 с.

185. Рева А.О. Морально-психологічні ознаки особистості дезертира в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні питання юридичної науки. 2022. № 18. С.225-230.

186. “Русская правда. Краткая редакция” (по академическому списку) // Хрестоматия по истории государства и права СССР. Дооктябрьский период / Под редакцией Ю.П. Титова, О.И. Чистякова. Москва: Юрид. лит., 1990. 480 с.

187. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: монографія. Київ: Атіка, 2002. 144 с.

188. Сарнавський О.М. Кримінально-правова охорона суспільних відносин у військовій сфері. Київ: Логос, 2020. 240 с.

189. Сводъ военныхъ постановлений 1869 года. Часть шестая. (Издание четвертое). Уставы военно-уголовные. Книга XXII. Воинскій уставъ о наказаніях / Сост. П. Заустинскій. Петроградъ: Военная Типографія Императрицы Екатерины Великой, 1916. 95 с.

190. Сворак, С.Д. Генеза та трансформація органів державної влади Київської Русі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2011. 22 с.

191. Сенько М.М. Застосування покарання за самовільне залишення військової частини або місця служби / Грищук В.К., Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або

місця служби: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 308 с.

192. Скибицький В.В. Звільнення від кримінальної відповідальності // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: "Укр. енцикл.", 1998. Т. 2: Д-Й. 1999. 744 с.: іл.

193. Скибицький В.В. Покарання // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. Т. 4: Н-П. 2002. 720 с.: іл.

194. Словник основних військових термінів для використання в навчальному процесі та науковій і науково-технічній діяльності Національної академії оборони України. Київ : НАОУ, 2005. С. 63.

195. Советское уголовное право // Воинские преступления : учебник / под ред. А.Г. Горного. Москва, 1978. 427 с.

196. Сташис В.В., Бажанов М.І. Шляхи оновлення кримінального законодавства України. Вісн. Акад. прав. наук України. 1993. Вип. 1. С. 119.

197. Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступления. Киев : Выща школа, 1977. 151 с.

198. Тарарухін С.А. Юридична енциклопедія: В 6 т. // Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998-ISBN 966-7492-00-1 / Т. 4: К-М. 2001. 792 с.: іл.

199. Тацій В.Я. Об'єкт злочину // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол. В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с. : іл.

200. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.

201. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посіб. Харків: Укр. юрид. академія. 1994. 80 с.

202. Толкаченко А.А. Мотив и цель воинских преступлений по советскому уголовному праву :дис. ... канд. юрид. наук: 20.02.03. Москва: ВИ, 1990. 195 с.

203. Туркот М.С. Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень // Військові кримінальні правопорушення: Розділ XIX Особливої частини Кримінального кодексу України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини, Верховного Суду України, Верховного Суду, апеляційних і місцевих судів. Станом на 11 січня 2921 р.: наук.-практ. посіб. / уклад.: М.С. Туркот, А.В. Столїтній, Г.М. Рябенко, С.В. Шмаленя, О.М. Хоменко, В.М. Александров; за ред. канд. юрид. наук, доцента М.С. Туркота. Київ: Норма права, 2020. 478 с.

204. Туркот М.С. Кримінологічна характеристика особистості суб'єкта військових злочинів. *Вісн. Нац. акад. прокуратури України*. 2015. № 2. С. 76-82.

205. Туркот М.С. Проблеми протидії злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (військовим злочинам) / Кримінально-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України: наук.-практ. посіб. / [Туркот М.С., Богуцький П.П., Дячук С.І., Вернидубов І.В., Сегеда С.П.]. К.: Видавничий дім "АртЕк", Національна академія прокуратури України, 2014. 246 с.

206. Туркот М.С. Особливості виконання покарань, призначених військовослужбовцям за вчинення кримінальних правопорушень // Військове право України: підручник / кол. авторів; за заг. ред. А.М. Колодія, О.В. Кривенка, В.Й. Пашинського. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2019. 392 с.

207. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики от 30.12.1999 г. № 787-IQ (с изменениями от 31.05.2016): [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353. Заголовок з екрану.

208. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 28.10.2021 года № 127 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.01.2024 г.) [Електронний

ресурс]. Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/3-38/edition/2087/ru>.
Заголовок з экрану.

209. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук Э.А. Саркисовой. Перевод с латышского канд. юрид. наук А.И. Лукашова. СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001. 313 с.

210. Уголовный кодекс Литовской республики / Науч. ред. докт. юрид. наук, проф. В.Павилониса; предисл. канд. юрид. наук, доц. Н.И. Мацнева; вступ. статья докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса, докт. юрид. наук, доц. А. Абрамавичюса, докт. юрид. наук, доц. А. Дракшене; пер. с лит.канд. филол. наук, доц. В.П. Казанскене. СПб.: Изд-во “Юридический центр Пресс”, 2003. 470 с.

211. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.1999 г. № 275-3 (с изменениями от 24.10.2014): [Электронный ресурс]. Режим доступа: kodeksy-by.com/ugolovnyj-kodeks-rb/download.htm. Заголовок з экрану.

212. Уголовный кодекс Республики Болгарии / Науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А.И. Лукашова. Перевод с болгарского Д.В. Милушева, А.И. Лукашова, вступ. статья Й.И. Айдарова. СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001. 298 с.

213. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 г. № 226-V-ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.): [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252. Заголовок з экрану.

214. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 г. (с изменениями от 09.04.2015): Сайт Міністерства юстиції Республіки Молдова [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2>.
Заголовок з экрану.

215. Уголовный кодекс Республики Узбекистан 1994 г. (с изменениями от 20.08.2015): Национальная база данных законодательства Республики

Узбекистан Центра правовой информатизации при Министерстве юстиции Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457. Заголовок з екрану.

216. Уголовный Кодекс Советских республик [Текст и постатейный комментарий под редакцией С. Канарского] (2-е издание). Государственное издательство Украины, 1925. 506 с.

217. Уголовный кодекс Туркменистана в редакции от 10.05.2010 г. № 104-IV (с изменениями и дополнениями, внесенными по состоянию на 01.11.2017 года): Сайт Министерства адалат Туркменистана [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://minijust.gov.tm/ru/mmerkezi/doc_view.php?doc_id=8091. Заголовок з екрану.

218. Ухвала Старобільського районного суду Луганської області від 08.08.2014 р. Справа ЄУН 431/2359/14-к. Провадження № 1-кп/431/176. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41811277> (дата звернення: 25.01.2022).

219. Филин Н.А. Воинские преступления. Комментарий и сравнительный текст уголовных кодексов УССР и РСФСР. / Под ред. М.Е. Шаргея, С.А. Пригова и Ю.П. Мазуренко. Харьков: Юридическое издательство НКЮ УССР, 1929. 78 с.

220. Философский энциклопедический словарь / Ред. состав. Е. Губский, Г. Кораблёва, В. Лутченко. Москва : Инфро–М, 2002. 576 с.

221. Ферьева Н. Витоки кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо начальника (ст. 405 Кримінального кодексу України). *Підприємництво, господарство і право*. Науково практичний господарсько-правовий журнал. № 1-2020. С. 196-199.

222. Ферьева Н. П. Витоки кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо начальника (стаття 405 Кримінального кодексу України). Збірник матеріалів учасників науково-практичної конференції “*Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*” (Запоріжжя, 27-28 грудня 2019 року), проведеної Запорізькою міською

громадською організацією “Істина”. Запоріжжя: “Істина”, 2019. Ч. 2. С. 122-125.

223. Ферьева Н.П. До питання про покарання за погрозу або насильство щодо начальника. *Актуальні проблеми правового регулювання діяльності сектору безпеки і оборони*: збірник матеріалів XV науково – практичного семінару кафедри правового забезпечення (Київ, 03 грудня 2021 року) / Мін-во оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського; за ред. М.М. Прохоренка. Київ : Видавництво ТОВ “ТРОПЕА”, 2021. С. 84-89.

224. Ферьева Н.П. Звільнення від покарання та його відбування за вчинення військового злочину – погроза або насильство щодо начальника / *“АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНО - РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ”*. V Всеукраїнська конференція (м. Хмельницький, 25.02.2022 року). Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2022. С. 445-447.

225. Ферьева Н. Зміст та характеристика суб’єктивних ознак складу кримінального правопорушення “Погроза або насильство щодо начальника” (ст. 405 Кримінального кодексу України). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 50 С. 84-88.

226. Ферьева Н.П. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо начальника (стаття 405 Кримінального кодексу України): дис. ... доктора філософії: 081–Право. Київ, 2023. 468 с.

227. Ферьева Н. Поняття та зміст об’єктивних ознак складу кримінального правопорушення “погроза або насильство щодо начальника” (стаття 405 Кримінального кодексу України). *Публічне право*. 2021. № 1 (41). С. 155-161.

228. Ферьева Н. Поняття та суспільна небезпечність злочину “погроза або насильство щодо начальника”. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 253-259.

229. Ферьєва Н. Порівняльно-правова характеристика злочину – погроза або насильство щодо начальника за Кримінальним кодексом України та кримінальним законодавством окремих держав світу. *Теорія и практика :національний юридический журнал; National Law Journal: Theory and Practice. Научно-практическое правовое издание.* 2021. № 2 (47). С. 78–83.

230. Форма № 6. Звіт про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2022 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 17.02.2023 р.).

231. Хавронюк М.І. Військові злочини: навчальний посібник. Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1995. 156 с.

232. Хавронюк М.І. Деякі проблеми встановлення вини. *Підприємництво, господарство і право.* 2003. № 2. С. 79-86.

233. Хавронюк М.І. Злочини зі складною виною у Кримінальному кодексі України. *Підприємництво, господарство і право.* 2003. № 3. С.9-17.

234. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. 504 с.

235. Хавронюк М.І. Погроза або насильство щодо начальника // Військові злочини: комент. законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред. : М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.

236. Харитонов С.О. Значення суб'єктивної сторони для кваліфікації військових злочинів. *Теорія і практика правознавства:* електор. наук. фах. вид. 2018. № 2 (14) С. 1-11. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua>.

237. Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.

238. Харитонов С.О. Ознаки військовослужбовця як спеціального суб'єкта військових злочинів. *Актуальні проблеми захисту прав та представництва законних інтересів військовослужбовців та*

військовозобов'язаних у кримінальному та адміністративному законодавстві України: сучасний стан та перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 11 груд. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 181-184.

239. Чхиквадзе В. М. Советское военно-уголовное право. Москва : Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948. 452 с.

240. Чхиквадзе В.М. Угроза начальнику. Насильственные действия в отношении начальника // Курс советского уголовного права. В шести томах. / Том VI. Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Воинские преступления. Москва : Издательство “Наука”, 1971. 560 с.

241. Юридична енциклопедія: В 6 т. // Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: “Укр. енцикл.”, 1998. Т. 2: Д–Й. 1999. 744 с.: іл.

242. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: “Укр. енциклопедія” ім. М.П. Бажана. Т. 3. 792 с.

243. Ярмыш Н.Н. Теоретический проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография. Харьков: Право, 2003. 512 с.

244. Uniform Code of Military Justice, 1951 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/subtitle-A/part-II/chapter-47>; MANUAL FOR COURTS-MARTIAL UNITED STATES (2000 EDITION) // The 2000 Edition of the MCM is a complete revision incorporating all Executive Orders (1984 MCM, Changes 1-7, and 1995, 1998, and 1999 Amendments). Copies of each Executive Order can be found in Appendix 25, page IV-1 – IV-126.

Д О Д А Т К И

ДОВІДКА про кількість засуджених осіб і види покарань за статтею 405 КК України за період 2011 – 2023 рр.

2011-2013 рр. – 12 осіб;	2019 р. – 12 осіб;
2014 р. – 14 осіб;	2020 р. – 11 осіб;
2015 р. – 61 особа;	2021 р. – 11 осіб;
2016 р. – 29 особа;	2022 р. – 31 особа;
2017 р. – 18 осіб;	2023 р. – 39 осіб.
2018 р. – 14 осіб;	Всього – 252 осіб.

2011-2013 рр.

Засуджено 12 осіб, із них за ч. 2 КК України – 11 осіб, за п. «а» ст. 236 КК України 1960 р. – 1 особа:

1) 7 осіб засуджено за ч. 2 ст. 405 КК України до 2 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вони звільнені від відбування призначеного покарання з випробуванням. Кожному встановлено іспитовий строк 1 рік;

2) 1 особа засуджена за ч. 2 ст. 405 КК України до 2 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона звільнена від відбування призначеного покарання з випробуванням. Встановлено іспитовий строк 1 рік 6 місяців;

3) 1 особа засуджена за ч. 2 ст. 405 КК України до 2 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона звільнена від відбування призначеного покарання з випробуванням. Встановлено іспитовий строк 2 роки;

4) 1 особа засуджена за п. «а» ст. 236 КК України в редакції 1960 р. до 3 років 6 місяців позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона звільнена від відбування призначеного покарання з випробуванням. Встановлено іспитовий строк 1 рік;

5) 1 особа засуджена за ч. 2 ст. 405 КК України до 2 років позбавлення волі. На підставі ст. 58 КК України їй призначено службове обмеження на строк 2 (два) роки, з відрахуванням в дохід держави 10 % суми грошового забезпечення, замість позбавлення волі на строк 2 (два) роки;

6) 1 особа засуджена за ч. 2 ст. 405 КК України. Із застосуванням ст. 69 КК визначено покарання у виді відбування арешту на гауптвахті Центрального управління Служби правопорядку строком на 3 місяці.

2014 рік

Засуджено 14 осіб, із них за ч. 1 – 3 особи, за ч. 2 – 8 осіб, за ч. 3 ст. 405 КК України – 3 особи:

1) 2 особи засуджено за ч. 1 ст. 405 КК України до 1 року позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вони звільнені від відбування призначеного покарання з випробуванням. Встановлено іспитовий строк 1 рік;

2) 2 особи засуджено за ч. 2 ст. 405 КК України до 2 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вони звільнені від відбування призначеного покарання з випробуванням. Встановлено іспитовий строк 2 роки;

3) 3 особи засуджено за ч. 3 ст. 405 КК України до 5 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вони звільнені від відбування призначеного покарання з випробуванням. Встановлено іспитовий строк: одному - 1 рік, другому – 1 рік 6 міс., третьому – 3 роки;

4) 1 особу засуджено за ч. 1 ст. 405 КК України на підставі ст. 69 КК України у вигляді арешту строком на 6 (шість) місяців із відбуванням покарання на гауптвахті;

5) 1 особа засуджена за ч. 2 ст. 405 КК України до 2 років позбавлення волі. На підставі ч. 1, ч. 2 ст. 58 КК України - замість двох років позбавлення волі, призначено покарання у вигляді службового обмеження для військовослужбовців строком на 2 (два) роки, з відрахуванням 10 % грошового забезпечення в дохід держави;

6) 1 особа засуджена за ч. 2 ст. 405 КК України до покарання із застосуванням ст. 69 КК України у виді службового обмеження строком на 1 (один) рік з відрахуванням в дохід держави 20 відсотків грошового забезпечення;

7) 4 особи засуджено за ч. 2 ст. 405 КК України до покарання із застосуванням ст. 69 КК України у вигляді арешту з відбуванням на гауптвахті – трьом терміном по 6 місяців і одному – 2 місяці.

2015 рік

Засуджено 61 особу, із них за ч. 1 – 8 осіб, за ч. 2 – 15 осіб, за ч. 3 – 26 осіб, за ч. 4 ст. 405 КК України – 12 осіб:

1) 8 осіб засуджено за ч. 1 ст. 405, зокрема:

- 1 особа - 1 рік позбавлення волі. На підставі ч. 1 ст. 58 КК України замінити призначене покарання на службове обмеження на строк один рік, із відрахуванням у дохід держави 10 відсотків із суми грошового забезпечення;

- 2 особам призначено покарання із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України у виді 6-ти і 3-х місяців відповідно арешту з відбуванням на гауптвахті;

- 2-м особам призначено покарання у вигляді 1 року та трьох місяців позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вони від відбуття покарання звільнені з випробуванням, якщо протягом 1 року іспитового строку не вчинять нового злочину;

- 1-а особа призначено покарання у вигляді 2 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України особа від відбуття покарання звільнена з випробуванням, якщо вона протягом 1 року іспитового строку не вчинить нового злочину;

- 2-м особам призначено покарання у вигляді 1 року позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вони від відбуття покарання звільнені з випробуванням, якщо протягом 1 року іспитового строку не вчинять нового злочину;

2) 15 осіб засуджено за ч. 2 ст. 405, зокрема:

- 3 особам призначено покарання у вигляді 2 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вони від відбуття покарання звільнені з випробуванням, якщо протягом 1 року іспитового строку не вчинять нового злочину;

- 1 особі призначено покарання у вигляді 2 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона від відбуття покарання звільнена з випробуванням, якщо протягом 2 років іспитового строку не вчинить нового злочину;

- 3 особам призначено покарання у вигляді 3 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вони від відбуття покарання звільнені з випробуванням, якщо протягом 2 років і одна особа протягом 1 року іспитового строку не вчинить нового злочину;

- 1 особі призначено покарання у вигляді 4 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона від відбуття покарання звільнена з випробуванням, якщо протягом 2 років іспитового строку не вчинить нового злочину;

- 2 особам призначено покарання у вигляді 5 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вони від відбуття покарання звільнені з випробуванням, якщо протягом 2 років іспитового строку не вчинять нового злочину;

- 1 особі із застосуванням ст. 58 КК України призначено покарання у вигляді 2 років службового обмеження з відрахуванням в дохід держави із суми грошового забезпечення 10%;

- 1 особі призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України у виді 6 (шести) місяців арешту;

- 1 особі із застосуванням ст. 69 КК України визначено покарання у виді 1 року позбавлення волі. На підставі ст. 62 КК України замінити позбавлення волі на 1 рік тримання в дисциплінарному батальйоні;

- 1 особі призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України у вигляді 4 місяців арешту на гауптвахті;

- 1 особі призначено покарання - два роки позбавлення волі. На підставі ст. 58 КК України замість покарання у виді 2-х років позбавлення волі призначено службове обмеження строком на 2 роки із відрахуванням у дохід держави 10 (десяти) відсотків із суми грошового забезпечення;

3) 26 осіб засуджено за ч. 3 ст. 405, зокрема:

- 19 осіб засуджено до 5 р. позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитивим строком: 1 рік 6 місяців – 3 особи, 2 роки – 13 осіб, 3 роки – 3 особи;

- 3 особам призначено покарання із застосуванням ст. 60, 69 КК України у виді арешту строком на: одному - 6 місяців з відбуванням на гауптвахті, двом іншим – 4 місяці;

- 2 особам призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України у вигляді 2 років позбавлення волі;

- 1 особі призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України у вигляді 3 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона від відбування покарання звільнена з випробуванням з іспитивим строком 2 роки;

- 1 особі із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України призначено покарання у вигляді штрафу одна тисяча НМДГ у сумі 17 000 грн;

4) 12 осіб засуджено за ч. 4 ст. 405, зокрема:

- 4 особи засуджено до 5 р. позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитивим строком 2 роки;

- 5 особам із застосуванням ст. 62, 69 КК України призначено покарання кожному у вигляді арешту строком: 2-м - на 4 місяці; 3-м – на 6 місяців з відбуванням покарання на гауптвахті;

- 2 особам із застосуванням ст. 69, 53 КК України призначено покарання у виді штрафу в розмірі 300 НМДГ, а саме 5100 грн.;

- 1 особі із застосуванням ст. 69, 62 КК України призначено покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців на строк 1 рік.

2016 рік

Засуджено 29 осіб, із них за ч. 1 – відсутні, за ч. 2 – 1 особа, за ч. 3 – 24 особи, за ч. 4 ст. 405 КК України – 4 особи:

1) 1 особу засуджено за ч. 2 ст. 405 КК. Призначено з застосуванням ст. 69 КК України більш м'яке, ніж передбачене санкцією статті, покарання у виді арешту строком на 5 місяців;

2) 24 особи засуджено за ч. 3 ст. 405 КК, зокрема:

- 19 осіб засуджено до 5 р. позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитивим строком: 3 роки – 8 осіб, 2 роки – 8 осіб, 1 рік – 3 особи;

- 3 особам із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді штрафу в розмірі: 1 особі - 4 тис НМДГ (68 тис. грн), 1 особі – 1 тис. НМДГ (17 тис. грн), 1 особі – 250 НМДГ (4250 грн);

- 1 особі із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді 1 року позбавлення волі;

- 1 особі із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді 3 роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона від відбування покарання звільнена з випробуванням з іспитивим строком 1 рік 6 місяців;

3) 4 особи засуджено за ч. 4 ст. 405 КК до 5 років позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитивим терміном 1 рік.

2017 рік

Засуджено 18 осіб, із них за ч. 1 – 1 особа, за ч. 2 – відсутні, за ч. 3 – 10 осіб, за ч. 4 ст. 405 КК України – 7 осіб:

1) 1 особу засуджено за ч. 1 ст. 405 КК України - 1 рік позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України її від покарання звільнено з випробуванням з іспитивим строком на 1 рік;

2) 10 осіб засуджено за ч. 3 ст. 405 КК, зокрема:

- 8 осіб засуджено до 5 р. позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитивим строком: 3 роки – 3 особи, 2 роки 6 міс. – 1 особа, 2 роки – 3 особи, 1 рік – 1 особа;

- 1 особі із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді 2 роки 6 міс. позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона від відбування покарання звільнена з випробуванням з іспитивим строком 1 рік;

- 1 особі із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді 1 року позбавлення волі;

3) 7 осіб засуджено за ч. 4 ст. 405 КК, зокрема:

- 3 особи засуджено до 5 р. позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитивим строком: 3 роки – 2 особи, 2 роки – 1 особа;

- 4 особи із застосуванням ст. 69 КК України засуджено: у виді 2-х місяців арешту на гауптвахті – 3 особи, у виді позбавлення волі на 1 рік – 1 особа.

2018 рік

Засуджено 14 осіб, із них за ч. 1-2 – відсутні, за ч. 3 – 9 осіб, за ч. 4 ст. 405 КК України – 5 осіб:

1) 9 осіб засуджено за ч. 3 ст. 405 КК, зокрема:

- 4 особи засуджено до 5 р. позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитивим строком: 3 роки – 2 особи, 2 роки – 1 особа, 1 рік 6 міс. – 1 особа;

- 1 особу засуджено до 5 р. позбавлення волі. На підставі ст. 86 КК України і ст. 2 Закону України «Про амністію у 2016 році» вона від відбування покарання звільнена;

- 2 особам із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді 1 р. позбавлення волі (кожній);

- 1 особі із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді 2 р. позбавлення волі;

- 1 особі із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді штрафу в розмірі 500 НМДГ (8500 грн);

2) 5 осіб засуджено за ч. 4 ст. 405 КК, зокрема:

- 4 особи засуджено до 5 р. позбавлення волі кожна. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитивим строком: 2 роки – 2 особи, 1 рік – 2 особи;

- 1 особі із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді штрафу в розмірі 600 НМДГ (10200 грн).

2019 рік

Засуджено 12 осіб, із них за ч. 1-2 – відсутні, за ч. 3 – 9 осіб, за ч. 4 ст. 405 КК України – 3 особи:

- 1) 9 осіб засуджено за ч. 3 ст. 405 КК, зокрема:
 - 5 осіб засуджено до 5 р. позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитовим строком: 3 роки – 1 особа, 2 роки – 4 особи;
 - 3 особи із застосуванням ст. 69 КК України засуджено: у виді 5-ти місяців арешту на гауптвахті – 2 особи, 4-х місяців арешту на гауптвахті – 1 особа;
 - 1 особі із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді 1 року позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона від відбування покарання звільнена з випробуванням з іспитовим строком 1 рік;
- 2) 3 особи засуджено за ч. 4 ст. 405 КК, зокрема:
 - 1 особа засуджена до 5 р. позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона від відбування покарання звільнена з випробуванням з іспитовим строком 3 роки;
 - 2 особам із застосуванням ст. 69 КК України призначено покарання у виді штрафу в розмірі 300 НМДГ (5100 грн).

2020 рік

Засуджено 11 осіб, із них за ч. 1 – відсутні, за ч. 2 – 1 особа, за ч. 3 – 10 осіб, за ч. 4 ст. 405 КК України – відсутні:

- 1) 1 особа засуджена за ч. 2 ст. 405 КК до 5 р. позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України вона від відбування покарання звільнена з випробуванням з іспитовим строком 1 рік;
- 2) 10 осіб засуджено за ч. 3 ст. 405 КК, зокрема:
 - 2 особи засуджено до позбавлення волі: одна до 5 р., інша до 6 р.;
 - 5 осіб засуджено до 5 р. позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитовим строком: 3 роки – 1 особа, 2 роки – 4 особи;
 - 2 особам призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України у виді 6-ти і 5-ти місяців арешту на гауптвахті;
 - 1 особі із застосуванням ст. 69 КК призначено службове обмеження на строк 2 (два) роки, з відрахуванням в дохід держави 20 % суми грошового забезпечення.

2021 рік

Засуджено 11 осіб, із них за ч. 1, 2 – відсутні, за ч. 3 – 9 осіб, за ч. 4 ст. 405 КК України – 2 особи:

- 1) 9 осіб засуджено за ч. 3 ст. 405 КК, зокрема:
 - 5 осіб засуджено до 5 р. позбавлення волі кожна. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитовим строком: 2 роки – 3 особи, 1 рік – 2 особи;
 - 3 особам призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України у виді 1 р. дисциплінарного батальйону – 2 особи, 6 місяців – 1 особа;
 - 1 особу із застосуванням ст. 69 КК України засуджено до 3-х місяців арешту на гауптвахті;

2) 2 особи засуджено за ч. 4 ст. 405 КК, зокрема: до 5 р. позбавлення волі кожна. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитовим строком 3 роки.

2022 рік

Засуджена 31 особа згідно Звіту про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (форма № 6 Державної судової адміністрації України), із них за ч. 1, 2 – відсутні, за ч. 3 – 3 особи, за ч. 4 ст. 405 КК України – 28 осіб. Щодо п'яти судових рішень від 5 і 24 серпня, 16 і 21 вересня, 24 листопада 2022 р. інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України "Про доступ до судових рішень". Судами винесені наступні види покарань:

- 1) до 2-х військовослужбовців із застосуванням ст. 69 КК України застосовано покарання у виді штрафу у розмірі 3 тис НМДГ кожному;
- 2) до чотирьох військовослужбовців на підставі ст. 69 КК України застосовано покарання у виді арешту із відбуванням на гауптвахті;
- 3) до 5 військовослужбовців застосовано покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні;
- 4) 3 військовослужбовці засуджені до 5 років позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитовим строком: 3 роки – одна особа, 2 роки – одна особа, 1 рік – одна особа;
- 5) один військовослужбовець засуджений до 1 року позбавлення волі (реально);
- 6) до одного військовослужбовця застосовано додаткове покарання у виді позбавлення військового звання «молодший сержант».

2023 рік

Згідно Звіту про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (форма № 6 Державної судової адміністрації України) протягом 2023 року засуджено 30 військовослужбовців, із них за ч. 1, 2, 3 – відсутні, за ч. 4 ст. 405 КК України – 30 осіб.

Фактично протягом зазначеного року судами винесено 39 судових рішень, які набрали законної сили, із них відносно шести судових рішень від 19 січня, 17 березня, 13, 16 і 21 червня, 16 серпня 2023 р. інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України "Про доступ до судових рішень".

Судами винесені наступні види покарань щодо 33 військовослужбовців:

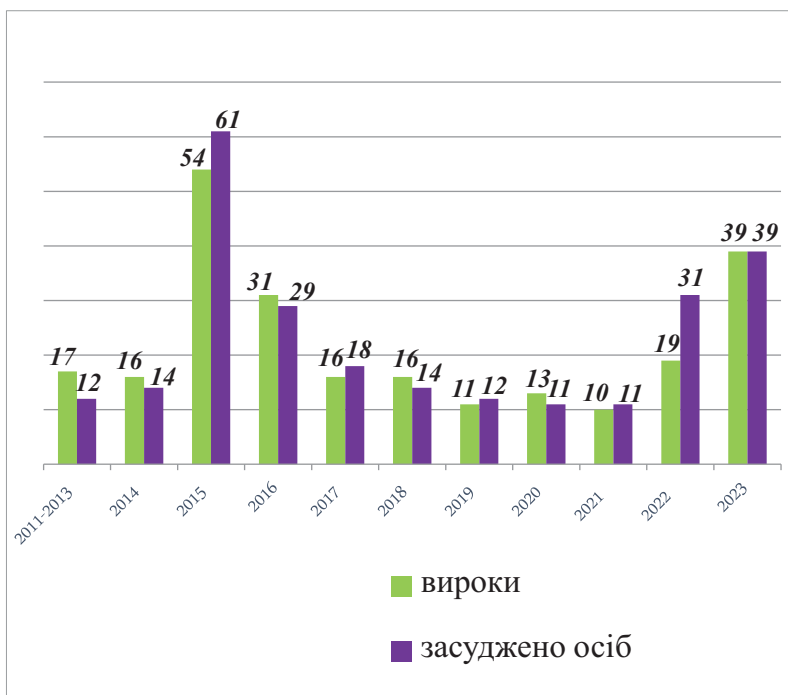
- 1) до 2-х військовослужбовців із застосуванням ст. 69 КК України застосовано покарання у виді штрафу у розмірі 4 і 1 тис НМДГ відповідно;
- 2) 2 військовослужбовцям із застосуванням ст. 69, 58 КК призначено службове обмеження на строк 1 і 2 роки, з відрахуванням в дохід держави відповідно 15 % і 20 % суми грошового забезпечення;
- 3) до 3 військовослужбовців на підставі ст. 69 КК України застосовано покарання у виді арешту із відбуванням на гауптвахті;
- 4) до 9 військовослужбовців застосовано покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні: 9-и особам по 2 р. кожному, одному – 1 р. 4 міс., одному – 1 р. перебування;
- 5) 11 військовослужбовців засуджені до 5 років позбавлення волі кожний. На підставі ст. 75 КК України вони від відбування покарання звільнені з випробуванням з іспитовим строком: 3 роки – п'ять осіб, 2 роки – три особа, 1 рік 6 міс. – одна особа, 1 рік – 2 особи;
- 6) шість військовослужбовців засуджені до позбавлення волі на певний строк (реально) – 1 особа до 7 років, одна особа – до 6 років, 4 особи – до 5 років;

6) до одного військовослужбовця на підставі ст. 54 КК України застосовано додаткове покарання у виді позбавлення військового звання «капітан».

ДОВІДКА
про призначення покарань за вчинення злочинів за ст. 405 КК України протягом
2011-2023 рр. за видами покарань

- 1) штраф – 15 осіб або 6,49 % від загальної кількості;
- 2) службові обмеження для військовослужбовців – 9 осіб (3,9 %);
- 3) арешт (із відбуванням на гауптвахті – ч. 2 ст. 60 КК України) – 35 осіб (15,38 %);
- 4) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – 20 осіб (8,66 %);
- 5) позбавлення волі на певний термін (реально) – 16 осіб (6,93 %);
- 6) позбавлення волі на певний термін із звільненням від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) – 135 особа (58,44 %);
- 7) позбавлення волі на певний термін із звільненням від відбування покарання на підставі амністії (ст. 86 КК України) – 1 особа (0,43 %).

**Загальна статистика вирокив і засуджених за ст. 405 КК України
військовослужбовців за 2011-2023рр.**

Проект
вноситься народними депутатами України
Дануцою О.А. та іншими

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів
проти встановленого порядку несення військової служби

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести зміни до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131):

1. Диспозицію частини 1 статті 402 викласти в такій редакції:

“1. Непокора, тобто відкрита відмова виконати наказ чи розпорядження командира або начальника, а також інше умисне невиконання наказу чи розпорядження, -“;

2. у назві статті 403 після слова “наказу” додати слова “або розпорядження”;

3. диспозицію частини 1 статті 403 викласти в такій редакції:

“1. Опір командирові або начальникові, а також іншій особі, яка виконує покладені на неї обов’язки з військової служби, або примушування їх до порушення цих обов’язків, -“;

4. статтю 404 викласти в такій редакції:

“Стаття 404. Опір командирові або начальникові, або примушування їх до порушення службових обов’язків

1. Опір командирові або начальникові, а також іншій особі, яка виконує покладені на неї обов’язки з військової служби, або примушування їх до порушення цих обов’язків, -

караються службовим обмеженням на строк до двох років або триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені групою осіб або із застосуванням зброї, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років.

5. Дії, передбачені частинами другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони були пов'язані з умисним вбивством командира або начальника, або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.”;

5. статтю 405 викласти в такій редакції:

“Стаття 405. Погроза або насильство щодо командира або начальника

1. Погроза вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв командирові або начальникові, або знищенням чи пошкодженням їх майна у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, -

карається триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій щодо командира або начальника у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби, -

карається позбавленням волі на строк від двох до семи років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені групою осіб, або із застосуванням зброї чи бойових припасів, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, -

караються позбавленням волі на строк від шести до десяти років.”;

6. у примітці 1 статті 425 після слів “особами розуміються” додати слова “командири або”;

7. у диспозиції статті 427 після слів “Здача ворогові” додати слова “командиром або”.

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний термін після набрання чинності цим Законом:

- розробити та прийняти відповідні нормативно-правові акти, необхідні для реалізації цього Закону;

- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

- забезпечити приведення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Голова Верховної Ради України

Р. СТЕФАНЧУК

САС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Апарат Верховної Ради України

Підписувач: Дануца Олександр Анатолійович

305д9/1-2023/27711 від 10.02.2023

Законопроект № 9017 від 15.02.2023

Дати та стан проходження	Знято з розгляду
28.02.2023	Проект відкликано (без зазначення причин – М.К.)
16.02.2023	Надано для ознайомлення
15.02.2023	Направлено на розгляд Комітету
15.02.2023	Передано на розгляд керівництву
15.02.2023	Одержано Верховною Радою України

962ad074-ca7f-4606-a0c9-9a7d87ca7726

Авторський колектив
Проекту Закону України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти встановленого порядку несення військової служби”

1. Народні депутати України.

2. **Карпенко Микола Іванович** – професор кафедри правового забезпечення гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, доктор юридичних наук, доцент, полковник юстиції у відставці.

3. **Ферсьєва Наталія Петрівна** – аспірантка кафедри кримінального права та кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ “Національна академія управління” (м. Київ)

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Дануца Олександр Анатолійович

Апарат Верховної Ради України
305д9/1-2023/27711 від 10.02.2023

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту Закону України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти встановленого порядку несення військової служби”

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроєкту

Суспільна небезпечність військових злочинів віднесених до розділу XIX Кримінального кодексу України (далі – КК України) характеризується високим рівнем небезпеки, як для військового середовища, так і для воєнної безпеки держави в цілому, що має бути визначальним для посилення боротьби кримінально-правовими засобами із військовою злочинністю.

Суб'єктами військових злочинів, можуть бути за умови їх вчинення, громадяни України (військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів), а в окремих випадках, визначених чинним законодавством, іноземці та особи без громадянства, придатні за станом здоров'я і віком до військової служби, а також інші особи, визначені законом, у разі порушення відносин підлеглості, які є одними з базових принципів будівництва і керівництва Збройними Силами України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

Закон України “Про статут внутрішньої служби Збройних Сил України” (далі - Статут внутрішньої служби Збройних Сил України) передбачає право волевиявлення командира (начальника) у вигляді наказів і розпоряджень. Стаття 41 КК України також містить положення, які регламентують та визначають кримінально-правові наслідки віддання та виконання наказів або розпоряджень. Саме тому для приведення у відповідність з цими нормами пропонується внести зміни до статей 402 та 403 КК України, якими додати до

кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень відмову виконати розпорядження та невиконання розпорядження командира або начальника.

Начальник – це особа, якій постійно чи тимчасово підпорядковані інші військовослужбовці. Розрізняють начальників за службовим становищем та за військовим званням (ст. 32–33 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України).

Інакше кажучи, військовий начальник – військовослужбовець (військовозобов’язаний, резервіст під час проходження зборів), громадянин України, який має підлеглих за посадою або за військовим званням, наділений правом пред’явити до них обов’язкові для виконання вимоги, пов’язані з проходженням або несенням військової служби, а також застосовувати передбачені чинним законодавством заходи заохочення та стягнення.

Характерними ознаками, властивими військовому начальнику, є:

- наявність підлеглих;
- право віддавати підлеглим обов’язкові для виконання накази та розпорядження;
- право давати оцінку діяльності своїх підлеглих;
- право вимагати від підлеглих надання оперативної та іншої інформації;
- право приймати рішення по суті заявлених підлеглими клопотань, заяв, пропозицій, скарг тощо;
- право застосовувати до підлеглих заходи дисциплінарного заохочення та стягнення.

Перелік військових начальників за посадою міститься у: статутах Збройних Сил України; законах України, які встановлюють статус, регламентують повноваження та функції військових формувань, створених відповідно до законодавства України, тощо.

Статутами (ст. 268–325, 332–341 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, ст. 31–69 Закону України “Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України”) передбачено ще одну категорію начальників за посадою, які виконують свої обов’язки винятково під час несення ними

спеціальних (внутрішньої, вартової, вахтової, прикордонної) служб, бойового чергування тощо, тобто тимчасово. Зокрема, такими начальниками є черговий (оперативний черговий) військової частини, начальник варти (у гарнізоні, крім того, ще черговий варт), начальник патруля, черговий підрозділу, парку, їдальні тощо.

Згідно зі ст. 34 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України у разі спільного виконання службових обов'язків військовослужбовцями, що не підпорядковані один одному, якщо їх службові відносини не визначені командиром (начальником), начальником є старший із них за посадою, а за рівних посад – старший за військовим званням.

В енциклопедичній літературі статус начальника (військового) розглядається як: 1) посадова особа, яка має певні права і обов'язки по відношенню до підлеглих. Можуть бути: прямі начальники, яким військовослужбовці підпорядковані по службі хоча б і тимчасово, і безпосередні начальники – найближчі до підлеглих прямі начальники. Обов'язки, права і відповідальність начальників визначаються статутами Збройних Сил, керівництвами, інструкціями; 2) особа, яка очолює спеціальні війська, службу, військово-навчальні заклади, установи і ін.

Додатково такими можуть бути: начальник варти, начальник військової адміністрації, начальник військового ешелону (команди), начальник гарнізону, начальник гауптвахти Служби правопорядку, начальник органу управління Служби правопорядку в зоні відповідальності, начальник чергової зміни на гауптвахті та ін.

Командир – посадова особа у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України. Здійснює керівництво підрозділом, військовою частиною (кораблем), з'єднанням тощо. Його діяльність регулюється статутами Збройних Сил України.

Згідно зі ст. 58 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України командир є єдиначальником і особисто відповідає перед державою за бойову та мобілізаційну готовність довіреної йому військової частини, корабля

(підрозділу); за забезпечення охорони державної таємниці; за бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан особового складу; за внутрішній порядок, стан і збереження озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, пального і матеріальних засобів; за всебічне забезпечення військової частини, корабля (підрозділу); за додержання принципів соціальної справедливості.

Командирами військових частин або підрозділів призначаються особи офіцерського, старшинського або сержантського складу в залежності від їх підготовки в атестаційному порядку.

На певну невідповідність понять термінів “начальник” і “командир” звернули увагу і респонденти при опитуванні, проведеного у червні 2021 року серед військовослужбовців Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (опитано 152 особи), у вересні 2021 року серед військовослужбовців Національної гвардії України (опитано 106 осіб) та частково серед суддів (опитано 23 особи) України. Так більшість опитаних військовослужбовців Збройних Сил України (51,32 %) з цього приводу зазначили, що відмінність між вказаними поняттями витікає із їх повноважень, які пов’язані у “повноті обов’язків та відповідальності”, що “командир приймає рішення, а начальник організує його виконання”. Військовослужбовці Національної гвардії України при анкетуванні теж звертали увагу на наявні відмінності у зазначених поняттях, у відповідях яких більшості не було ні на перше, ні на друге питання. Не одностайними у своїх відповідях були і проанкетовані судді у кількості 23 осіб. Разом з тим більшість з них (52,63 %) відповіли, що “різниця в цих поняттях є і потребує уточнення”.

Таким чином, наведена вище інформація дає підстави стверджувати, що командир і начальник як військові службові особи мають між собою певні відмінності, що вказує на необхідність внесення відповідних доповнень до назви статті 404 та 405 КК України та диспозицій ч. 1 ст. 402, ч. 1 ст. 403, ч. 1 та 5 ст. 404, ч. 1 і 2 ст. 405, ст. 427 КК України та примітки ст. 425 КК України.

Також авторами законопроекту було проаналізовано 188 обвинувальних вироків за вчинення злочинів, передбачених ч. 1-4 ст. 405 КК України, винесених протягом 2011-2021 рр. Даний аналіз свідчить про засудження 33 осіб за ч. 4 ст. 405 КК України (в редакції Закону України від 12.02.2015), що становить 18,13 % від загальної кількості військовослужбовців, визнаних винними в погрозі або насильстві щодо начальника за особливо кваліфікуючих ознак (вчинені групою осіб, із застосуванням зброї, в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці). Санкція за вчинення цього злочину передбачає покарання у виді “позбавлення волі на строк від п’яти до десяти років”, що за класифікацією є тяжким злочином.

Незважаючи на те, що зазначена санкція передбачає за його вчинення лише один вид покарання, суди використовуючи положення ст. 69 КК України, виносили більш м’які покарання, зокрема: щодо 2-х засуджених тримання в дисциплінарному батальйоні, арешт з відбуванням на гауптвахті до 6-ти правопорушників, штраф як основне покарання – до 4-х осіб. Позбавлення волі на певний строк, як вид покарання, суди застосовували 17 раз, з них реально лише двічі на строк 5 років і 1 рік. В інших 4-х випадках призначаючи покарання 5 років позбавлення волі, суди на підставі ст. 75 КК звільняли засуджених військовослужбовців від реального покарання, призначаючи його відбування з випробуванням, встановлюючи іспитовий термін тривалістю від одного до трьох років.

Незважаючи на таку “лояльність” окремих суддів, які виносили обвинувальні вироків в умовах дії особливого періоду, їх аналіз свідчить, що в 20-ти із 33-х разів злочини за ч. 4 ст. 405 КК України вчинялися військовослужбовцями, які перебували у стані алкогольного сп’яніння, у 13 випадках потерпілими були офіцери, 13 разів погроза або насильство вчинялися групою осіб, із застосуванням зброї 11 разів (у 10-ти випадках був використаний автомат і один раз пістолет), які використовувались як знаряддя вчинення інкримінуємих винним особам злочинів.

Аналіз 20-ти обвинувальних вироків, винесених судьями протягом 2022 року за вчинення злочинів, передбачених ч. 4 ст. 405 КК України, засвідчує про зміни пріоритетів у застосуванні окремих видів покарань, які пов'язані із ізоляцією винних осіб за вчинення зазначених військових злочинів. Так у 30 % від загальної кількості засуджених військовослужбовців протягом 2022 року застосовувався такий вид покарання як тримання в дисциплінарному батальйоні, у 20 % - арешт з відбуванням на гауптвахті. Разом з тим у 15 % продовжується винесення кримінальних покарань у виді 5 років позбавлення волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України. Але профілактичний вплив на військовослужбовців від використання такого покарання не настільки ефективний, як застосування таких видів покарання, як арешт (ст. 60 КК України), тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК України) навіть на мінімальний термін.

Засудження винних військовослужбовців у вчиненні злочину за ч. 4 ст. 405 КК України до вказаних мір покарання за обставин, що особливо обтяжують покарання, не сприяє запобіганню військових кримінальних правопорушень, що є одним із завдань КК України, визначеного в ч. 1 ст. 1 КК України. Тому законопроектом запропоновано підвищити мінімальну межу покарання у виді позбавлення волі на певний строк за ч. 4 ст. 405 КК України з 5-ти до 6-ти років.

Таким чином, аналіз змісту та судової практики за ст. 405 КК України свідчить, що під охороною цієї правової норми перебуває лише особа начальника, інші важливі ознаки, які підвищують суспільну небезпеку зазначеного військового злочину (спричинення тяжких наслідків, застосування при його вчиненні, крім зброї, інших предметів із числа бойових припасів) не передбачені диспозиціями цієї правової норми. У той же час, у диспозиції ч. 2 ст. 402, ч. 1. ст. 403 та ч. 2 ст. 404 КК України зазначається така обтяжуюча обставина, як спричинення тяжких наслідків. Враховуючи суспільну небезпеку даних обтяжуючих обставин та принцип співмірності покарання, пропонується

до диспозиції ч. 3 ст. 405 додати таку обтяжуючу обставину, як “спричинення тяжких наслідків”. Окремо пропонується до диспозиції ч. 5. ст. 405 додати крім застосування зброї також і застосування бойових припасів, до яких відносяться ручні гранати, міни тощо.

2. Мета та завдання законопроекту

Метою законопроекту є розв’язання комплексних проблем щодо законодавчих положень забезпечення кримінально-правової охорони воєнної безпеки України та удосконалення редакції розділу XIX Особливої частини КК України. В рамках даної мети, завданнями законопроекту є уніфікація форм волевиявлення командира або начальника, яка застосовується у законах України та посилення кримінально-правової охорони не лише начальників, а і командирів. До того ж, суспільна небезпечність військових кримінальних правопорушень, що передбачені розділом XIX КК України, характеризується нині особливо високим рівнем небезпеки, як для військового правопорядку, так і для воєнної безпеки держави в цілому, що має бути визначальним для посилення боротьби кримінально-правовими засобами із військовою злочинністю, що потребує подальшого пошуку шляхів вдосконалення як їх змісту, так і здійснення судової практики.

3. Загальна характеристика та основні положення законопроекту

Законопроектом передбачається:

- внесення змін до диспозицій ч. 1. ст. 402 та ч. 1 ст. 403 КК України в частині додавання такої форми волевиявлення начальника, як “розпорядження” та слова “командир”, як такого, що має відмінне значення у визначенні військового керівництва. У зв’язку з цим пропонується також змінити назву ст. 403 КК України;

- змінити назву статті 404 КК України та диспозиції ч. 1 та ч. 5 цієї статті шляхом додавання слова “командир”, як такого, що має відмінне значення у визначенні військового керівництва;

- внесення зміни до назви статті 405 КК України в частині додавання слова “командир” та диспозицій частини 1 та 2 цієї статті в частині додавання слова “командир”. Також пропонуються зміни до диспозиції ч. 3 та ч. 4 статті 405 КК України, а саме додаються особливо кваліфікуючі ознаки “що спричинили тяжкі наслідки” та “із застосуванням бойових припасів” відповідно. Одночасно пропонується збільшити нижню межу санкції частини 4 статті 405 КК України з п’яти до шести років позбавлення волі;

- до примітки статті 425 та диспозиції статті 427 КК України додати слово “командир”, як таке, що має відмінне значення у визначенні військового керівництва.

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Законодавчими актами, які регулюють правовідносини у сфері дії проекту Закону є:

Кримінальний кодекс України;

Закон України “Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України”;

Закон України “Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України”.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Прийняття та реалізація положень законопроекту не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших результатів прийняття проекту

Прийняття цього Закону дозволить посилити охорону командирів, начальників всіх рівнів, посприє покращенню військової дисципліни серед окремої категорії військовослужбовців, злочинні дії яких спрямовані на порушення принципу єдиноначальності, як одного з основоположних у побудові військових формувань, утворених відповідно до законів України. Крім того, посилення кримінальної відповідальності за військовий злочин, передбачений ст. 405 КК України, посприє внесенню відповідних коректив до військово-кримінальної політики судів при розгляді військових кримінальних правопорушень в сторону посилення ефективності винесених покарань (обвинувальних вироків) на запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців.

Народні депутати України

Дануца О.А. та інші

САС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Дануца Олександр Анатолійович

Апарат Верховної Ради України
305д9/1-2023/27711 від 10.02.2023

№ п/з	Стор-ти КК України	Рік																							
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
3	404																								
	ч.1		3	6	6	1	1	1	1	3		1	1	1		6		1							
	ч.2														2				2		1				
	ч.3															2		6	3		1			1	
	ч.4											1													1
ч.5																									
4	405																								
	ч.1														3	6		1							
	ч.2		1	4	7	15	7	2	8	3	1	7	2	3	3	17	1				1				
	ч.3														4	23	25	11	10	7	8			3	
ч.4															12	4	5	3	3				2	28	30
5	406																								
	ч.1		2	14	27	26	26	17	23	12	10	19	23	2		2	5	1	2	4	1				1
ч.2		5	93	95	110	114	84	87	75	82	66	79	24	18	25	28	21	12	15	15	17			12	11

№ п/з	Стор-ти КК України	Рік																							
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
6	ч. 3	2	49	93	60	57	37	26	26	28	29	13	21	2	2	3	11	5	2	5	2	8	6	6	6
	407																								
	ч. 1	11	36	45	52	40	11	9	7	11	13	4	10	8	15	19	6	11	4	5	2	1	4	1	1
	ч. 2	1	6	8	5	5	12	22	22	24	19	13	11	8	87	287	61	37	18	4	4		1	1	1
	ч. 3	12	39	21	19	21	20	17	16	20	12	12	8	6	51	967	671	469	459	318	82	33	14	8	8
ч. 4															272	1196	1610	1785	1893	1410	1370	685	338	338	
ч. 5																	3	1	1	21		3	332	1229	
7	408																								
	ч. 1	11	45	54	29	11	11	11	10	9	8	6	1	2	27	162	242	236	88	52	21	13	11	6	6
	ч. 2			1	1	1			1						2	3	4	1	1		2			1	1
	ч. 3															6	60	144	135	190	128	206	124	35	35
ч. 4																1				1	1	19	71	71	

№ п/з	Сторони КК України	Рік																							
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
8	409										15	7	7	2	4	8									
	ч. 1																								1
	ч. 2	2	13	10	3	7	2	6	10	11	18	2	4	4	10	9			1	13	2				
	ч. 3					1	1		2		4				11	8			2	3	6	8			
	ч. 4																		4	2	3	8			10
9	410																								
	ч. 1																								
	ч. 2	2	76	77	70	71	48	39	60	48	57	30	42	55	29	10			1	1	15	21			
	ч. 3																								
	ч. 4																								
10	411																								
	ч. 1	1		1		1									2	1									
	ч. 2														3	2	1								
ч. 3											1		2												

№ п/п	Статус п. КК України	Рік																							
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
	ч. 4																								
11	412																								
	ч. 1			3		1	1				1				1					1	1	1	1		
	ч. 2			2													3					1			
12	413																								
	ч. 1							1							1	6	3	3							2
	ч. 2			1			2		1				1		26	70	73	47	25	19	16	17			3
	ч. 3														1	3				2					14
13	414																								
	ч. 1		4	7	3	5	2	4	1	3				1	13	53	32	21	10	14	10	5	17	24	
	ч. 2			4	2	1	1	3					1		1	15	16	12	7	5	3	3	6	11	
	ч. 3								1							1									
14	415																								

№ п/з	Статус ті КК України	Рік																						
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	ч. 1	2	11	9	15	8	9	7	2	2		1	3		2	18	8	12	15	14	12	10		10
	ч. 2			3		1		1								1				1	2			
15	416			3		4				2														
16	417																							
17	418																	2		1				
	ч. 1			1	4				1															
	ч. 2																							
	ч. 3																							
18	419																							
	ч. 1		2	3	9	15	18	17	6	3	5		3	1		1								
	ч. 2															1								1
	ч. 3															1	2							1

№ п/з	Стар- ті КК України	Рік																							
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
19	420										1														
	ч. 1																								
	ч. 2																								
	ч. 3																								
20	421										2														
	ч. 1																								
	ч. 2																								
	ч. 3																								
21	422																								
	ч. 1																								
	ч. 2																								
	ч. 3																								
22	423																								

№ п/з	Стат-ті КК України	Рік																								
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023		
25	426		3	2		3	2	2		3	4	1		1	1	2	1									
	ч. 1											1														
	ч. 2							1																		
	ч. 3															1	2				1					
	ч. 4																					1				
26	426 ¹																									
	ч. 1																1									
	ч. 2																1									
	ч. 3																									
	ч. 4																									
	ч. 5																13	10	5	5	7	5	1	1	3	9
																2										
	427																									
	428																									

Зведені дані про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання в період 2012 – 2023 рр. за ст. 402 – 435 КК України
(інформація отримана із статистичної звітності № 6 Державної судової адміністрації України за вказаний період)

	№ графи згідно форми № 6	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Е/ 1 – (Усього осіб, вирок (постанови) щодо яких набрали законної сили у звітному періоді)	Е / 1	329	209	485	2611	2788	2897	2780	2649	1898	1851	1567	2721
Ф-1 (у тому числі кількість осіб)	Ф – I												
Ф/ 2 – (засуджених)	Ф / 2	287	184	441	2543	2614	2774	2665	2560	1782	1751	1490	2585
Г/ 3 – (виправданих)	Г / 3	1	0	4	3	1	0	0	0	1	2	1	2
Н/ 4 – (неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру)	Н / 4	0	0	0	3	1	1	0	2	0	1	0	7
І / 5 – матеріали кримінального провадження у відношенні яких закрито	І / 5	41	25	40	62	172	122	115	87	115	97	76	127
Ж – R (кількість осіб, справи щодо яких закрито (з 257 т. 5)	Ж – R												
Ж/ 6 – існує вирок або ухвала про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню	Ж / 6	1	0	4	0	0	0	5	2	4	2	0	0
К/ 7 – (у зв'язку з дійовим каяттям)	К / 7	2	2	5	5	3	10	1	3	21	14	15	28
Л/ 8 – (у зв'язку з примиренням винного з потерпілим)	Л / 8	0	3	5	4	11	5	6	0	5	6	10	8
М/ 9 – (у зв'язку із зміною обстановки)	М / 9	8	3	9	29	126	41	54	20	8	3	2	4
Н/ 10 – (у зв'язку з передачею особи на поруки)	Н / 10	11	6	1	16	17	9	6	2	2	5	3	1
О/ 11 – у зв'язку з відмовою прокурора або потерпілого, його представника від обвинувачення в кримінальному провадженні	О / 11	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0
Р/ 12 – (у зв'язку з амністією)	Р / 12	18	6	2	0	0	13	3	3	2	2	0	0
Q/ 13 – (у зв'язку зі смертю)	Q / 13	0	1	0	5	6	13	24	42	460	36	33	68
R / 14 – з інших підстав)	R / 14	1	4	14	3	9	31	15	15	27	28	12	18

S – AJ Покарання призначене за останнім вироком (без урахуван. ч. 4 ст. 70 та 258т.. 71 КК України). Кількість засуджених осіб, до яких застосовано:	S-AJ													
S – AJ Призначене покарання. Кількість засуджених осіб, до яких застосовано:								X						
S / 15 – (довічне позбавлення волі)	S/ 15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
T – X – позбавлення волі на певний строк	T – X													
T – AA – позбавлення волі на певний строк								X						
T / 16 – (усього)	T / 16	35	17	19	121	161	226	202	173	176	102	121	278	
U / 17 – (1 рік)	U / 17	2	1	3	17	15	11	3	7	2	2	8	16	
V / 18 – (понад 1 рік до 2 років включно)	V / 18	16	3	5	44	35	48	40	25	6	3	11	42	
W / 19 – (понад 2 роки до 3 років включно)	W/19	9	3	0	32	74	121	120	95	111	63	50	44	
X / 20 – (понад 3 роки до 5 років включно)	X / 20	8	10	11	24	34	39	36	35	45	26	43	126	
Y / 21 – (понад 5 років до 10 років включно)	Y / 21	0	0	0	4	3	6	3	11	12	8	9	50	
Z / 22 – (понад 10 років до 15 років включно)	Z/22	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	
AA / 23 – (понад 15 років до 25 років включно)	AA/ 23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
AB / 24 – (обмеження волі)	AB/ 24	1	0	2	7	8	3	0	0	1	2	0	0	
AC / 25 – (тримання в дисциплінарному батальйоні)	AC/ 25	11	2	9	85	87	41	17	30	12	16	101	614	
AD / 26 – (арешт)	AD/26	44	10	51	306	271	203	133	126	81	43	117	232	
AE / 27 – (виправні роботи)	AE / 27	0	0	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0	
AF / 28 – (службове обмеження для військовослужбовців)	AF / 28	35	41	87	226	89	68	32	17	30	25	101	419	
AG / 29 – (громадські роботи)	AG / 29	0	0	0	5	8	2	0	0	2	0	0	0	
AH / 30 – (штраф)	AH / 30	30	53	76	460	417	424	215	234	156	168	172	146	
AI / 31 – (позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю)	AI / 31	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
AJ / 32 – (інші міри покарання)	AJ / 32	1	1	0	1	2	0	1	2	2	0	0	7	
AK – AM – кількість засуджених осіб, яких звільнено від покаран.	AK– AM													
AK / 33 – (з випробуванням)	AK/ 33	130	59	193	1328	1568	1501	1461	1696	1260	1377	868	882	
AL / 34 – (унаслідок акта амністії)	AL/ 34	0	0	3	0	0	304	602	280	58	18	8	4	
AM / 35 – (з інших причин)	AM/ 35	0	1	1	3	2	1	2	1	4	0	2	3	
AN – AQ– кількість засуджених осіб, до	AN AQ													

яких застосовані даткові види покарання													
AN/ 36 – (штраф)	AN/ 36	1	3	0	0	0	1	1	0	0	1	0	3
AO/ 37 – (позбавлення військового, спеціальн. звання, рангу, чину)	AO/ 37	12	4	3	10	4	12	4	3	1	13	21	5
AP/ 38 – (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю)	AP/ 38	9	17	9	8	3	2	1	3	1	1	4	0
AQ/ 39 – (конфіскація майна)	AQ/ 39	0	0	0	0	0	2	0	3	1	0	1	1
AR / 40 – (призначено покарання за сукупніс. злочинів. Усього)	AR/ 40	41	33	16	103	74	52	34	37	39	34	22	51
AS / 41 – (призначено покарання за сукупніс. вироків. Усього)	AS / 41	8	4	2	27	45	68	70	92	80	71	36	80
AT – BB – Остаточо призначено покарання за сукупністю вироків (259т.. 71 КК України) із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК України. Кількість засуджених осіб, до яких застосов. основні види покаран.	AT-BB												
AT/42 – кількість осіб, яким призначено покарання із застосуванням 259т.. ст. 69 КК України								269	259	176	153	303	919
AU – BB– позбавлення воли на певний строк:	AU-BB												
AU / 43 – (усього)	AU/ 43	5	4	1	9	15	28						
AU/43 – кількість осіб, до яких застосовано примусове лікування								1	0	1	0	1	2
AV – BB–у тому числі	AV-BB												
AV/44 – кількість осіб, до яких застосовано спеціальну конфіскацію (259 ст. 96-1 КК України)								0	0		0	0	0
AW / 45 – (понад 1 рік до 2 років включно)	AW/ 45	1	0	1	2	1	2						
AX / 46 – (понад 2 роки до 3 років включно)	AX/ 46	2	1	0	1	5	6						
AY / 47 – (понад 3 роки до 5 років включно)	AY / 47	0	3	0	4	5	14						
AZ / 48 – (понад 5 р. до 10 років включно)	AZ / 48	2	0	0	1	4	5						
VA/ 49 – (понад 10 р. до 15 років включно)	VA / 49	0	0	0	0	0	0						
VB/ 50 – (понад 15 р. до 25 років включно)	VB / 50	0	0	0	0	0	0						
BC – BK – остаточо призначено покарання за сукупністю вироків (259 ст. 71 КК України) та із застосуванням ч. 4	BC-BK												

ст. 70 КК України. Кількість засуджених осіб, до яких застосов. основні види покаран.:														
BC / 51 – (обмеження волі)	BC / 51	0	0	0	0	3	2							
BD / 52 – (тримання в дисциплінарному батальйоні)	BD / 52	2	0	0	3	2	5							
BE / 53 – (арешт)	BE / 53	1	0	0	2	0	1							
BF / 54 – (виправні роботи)	BF / 54	0	0	0	0	0	0							
BG / 55 – (службове обмеження для військовослужбовців)	BG / 55	1	1	0	1	0	0							
BH / 56 – (громадські роботи)	BH / 56	0	0	0	1	0	0							
BI / 57 – (штраф)	BI / 57	1	2	0	1	2	0							
BJ / 58 – (позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю)	BJ / 58	0	0	0	0	0	0							
BK / 59 – (інші міри покарання)	BK / 59	0	0	0	0	0	0							
BL / 60 – (призначено покарання із застосуванням 260 ст. 69 КК України)	BL / 60	73	48	53	483	526	504							
BM / 61 – (застосовано примусове лікування)	BM / 61	0	0	0	1	0	2							

Наукове видання

М.І. Карпенко, Н.П. Ферьєва

**ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА
ЗА СТАТТЕЮ 405 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ І КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ**

Монографія

Авторська редакція Карпенка М.І., Ферьєвої Н.П.

Дизайн обкладинки Панасевич Л.А.

Підп. до друку 12.04.2024. Формат 60х84/16
Папір офсетний № 1. Офс. друк. Гарн. «Times New Roman Сут»
Ум. друк. арк. 15,67 Обл.-вид. арк. 14,82.
Наклад 300 прим. Зам.76

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
ТОВ «Про формат».
Україна, 04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 86.
Рестраційне свідоцтво ДК № 5942 від 11 січня 2018 р.

Карпенко Микола Іванович - професор кафедри військового права та правоохоронної діяльності інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, доктор юридичних наук, доцент, полковник юстиції у відставці.

Автор (співавтор) більше 210 публікацій, з них: 3 підручників, 7 навчальних посібників, 7 монографій, 85 наукових статей, 47 тез, 58 публікацій публіцистичного характеру, 1 коментованого закону; укладач 4 збірників нормативно-правових актів у військовій сфері.

Коло наукових інтересів: військове право, кримінальне право, кримінальне процесуальне право, криміналістика, кримінологія, міжнародне гуманітарне право.

Ферсьва Наталія Петрівна - доктор філософії, спеціаліст державного управління, економіст - менеджер.

Авторка 6 наукових статей, 7 тез. Співавторка статті представленої у Scopus “Воєнні злочини та злочини проти людства в Україні: юридична кваліфікація та особливості документування”. Слухач Online Law School “Військове право”.

Сфера інтересів: кримінальне право, військове право, економіка, психологія; розробниця проекту “Методи і стратегії самовдосконалення”.

Досвід: 26 років роботи у сфері державного управління, зокрема 10 років у Верховному суді, керівник категорії “Б”.